

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ХАРЧУВАННЯ ТА ТОРГІВЛІ**

**Н. Г. Ушакова
Н. А. Чвала
Н. М. Федоренко**

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Навчально-методичний посібник

Харків
2012

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Зміст курсу «Економічна теорія».....	7
Стислий конспект тем курсу.....	10
Методичні рекомендації до написання рефератів з курсу «Економічна теорія».....	100
Поширена тематика рефератів з «Економічної теорії».....	106
Навчальний тестовий та практичний тренінг.....	109
Методичні рекомендації з підготовки та написання контрольних робіт з «Економічної теорії».....	135
Контрольні завдання для студентів заочної форми навчання.....	137
Основні теоретичні питання підсумкового контролю знань.....	166
Критерії оцінювання знань студентів.....	169
Список рекомендованої літератури з курсу «Економічна теорія».....	173

ПЕРЕДМОВА

Для підвищення ефективності навчання і професійної підготовки майбутніх бакалаврів важливе значення має рішення проблеми самостійності студентів у процесі вивчення дисциплін, розвитку їхньої пізнавальної активності. Самостійна робота забезпечує індивідуалізацію навчального процесу, виявлення здібностей студентів, підвищення ерудиції. Вона дає змогу підвищити показники успішності, зменшити залежність результатів навчання від початкових знань студента, що важливо в умовах багатоступеневої системи освіти.

Інтенсивність самостійної підготовки в основному визначає глибину і якість знань студентів, які вони одержують на лекціях під час викладання теоретичних розділів навчальних дисциплін. Таким чином, створюється необхідність будь-якими засобами і методами ініціювати самостійну роботу студентів, причому створювати її не епізодично, а перетворити у систематичну, яка повинна виконуватися протягом всього семестру і стати цілеспрямованою та ефективнішою.

Інтенсифікація навчального процесу вимагає використання як нових навчальних технологій, так і модернізації традиційних, серед яких забезпечення самостійної роботи студентів (СРС) інформаційно-методичними матеріалами є ключовою ланкою оптимізації аудиторної та позааудиторної роботи, а також засобами підвищення інформаційної ємності навчальних занять.

Викладання «Економічної теорії» має на меті наукове обґрунтування загальних основ економічного життя суспільства, з'ясування законів і закономірностей економічного розвитку, економічних законів ринку, суттєвих рис основних соціально-економічних систем, чітке визначення теоретичних основ бізнесу, більш глибоке розуміння економічних і соціальних процесів в суспільстві за сучасних умов.

Для досягнення поставленої мети необхідно реалізувати наступні **основні завдання** курсу:

- ознайомлення студентів з колом питань, які вивчає економічна теорія, основами теорій економічних шкіл і напрямків;
- розкриття сутності та структури економічної системи, визначення основних рис сучасних типів економічних систем;
- з'ясування ролі виробництва в економічній діяльності суспільства, аналіз передумов та результатів виробництва;

- формування у студентів цілісної картини соціально-економічного розвитку суспільства, знань про динаміку соціально-економічного розвитку суспільства;
- осмислення становлення та розвитку ринкової економіки, дослідження сутності й властивостей товару як основи аналізу ринкових відносин;
- встановлення сутності та ролі грошей у функціонуванні економічних систем, з'ясування особливостей сучасних грошових систем;
- формування уявлення у студентів про особливості функціонування ринкової економічної системи, її структуру, принципи та механізм дії;
- формування знань стосовно економічного механізму функціонування підприємств в умовах ринкового господарства;
- розгляд механізму розподілу доходів у суспільстві за умов ринкової економіки та визначення походження і джерел основних видів доходів;
- обґрунтування необхідності, напрямків та засобів макроекономічної політики держави;
- розкриття сутності еволюції та механізму функціонування світового господарства та особливостей інтеграції України у світове господарство.

Вивчення зазначених питань допоможе студентам здобути певні знання та навички економічного аналізу, озброїти спеціалістів прийомами оцінки складної та мінливої економічної ситуації. По закінченню вивчення курсу студент **повинен знати**:

- визначення основних понять та складових економічної теорії;
- методи економічного аналізу;
- закономірності дії ринкових механізмів;
- характеристика поведінки на ринку економічних суб'єктів, які прагнуть досягти вигоди, оптимально використовуючи обмежені ресурси альтернативного застосування;
- механізм функціонування усього народного господарства в цілому;
- визначати фактори, які впливають на зміни механізму народного господарства в короткостроковій та довгостроковій перспективі;
- основні цілі та задачі макроекономічної політики держави.

Крім цього студент **повинен оволодіти навичками**:

- чітко, послідовно й економічно грамотно висловлювати свої думки при аналізі теоретичних проблем;
- максимально чітко розкривати суть економічних проблем;

- творчо застосовувати здобуті знання для розв’язання певних проблем;
- висвітлювати багатоманітність форм прояву економічного явища;
- характеризувати кількісні параметри міжфакторних зв’язків;
- визначення мотивів поведінки економічних суб’єктів за ринкових умов;
- аналізу поведінки споживача у кризових ситуаціях;
- визначення стратегій фірм в умовах різних ринкових структур;
- оцінювання сучасних проблеми державного регулювання як національної економіки так і економік країн з розвиненими ринковими відносинами;
- багатоаспектно висвітлювати роль держави в ринковій економіці;
- визначати дієвість державних важелів для координації діяльності усіх суб’єктів ринкової економіки;
- формувати погляд, вільний як від абсолютизації державного втручання, так і від упереджень щодо неоднозначності впливу держави на економіку;
- формувати навички науково-аналітичного опрацювання проблем з позиції державних інтересів.

Посібник покликаний створити мотиваційне та інформаційне підґрунтя вивчення курсу «Економічна теорія» студентами, що навчаються за інженерним спрямуванням. Структура посібника відповідає основним елементам навчально-методичного комплексу дисципліни та містить: зміст тем курсу, стислий конспект тем курсу, візуальне супроводження кожної теми, методичні вказівки до написання рефератів, поширену тематику рефератів з курсу, навчальний тестовий та практичний тренінг, методичні рекомендації з підготовки і написання контрольних робіт та завдання студентам заочної форми навчання, перелік питань підсумкового контролю, критерії оцінки знань студентів, бібліографію.

Пакет комплексного забезпечення самостійної роботи підготовлено згідно робочої програми навчальної дисципліни «Економічна теорія» для студентів напряму підготовки 6.051701 «Харчові технології та інженерія».

ЗМІСТ КУРСУ «ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ»

Змістовна частина курсу «Економічна теорія» регламентується навчальною робочою програмою, розробленою кафедрою економічної теорії Харківського державного університету харчування та торгівлі, на основі проекту типової програми курсу «Економічна теорія» для технічних факультетів вищих закладів освіти України. Наведений нижче матеріал охоплює весь курс «Економічна теорія» для студентів технічних спеціальностей, включаючи окремі питання, винесені на самостійне вивчення, відповіді на які студенти знайдуть, звернувшись до матеріалів блоку «Стислий конспект лекцій» даного посібника.

Тема 1. Предмет, метод, еволюція економічної теорії

Виникнення та основні етапи розвитку економічної теорії. Предмет економічної теорії. Фундаментальна проблема економіки. Крива виробничих можливостей. Методи економічного аналізу. Функції економічної теорії. Позитивна та нормативна економічна теорія. Економічні закони та економічні категорії, їх класифікація. Економічна теорія та економічна політика.

Тема 2. Суспільне виробництво: сутність, фактори, результати

Сутність, цілі та місце виробництва в економічній системі. Матеріальне та нематеріальне виробництво. Потреби та їх класифікація. Фактори виробництва. Виробнича функція. Економічна ефективність виробництва та її показники: продуктивність праці, фондівдача, матеріалоємність.

Тема 3. Економічні системи і власність

Поняття економічної системи. Три основні питання економіки та способи їх вирішення. Типи економічних систем. Власність в системі суспільного виробництва. Економічні та юридичні аспекти власності. Типи та форми власності, їх історичний розвиток. Об'єктивна необхідність різноманіття форм власності.

Тема 4. Товарне виробництво як основа ринкової економіки

Форми суспільного виробництва. Характеристика натурального і товарного виробництва. Умови виникнення товарного виробництва. Економічна сутність товару. Властивості товару. Трудова і альтернативні теорії вартості товару. Сутність і функції грошей. Сучасні грошові системи. Закони грошового обігу.

Тема 5. Основні риси ринкової економіки. Ринок і конкуренція

Основні проблеми мікроекономіки. Ринок як система. Поняття ринку, ринкової системи, найважливіші структурні елементи ринкової економіки. Типи, форми та функції ринку. Модель кругообороту ринкової економіки. Основні моделі ринку: чиста конкуренція, чиста монополія, монополістична конкуренція, олігополія. Інфраструктура ринкового господарства та її роль в функціонуванні ринкової економіки.

Тема 6. Основи аналізу ринкового попиту та пропозиції

Ринкова ціна та закони її динаміки. Види цін. Попит. Закон попиту. Цінові та нецінові фактори попиту. Пропозиція. Крива пропозиції. Фактори, які впливають на пропозицію. Еластичність попиту та пропозиції, фактори, що впливають на еластичність. Ринкова рівновага. Рівноважна ціна. Можливі наслідки порушення ринкової рівноваги для економіки.

Тема 7. Поведінка споживача на ринку товарів

Закон спадної граничної корисності та його використання при поясненні поведінки споживача. Закон попиту: ефект заміщення та ефект доходу. Бюджетна лінія. Криві та карта байдужості. Визначення рівноважного становища споживача на ринку товарів.

Тема 8. Економічна теорія фірми

Підприємництво: сутність, види та характерні риси. Функції підприємця в економіці. Внутрішнє та зовнішнє середовище підприємництва. Фірма – основа національної економіки, її організаційно-правові форми. Капітал фірми. Кругооборот і оборот капіталу. Основний і оборотний капітал. Управління діяльністю фірми. Менеджмент і його функції. Бізнес-план. Маркетинг: сутність, функції, принципи.

Тема 9. Витрати виробництва і прибуток

Витрати виробництва: сутність і види, економічні витрати. Внутрішні, зовнішні, постійні, змінні та сукупні витрати. Середні та граничні витрати виробництва. Прибуток фірми: нормальний та економічний. Поведінка фірми в короткостроковому та довгостроковому періоді. Умова максимізації прибутку. Трансакційні витрати та торговий прибуток. Визначення ціни та обсягу виробництва в умовах досконалої та недосконалої конкуренції.

Тема 10. Ринок ресурсів і формування доходів

Виробництво і попит на економічні ресурси. Ціноутворення і використання ресурсів. Ринок праці. Визначення сутності заробітної плати. Номінальні і реальна заробітна плата. Ринок землі та земельна рента. Види ренти. Ціна землі. Ринок капіталу та позичковий відсоток. Фактори, що визначають величину позичкового відсотка. Підприємницький дохід і економічний прибуток.

Тема 11. Базові поняття макроекономіки. Сукупний попит і пропозиція

Цілі, структура та фактори розвитку національної економіки. Основні макроекономічні показники. Методика обчислення основних макроекономічних показників. Розрахунок ВВП за доходами та видатками. Номінальний та реальний ВВП. Сукупний попит і сукупна пропозиція, фактори, що їх визначають.

Тема 12. Макроекономічна рівновага і нестабільність

Макроекономічна рівновага. Параметри макроекономічної рівноваги. Економічне зростання та структурні зрушення в економіці. Концепції економічного зростання. Циклічність економіки. Причини, види, фази економічних циклів. Безробіття та інфляція як випадки макроекономічної нестабільності. Зайнятість і безробіття. Типологія безробіття. Проблеми забезпечення повної зайнятості. Інфляція: сутність, фактори та соціально-економічні наслідки.

Тема 13. Макроекономічна політика

Економічна політика, її основні цілі. Функції держави в економіці. Державне регулювання економіки. Монетарна політика. Структура сучасної банківської системи. Фіскальна політика. Державний бюджет країни. Оптимальна межа оподаткування. Зовнішньоторговельна політика держави.

СТИСЛИЙ КОНСПЕКТ ТЕМ КУРСУ

Стислий конспект розкриває основні питання кожної теми курсу, окреслені навчальною програмою, та містить питання, що висвітлюються на лекціях, а також питання для самостійного вивчення. До кожної теми наведено візуальне супроводження найскладніших питань у вигляді таблиць та структурно-логічних схем.

Тема 1. Економічна теорія, предмет, метод, еволюція

Сучасна економічна наука є результатом її тривалого історичного розвитку. Як наука (систематизовані знання про сутність економіки), економічна теорія виникла у XVII – XVIII ст. Історично процес її розвитку можна представити такими основними школами: меркантилізм, фізіократи, класична політична економія, неокласики, марксизм, кейнсіанство (рис. 1.2).

Сучасне поняття «економічна теорія» нерозривно пов'язано з назвою «політична економія». Відомий американський економіст П. Самуельсон запропонував таке визначення *предмета «економікс»*: «Це наука, що вивчає, як люди й суспільство здійснюють кінцевий вибір рідкісних ресурсів, щоб виробляти різні товари і розподіляти їх для споживання». Надзвичайно поширеним в «економікс» є таке потрійне визначення предмету цієї науки: що?, як? та для кого виробляти?

Найбільш загальне визначення *предмету економічної науки*: наука про виробничі відносини між людьми у процесі праці, безпосереднього виробництва товарів, послуг, а також у сфері їх обміну, розподілу й споживання.

Сучасна економічна теорія виконує такі **основні функції**: практичну, пізнавальну, методологічну, виховну.

Існує два цілком різних рівня аналізу, на основі яких формуються принципи економічної поведінки (рис. 1.3).

Об'єктом економічного аналізу виступає економічна система в цілому та її агреговані параметри.

Економічна система – це певним чином упорядкована система зв'язків між виробниками та споживачами матеріальних та нематеріальних благ і послуг (рис. 1.4).

Суб'єкти економічного аналізу подано на рис. 1.5.

Будь яка економічна діяльність зводиться до прийняття рішення про те що?, як?, для кого? Це рішення є вибором між альтернативними можливостями, які необхідно робити кожного разу для досягнення своєї мети.

Економічні потреби – внутрішні мотиви, що спонукають до економічної діяльності. Особливість потреб полягає в їх безмежному зростанні.

Основна проблема економічної теорії та господарської практики – розв’язання протиріччя між бажаннями індивідів задовольнити свої безмежні потреби та обмеженістю ресурсів, які знаходяться в їх розпорядженні.

Обмеженість ресурсів породжує серед товаровиробників конкуренцію щодо їх використання та розподілу, а отже, обумовлює вибір оптимального варіанта їх застосування.

Економічний вибір – вибір найкращого варіанта серед альтернативних, який дозволяє досягти максимального задоволення потреб за мінімум витрат.

Економічній науці вдалося розробити модель, яка представляє вибір як економічну проблему, що отримала назву «**крива виробничих можливостей**» (рис. 1.1). Вона позначає межі (обсяги) максимально можливого одночасного виробництва товарів А та В при повному використанні обмежених виробничих ресурсів. Таким чином, кожна точка на кривій виробничих можливостей відображає жорстке задане кількісне співвідношення товарів А та В. Точка *M* є результатом неповного, неефективного використання виробничих ресурсів.

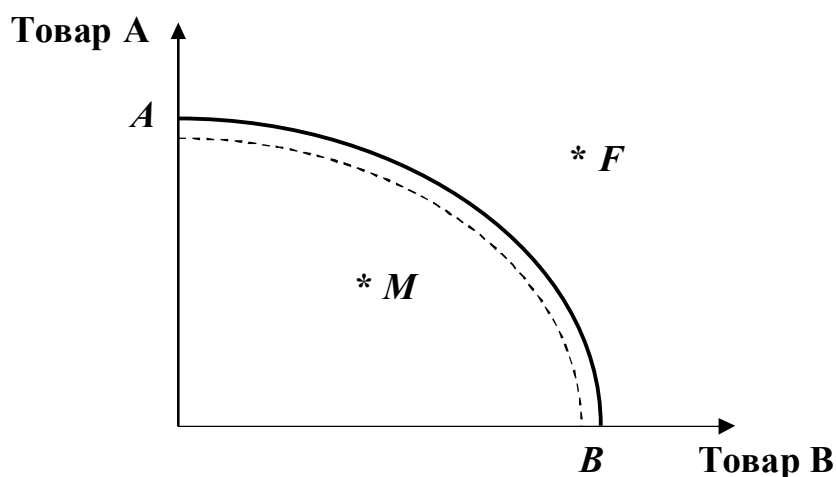

Рисунок 1.1 – Крива виробничих можливостей

Точка *F* знаходиться за межами виробничих можливостей. За таких умов т. *F* недосяжна: тому що для графіка це означає «надповне» використання ресурсів.

Але виробничі можливості суспільства постійно зростають завдяки технічному, економічному та соціальному прогресу, а це постійно розширює межі виробничих можливостей. На практиці зростання виробництва досягаються двома способами: екстенсивно (за рахунок кількісного приросту виробничих факторів) та інтенсивно (за рахунок нових технологій).

Таким чином, т. *F* – прогнозування прогресивної динаміки виробництва.

У процесі вивчення економічної науки відбувається пізнання економічних принципів, законів, теорій та категорій (рис. 1.6). Вчені виводять економічні закони на основі аналізу економічних процесів, які, у свою чергу, не відбуваються у чистому вигляді, а тісно переплетені з соціальними, політичними, психологічними та багатьма іншими явищами.

Економічні закони класифікуються за наступними **групами** (в залежності від їх історичної стабільності):

1. **Загальні економічні закони** – закони, які властиві усім без виключення історичним епохам. Вони виражають поступовий процес розвитку суспільного виробництва.

2. **Особливі економічні закони** (для ряду епох) – це закони, які діють у декількох суспільно-економічних формаціях. Вони властиві тим історичним епохам, де залишаються умови для їх здійснення.

3. **Специфічні економічні закони** – це закони розвитку конкретних, історично визначених форм господарювання.

Метод – це сукупність прийомів, способів, принципів, за допомогою, яких визначаються шляхи досягнення цілей.

Метод економічної теорії включає різні елементи:

1. **Загальнонаукові та філософські принципи** (розвитку, системності, суперечності, взаємодії, об'єктивності, аналізу, синтезу, дедукції, індукції).

2. **Закони діалектики.**

3. **Метод абстракції** означає відмову від поверхневих, несуттєвих сторін явища з метою розкриття його внутрішніх, суттєвих, сталих і загальних зв'язків, справжньої тенденції руху.

Систему економічних відносин у взаємодії з розвитком продуктивних сил можна вивчати лише за допомогою всієї сукупності елементів методів дослідження. Західні економісти для з'ясування сутності різноманітних економічних явищ та процесів більшою мірою вдаються до моделювання майбутніх вчинків людей, до діаграм, графіків, математичних формул і т.п.

Економічна модель – це формалізований опис економічного процесу або явища, структура якого визначається його об'єктивними властивостями та суб'єктивним цільовим характером дослідження.

Економіко-математичне моделювання – є одним із системних методів дослідження, дозволяє у формалізованій формі визначити причини змін економічних явищ, закономірності цих змін, та їх наслідки, а також дає можливість прогнозування економічних процесів.

Моделі – це математичні рівняння, які відображають реальні економічні процеси у абстрактному та спрощеному вигляді. Створити модель – це означає знайти функцію, яка пов'язує ендогенні та екзогенні параметри макромоделі.

Екзогенні величини – це величини, що знаходяться поза моделлю (як правило, це технологія виробництва та характер поведінки економічних суб'єктів на кожному з ринків).

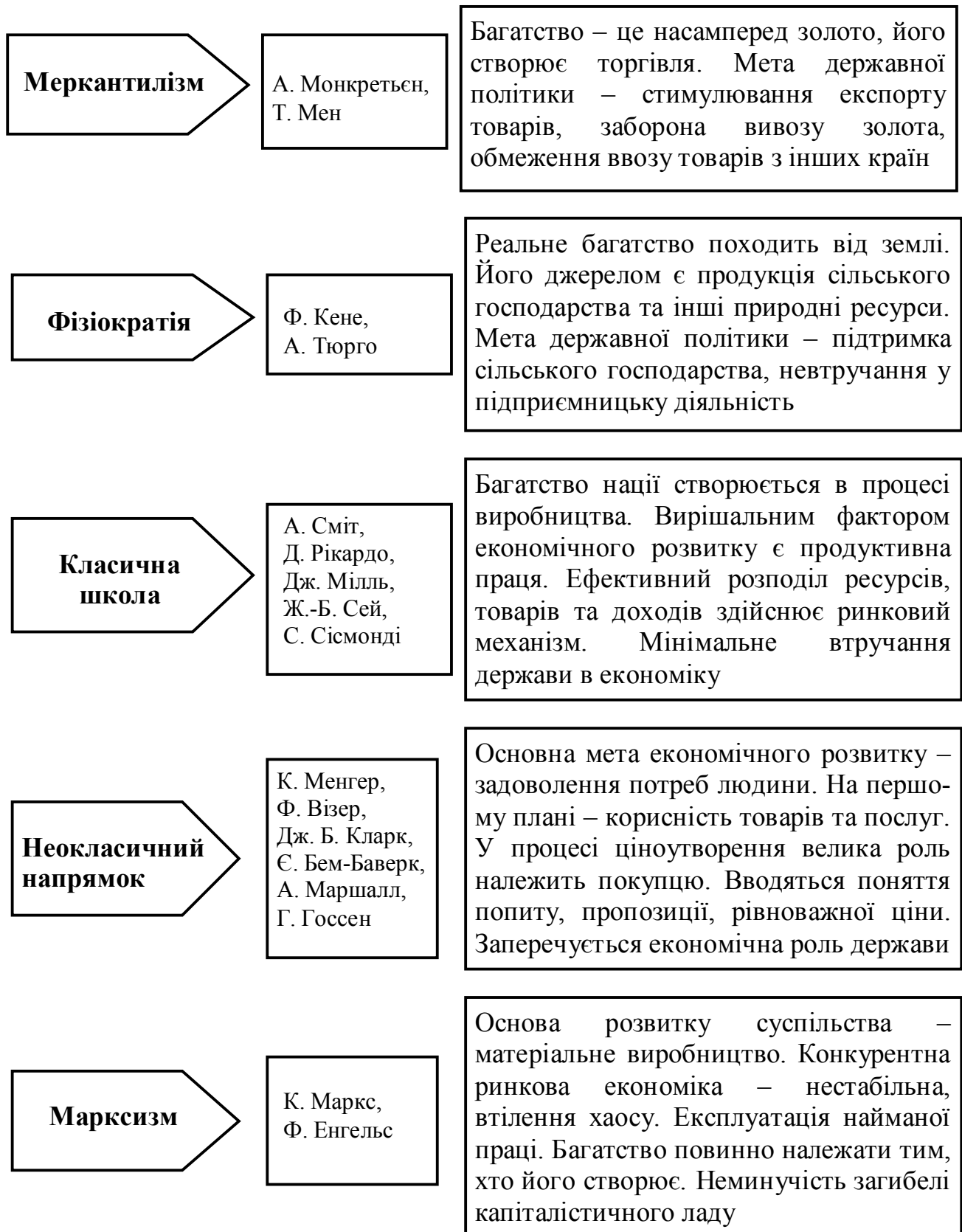
Ендогенні величини – це величини, що визначаються в результаті розв'язання моделі (наприклад: величина реального національного доходу, рівень зайнятості, ставка реальної заробітної плати, рівень цін).

Залежно від того, якими фактами оперує економічна теорія відрізняють:

1. **Позитивна економікс**, яка має справу з фактами та вільна від суб'єктивних міркувань. Тобто вона вивчає те що є.

2. **Нормативна економікс** має справу з оцінними міркуваннями відносно того, якою повинна бути економіка або яку конкретну політичну акцію треба рекомендувати, базуючись на певних економічних теоріях або економічних відносинах. Вона висловлює суб'єктивну думку про те, що має бути.

Економічна теорія є основою для проведення економічної політики. Розуміння економічних принципів можна застосовувати до розв'язання або пом'якшення гостроти конкретних економічних проблем та для досягнення основних цілей суспільства. Цілі економічної політики та її інструменти наведено на рис.1.7.

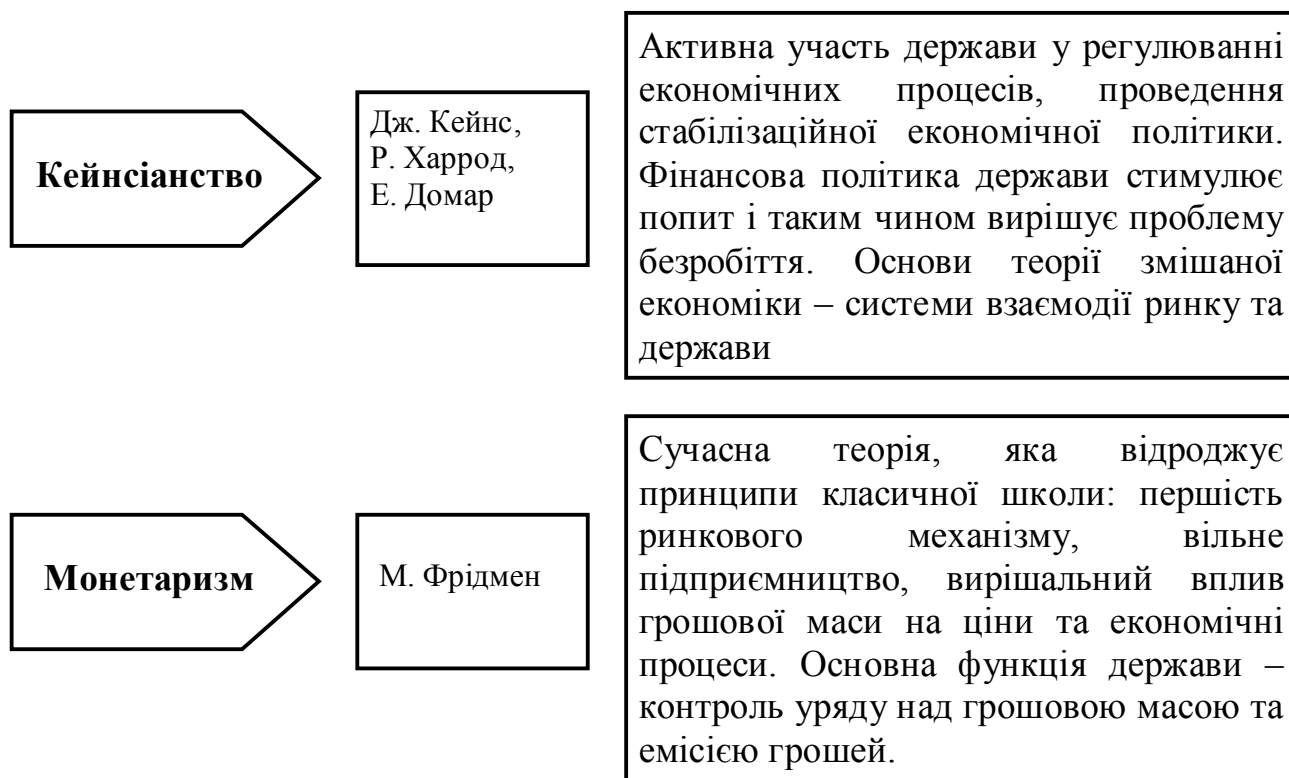

Рисунок 1.2 – Розвиток економічної науки

Рисунок 1.3 – Рівні економічного аналізу

Економічна система

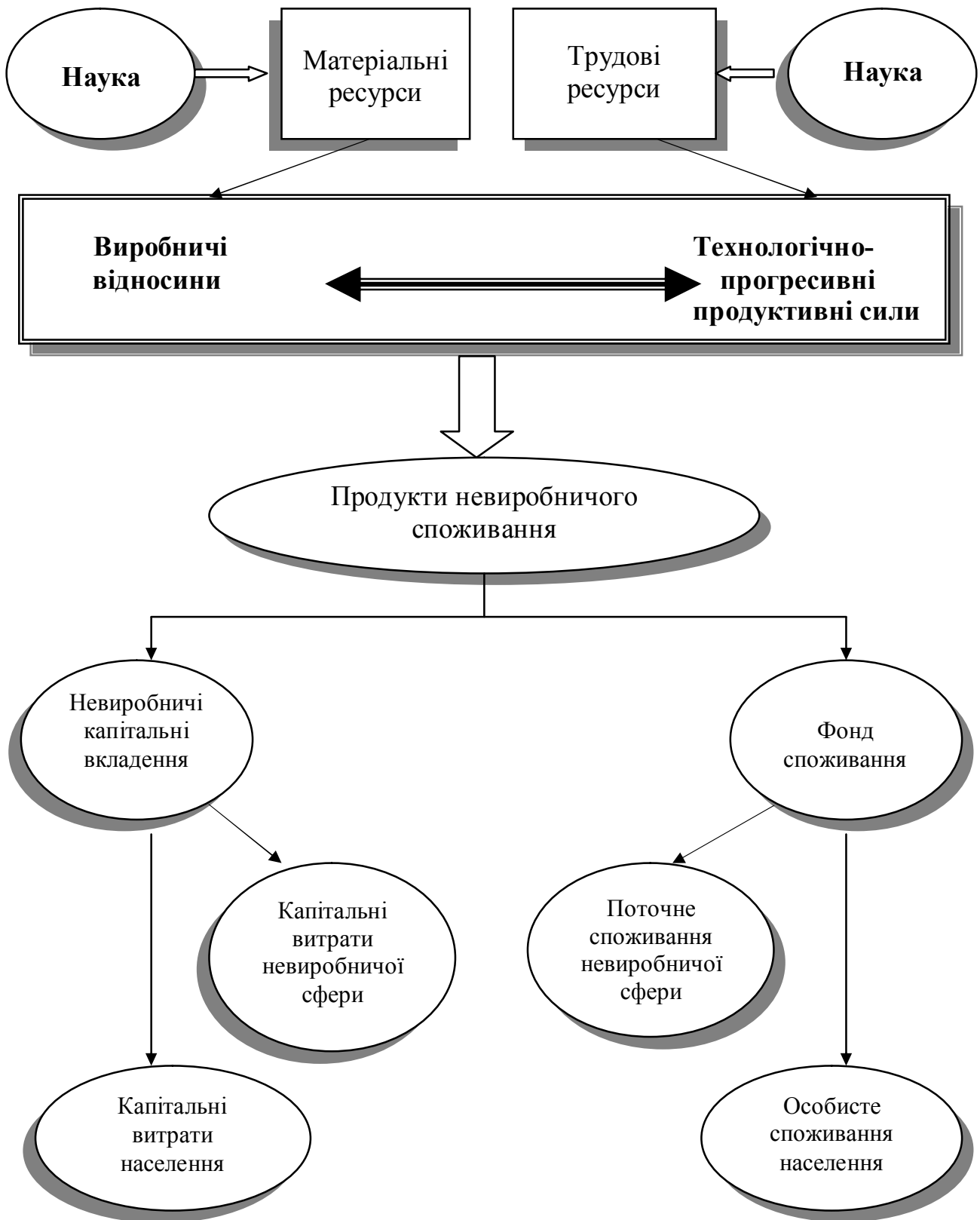

Рисунок 1.4 – Структура економічної системи

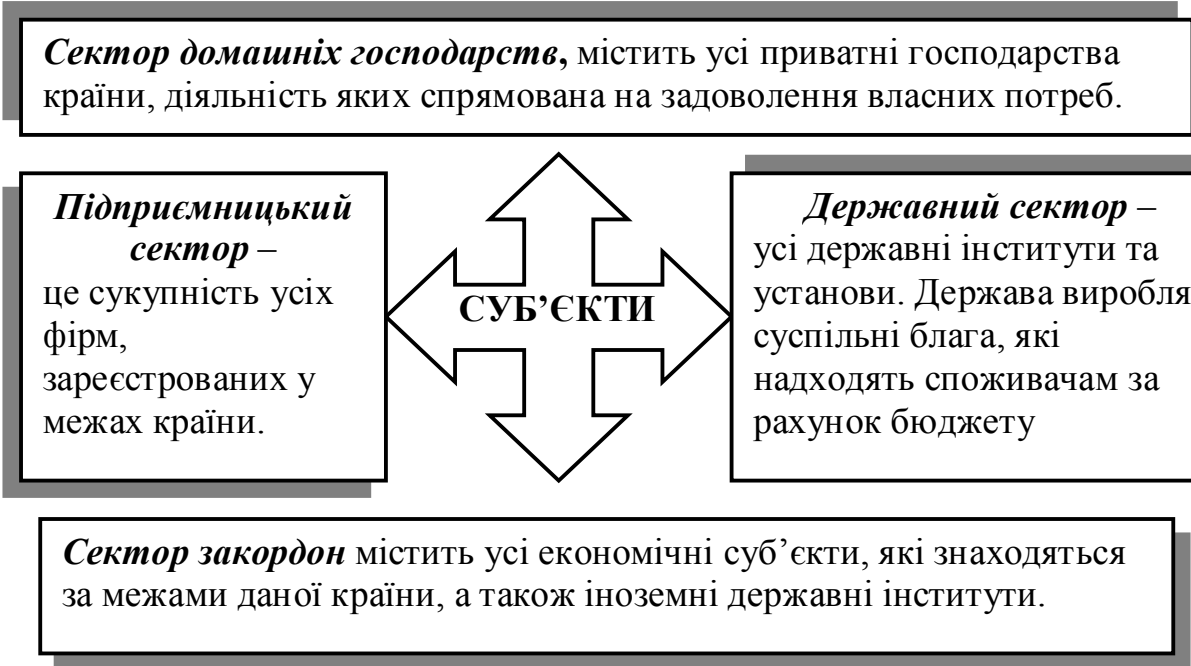

Рисунок 1.5 – Суб'єкти економічного аналізу

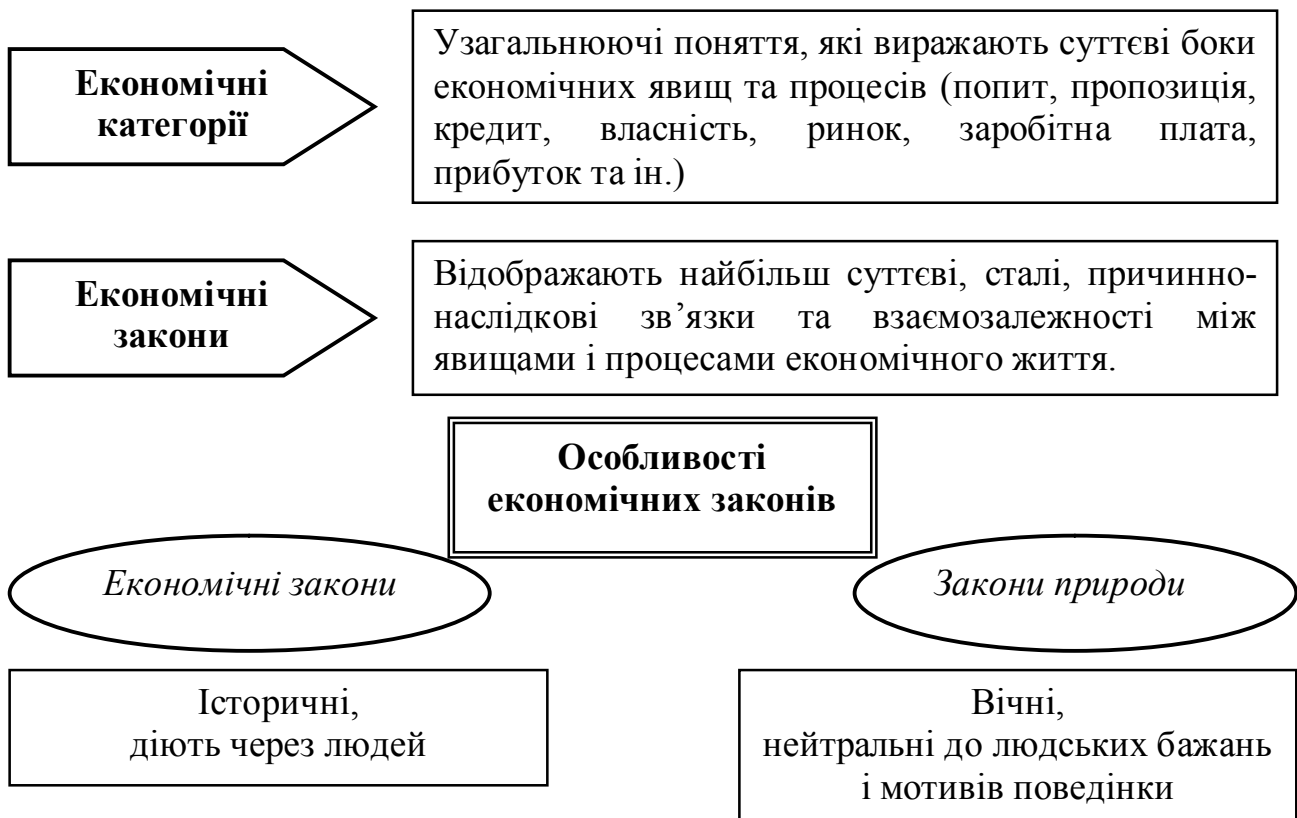

Рисунок 1.6 – Економічні закони та економічні категорії

Завдання та інструменти економічної політики

- Досягнення збалансованості економічного розвитку.
- Стимулювання економічного зростання.
- Підтримання високого рівня зайнятості та зменшення безробіття.
- Стимулювання інфляції.
- Забезпечення стабільності національної валюти.
- Регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Інструменти економічної політики

Рисунок 1.7 – Завдання та інструменти економічної політики

Тема 2. Суспільне виробництво: сутність, фактори, результати

Створення споживчих благ для задоволення потреб людей – найголовніша мета виробництва. Тому вивчення виробництва, закономірностей його розвитку є не просто необхідним, а й першочерговим завданням (рис.2.2).

Отже, виробництво матеріальних благ та послуг складає основу життя та розвитку будь-якого суспільства. Воно не тільки забезпечує людей, але й є двигуном технічного прогресу, розвитку людини.

Виробництво у своєму розвитку пройшло декілька технологічних етапів. Якщо за основу взяти етапи розвитку продуктивних сил, то суспільне виробництво поділяється на: **доіндустріальне** (засноване на ручних ремісничих знаряддях праці; проста капіталістична кооперація; мануфактура); **індустріальне** (крупна машинна техніка); **постіндустріальне** (інформатизація, автоматизація, комп'ютеризація).

Якщо розглядати виробництво з точки зору його організації, то воно має на увазі розподіл людей та засобів виробництва (спеціалізація), обмін діяльністю (кооперування), споживання засобів виробництва (ЗВ).

Виробництво – складний взаємозв'язок безпосереднього виробництва певними його технологіями, розподілом, обміном та споживанням ресурсів.

Суспільне виробництво за своєю структурою складається з таких елементів, або фаз.

Фази суспільного виробництва:

1. Основне виробництво.
2. Розподіл (розподіл засобів виробництва; розподіл трудових ресурсів, розподіл предметів споживання).
3. Обмін (обмін між діяльністю і здібностями; обмін засобами виробництва; обмін предметами споживання).
4. Споживання, яке поділяється на *виробниче* (використання засобів виробництва та робочої сили працівника для виготовлення суспільно необхідного продукту); та на *особисте* (кінцева мета виробництва, в процесі якого відбувається відтворення робочої сили).

Виробництво та споживання відрізняються за своїми функціями, але взаємопов'язані. Якщо зв'язок між ними втрачається, то трудова діяльність стає безглуздою або перетворюється у виробництво заради виробництва, а не заради особистого споживання.

Виробництво, розподіл, обмін завжди слід розглядати як органічне ціле. Це дає змогу розкрити зміст економічного ладу як субординованої системи економічних відносин.

Виробництво має певну структуру. З цієї точки зору його можна поділити на матеріальне й нематеріальне.

Матеріальне виробництво охоплює підприємства та галузі, які виробляють матеріальні блага (промисловість, сільське господарство,

будівництво) і матеріальні послуги (транспорт, торгівля, побутове обслуговування).

Нематеріальне охоплює галузі, які створюють нематеріальні блага (духовні та інші цінності), а також надають нематеріальні послуги (освіта, охорона здоров'я).

Структуру виробництва можна розглянути й з позиції його розділу на:

1. *Первинне* – базується на безпосередньому привласненні того, що дає людині природа (сільське господарство, гірничодобувна промисловість та ін.).

2. *Вторинне* – похідне від первинного. Охоплює перероблюючу промисловість та будівництво.

3. *Третинне* – похідне від первинного та вторинного – це створення послуг (особистих та виробничих).

За характером економічної діяльності людей у суспільному виробництві розрізняють три великі **сфери**, або блоки галузей (рис. 2.3).

Початковим імпульсом будь-якого виробництва є людські потреби. Саме вони визначають направленість розвитку виробництва.

Потреба – необхідність в будь-яких речах, бажання володіти ними, почуття незадоволеності за їх відсутності. Саме стан незадоволеності змушує людину здійснювати виробничу діяльність.

Класифікація потреб відрізняється великим різноманіттям (рис. 2.4).

На структуру потреб впливають національні традиції, регіональні, природнокліматичні та інші фактори.

Піраміда потреб (соц. Маслоу).

1. Фізіологічні (їжа, одяг, житло ...) – матеріальні.

2. Безпечність (захист від злочинності, хвороб, злиднів).

3. Соціальні (кохання, дружба, спілкування).

4. Повага з боку інших людей та самого себе.

5. Потреба самореалізації (в праці, навчанні).

Потреби людини не залишаються незмінними: вони розвиваються по мірі еволюції людської цивілізації і це відноситься перш за все до вищих потреб.

Благо – це засіб для задоволення потреб.

Класифікація благ, так як і потреб, відрізняється великим різноманіттям. Вони можуть бути: економічними та неекономічними; споживчими і виробничими; приватними і суспільними.

В будь-якій економічній системі виробництво виступає як відношення суспільства до природи. Ці відношення представлені виробничими ресурсами.

В економічній теорії **«ресурси»** – сукупність різних елементів виробництва, які можуть бути використані в процесі створення матеріальних або духовних благ і послуг. Головною особливістю ресурсів є те, що вони обмежені.

В економічній теорії ресурси прийнято поділяти на чотири групи:

- **природні** – потенційно придатні для застосування у виробництві сили та речовини, серед яких відрізняють «невичерпні» та «вичерпні»;

- **матеріальні** – усі створені людиною засоби виробництва (які є результатом виробництва);

- **трудо́ві** – населення в працездатному віці, яке в «ресурсному» аспекті оцінюють за 3-ма параметрами: соціально-демографічному, професійно-кваліфікаційному, культурно-освітньому;

- **фінансові** – грошові засоби, які суспільство в стані виділити на організацію виробництва.

Разом із поняттям «ресурси виробництва» економічна теорія оперує також поняттям «фактори виробництва».

Фактори виробництва – економічна категорія, яка визначає вже реально втягнені у процес виробництва ресурси; тобто «ресурси виробництва» – поняття більш широке, ніж «фактори виробництва».

В економічній теорії виділяють чотири основні фактори виробництва (рис. 2.5).

Для того, щоб визначити попит на фактори виробництва використовують виробничу функцію.

Виробнича функція описує максимальний обсяг продукції, який підприємство може виробити для кожного певного сполучення факторів виробництва. Вона будується для певної технології й показує співвідношення між будь-якою комбінацією факторів виробництва і максимально можливим обсягом виробництва продукції та може бути визначена таким чином:

$$Q = f(L, K, M),$$

де Q – максимальний обсяг продукції, який виробляється при даній технології та даному співвідношенні праці (L), капіталу (K), матеріалів (M).

Виробнича функція характеризується ізоквантою.

Ізокванта – це крива, на якій відображені усі комбінації виробничих факторів, використання яких забезпечує однаковий обсяг виробництва продукції (Q_1, Q_2, Q_3).

Властивості ізокванти.

1. Ізокванти мають вигляд увігнутих кривих.

2. Ізокванта має від'ємний нахил (це означає, що вздовж даної ізокванти скорочення годин споживання праці обумовлює збільшення годин роботи машин, щоб не допустити зменшення обсягів виробництва).

3. Ізокванти, які розташовані далі від початку ординат, відповідають більшому обсягу виробництва продукції.

4. Ізокванти ніколи не перетинаються.

Карта ізоквант – це ряд ізоквант, які характеризують максимально можливі випуски продукції при будь-якому наборі виробничих факторів (рис. 2.1).

Виробнича функція полягає в основі визначення витрат на фактори виробництва, таким чином сукупні витрати можна виразити рівнянням

$$TC = P_L L + P_K K + P_M M + \dots + P_N N,$$

де P – ціни факторів виробництва, L, K, M, N – фактори виробництва.

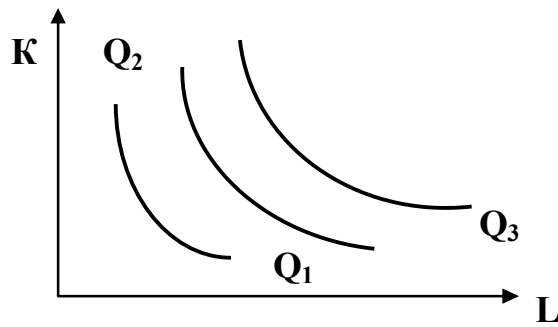

Рисунок 2.1 – Карта ізоквант

Найважливіша характеристика виробництва – ефективність. В самому загальному вигляді ефективність можна визначити як відношення між результатом і витратами на цей результат. Ефективність виробництва залежить від технологічного вибору виробництва.

Економічна ефективність – категорія, яка використовується для оцінки результатів всього суспільного виробництва. З точки зору народного господарства, ефективним буде таке становище, коли найбільш повно задоволені потреби всіх членів суспільства при існуючих обмежених ресурсах. Економічний прогрес пов'язаний зі зростанням економічної ефективності, яка вимірюється наступними показниками.

Продуктивність праці – характеризує використання робочої сили.

$$\text{Продуктивність праці} = Q / L,$$

де Q - кількість створеного продукту в натуральному чи грошовому виразі, L – витрати праці (наприклад, людино-година чи кількість зайнятих у виробничому процесі).

Фондоозброєність – результативний показник використання виробничих фондів, виражає ефективність використання засобів виробництва, тобто показує, скільки виробляє готової продукції на одиницю основних виробничих фондів.

$$\text{Фондоозброєність} = Q / F,$$

де Q - кількість створеного продукту в натуральному чи грошовому виразі, F – використання основних виробничих фондів.

Фондоємність – обернений показник фондоозброєності.

$$\text{Фондоємність} = F / Q$$

Матеріалоємність – показник використання сировини, матеріалів.

$$\text{Матеріалоємність} = M / Q,$$

де Q - кількість створеного продукту в натуральному чи грошовому виразі, M – використання сировини, матеріалів, енергії.

Соціальна ефективність виражає ступінь задоволення особистих потреб суспільства.

Вона характеризується умовами праці, її творчим характером, змістовністю, впливом на екологічне середовище.

Часто зростання економічної ефективності супроводжується зниженням соціальної ефективності: надмірна інтенсифікація праці, зростає монотонність, стомленість робітників, забруднюється навколишнє середовище.

Між економічною та соціальною ефективністю існують тісний зв'язок. Якщо втрачається зв'язок між соціальною та економічною ефективністю, то це фактично означає, що виробництво здійснюється заради виробництва. Об'єктивною закономірністю має бути зростання ефективності виробництва такої продукції і такої якості, яка дійсно потрібна суспільству для задоволення його потреб. У цьому суть взаємозв'язку економічної і соціальної ефективності господарської діяльності.

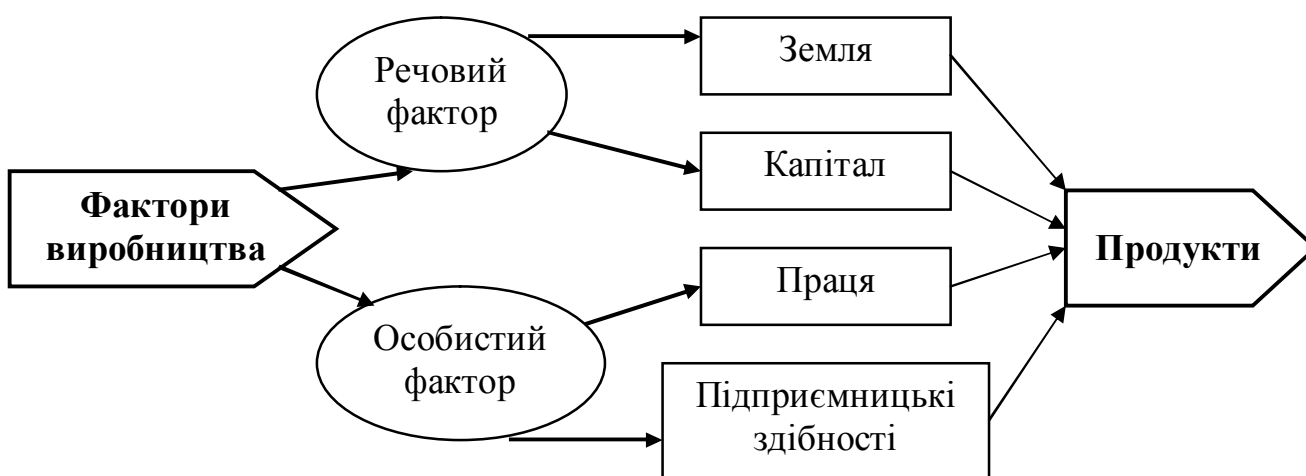

Рисунок 2.1 – Виробництво як перетворювальна система

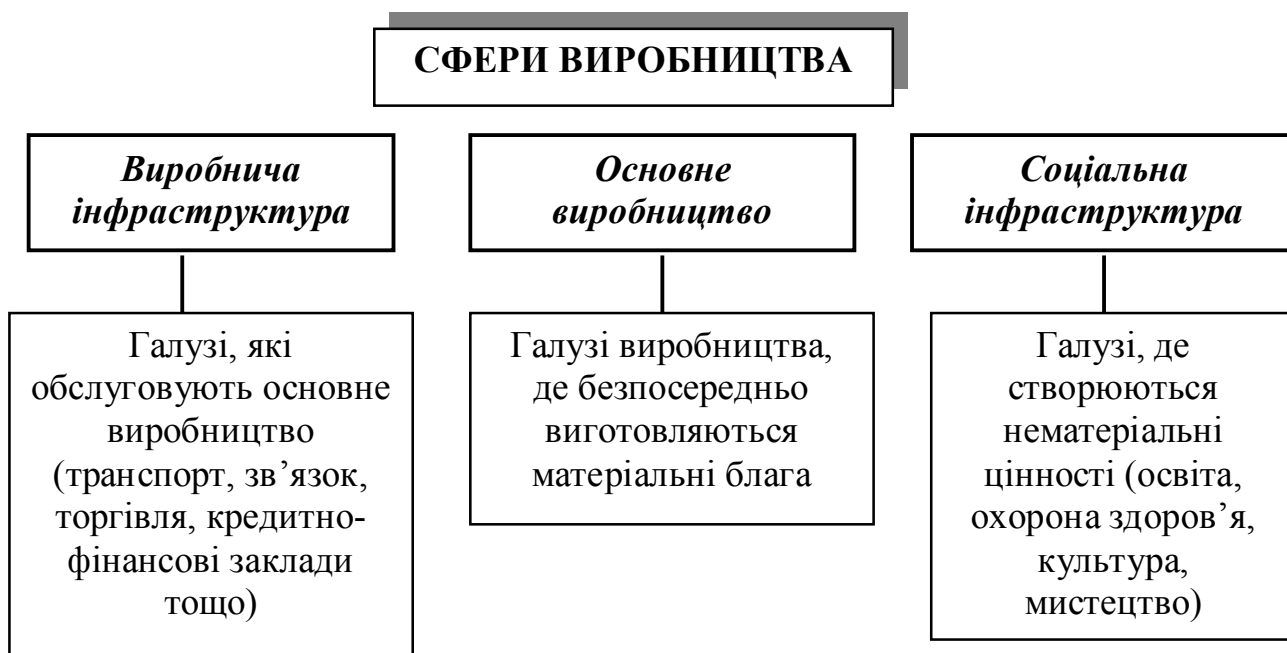

Рисунок 2.2 – Сфери виробництва

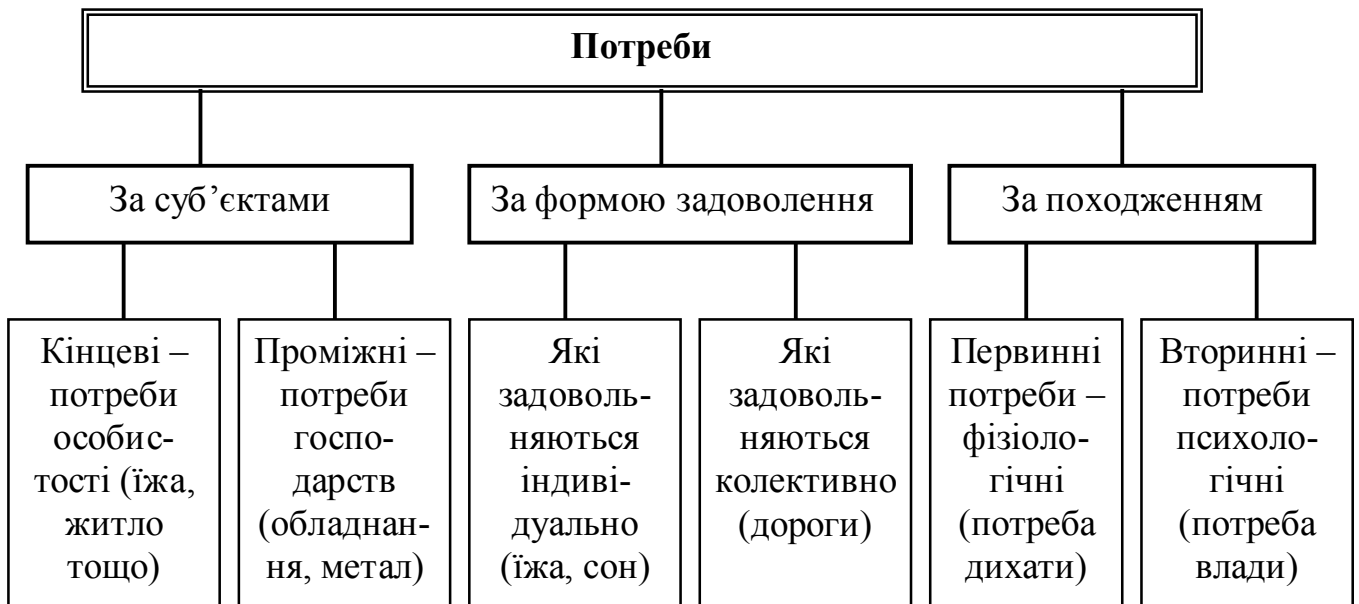

Рисунок 2.3 – Класифікація потреб

Рисунок 2.4 – Основні фактори виробництва

Тема 3. Економічні системи і власність

Економічне життя – це складна взаємодія процесів та явищ, що відбувається у відносно самостійній сфері людської життєдіяльності, що дозволяє розглядати його як систему. **Система** – це сукупність певних елементів або підсистем і зв'язків між ними.

Економічна система – це сукупність відносин між людьми у процесі їх економічної діяльності (виробництво, обмін, розподіл, споживання товарів та послуг), регулювання діяльності відповідно до мети суспільства.

Основні елементи економічної системи подано на рис. 3.1.

Найбільше розповсюдження у світовій економічній літературі отримала **класифікація господарських систем за двома признаками** (рис. 3.2).

На основі цих прикмет розрізняють чотири типи економічних систем (рис. 3.3).

Питання про власність завжди було і залишається центральним у взаємовідносинах людей. Особливого значення проблема власності набуває в умовах ринкових відносин.

Відносини власності виникають між людьми з приводу привласнення матеріальних і духовних благ. Привласнення – повна економічна влада суб'єкта над об'єктом, реалізація ним своєї власності у вигляді доходу і повна відповідальність суб'єкта за результати використання.

У власності відображається виключне право суб'єкта на використання речей. **Суб'єктами власності** виступають окремі індивідууми, групи осіб, суспільства (організації) різного рівня, держава.

Об'єктами виступають приміщення, житло, земельні ділянки, обладнання, устаткування, продукт тощо.

Юридичний аспект власності виражається в закріпленні за різними суб'єктами прав володіння, користування і розпорядження (стаття 2 Закону України «Про власність») (рис. 3.4).

Тож, власність з точки зору правових відносин – це відношення людини до речі. В західній літературі переважає юридичний аспект.

Власність в економічному сенсі являє собою складну систему господарчих відносин, які існують у виробництві. Ця система включає в себе такі групи відносин:

- відносини з приводу привласнення умов виробництва та його результатів;

- відносини господарського використання майна;

- економічні форми реалізації відносин власності.

Таким чином, **власність як економічна категорія** – не річ, а система економічних відносин між людьми з приводу використання матеріальних і нематеріальних благ та умов їх використання.

Історично відомі дві форми власності: **приватний і суспільний**. Вони різняться між собою рівнем узагальнення, характером, формами та способами привласнення.

Приватний тип характеризується тим, що засоби виробництва, а отже, і вироблений продукт належать приватним особам. Вони можуть привласнювати продукт як своєї, так і чужої праці.

Суспільному типу притаманне спільне привласнення засобів виробництва і виробленого продукту. Її можна представити у двох основних видах: державна і колективна власність.

Суспільний і приватний типи не можна протиставляти. Досвід країн з розвинутою ринковою економікою переконливо доводить, що різні типи і форми доповнюють одна одну.

Власність функціонує в особливих формах (рис. 3.5). В Законі України «Про власність» виділені індивідуальна (приватна), колективна, державна.

Світовий досвід показує, що розвинена ринкова економіка спирається на поліморфізм власності. Пояснюється це тим, що основою ринку є конкуренція, яка потребує більшої кількості ринкових суб'єктів. Останні функціонують на основі різних форм власності. Приватна власність – основа функціонування приватного сектору економіки, необхідна для організації малого бізнесу.

Переваги приватної власності: стимулюючий ефект, ефект нагромадження капіталу, гнучкість виробництва. Недоліки – заздрість, прагнення до збагачення, розподіл людей, соціальні конфлікти.

До умов розвитку приватної власності можна віднести: повну свободу для створення і початку діяльності; гарантії законами виконання приватних договірних обов'язків; необхідність абсолютної безпеки приватної власності; присутність у суспільстві поваги до приватного сектору.

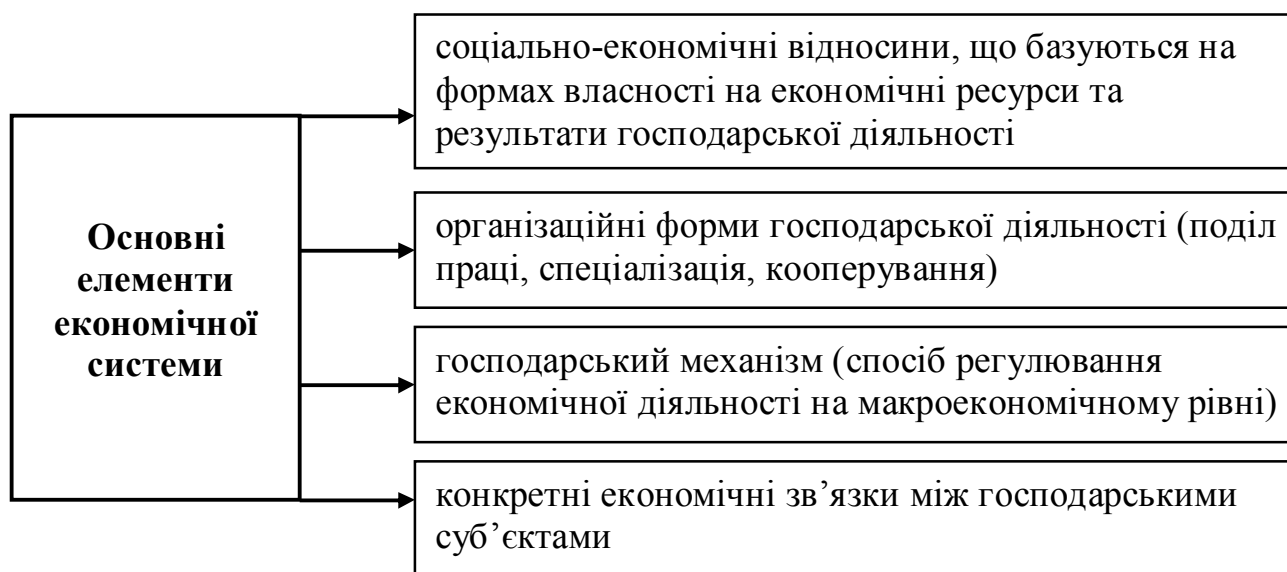

Рисунок 3.1 – Основні елементи економічної системи

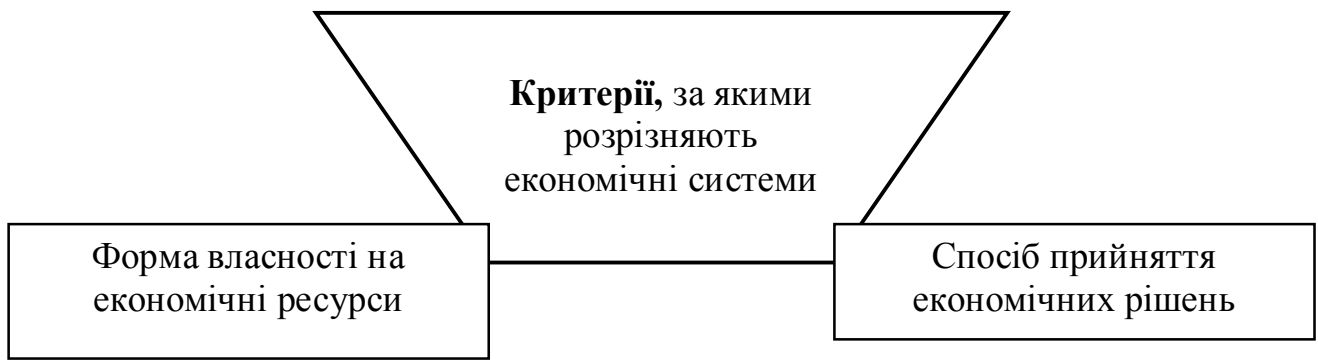

Рисунок 3.2 – Критерії класифікації економічних систем

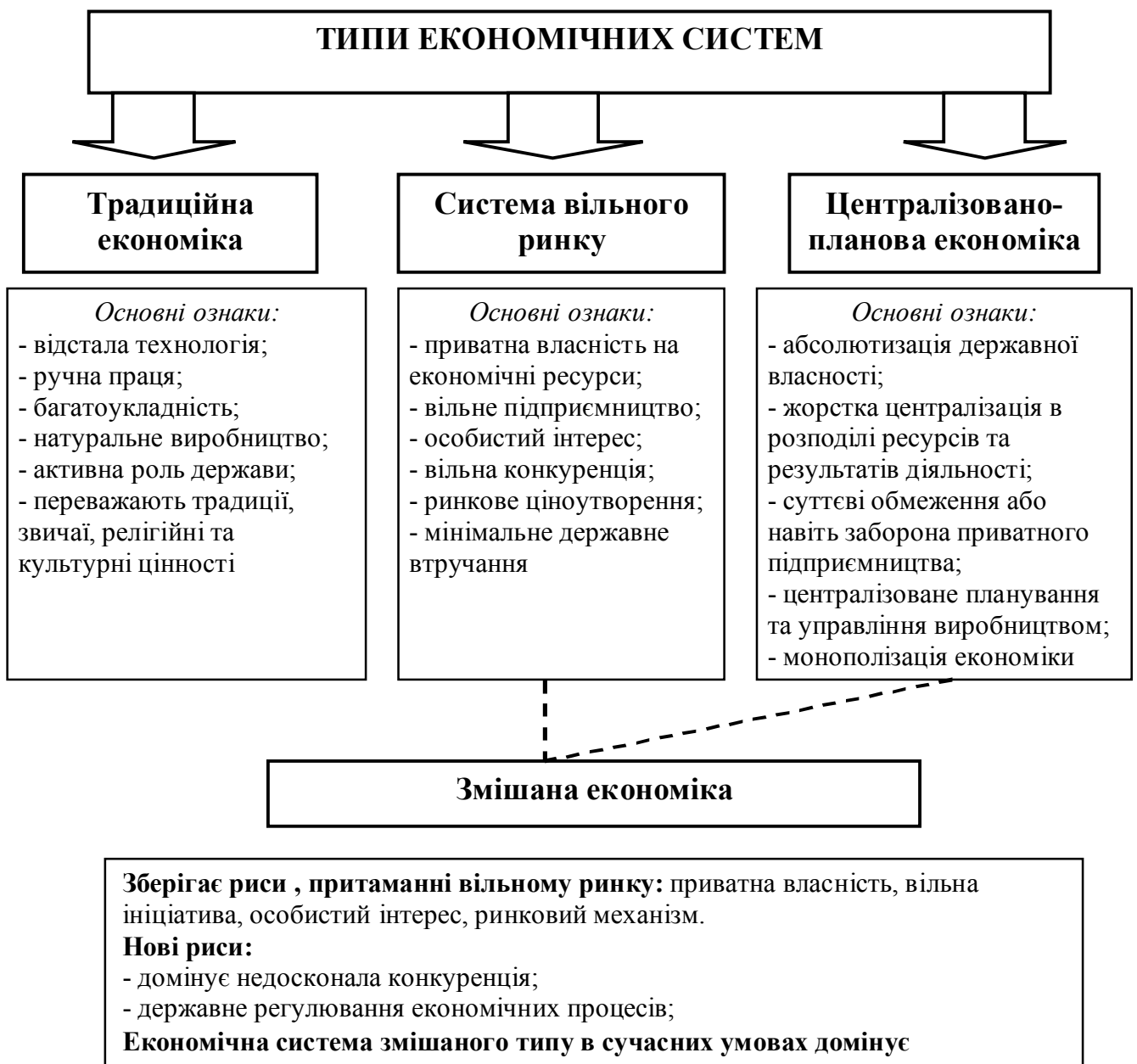

Рисунок 3.3 – Типи економічних систем

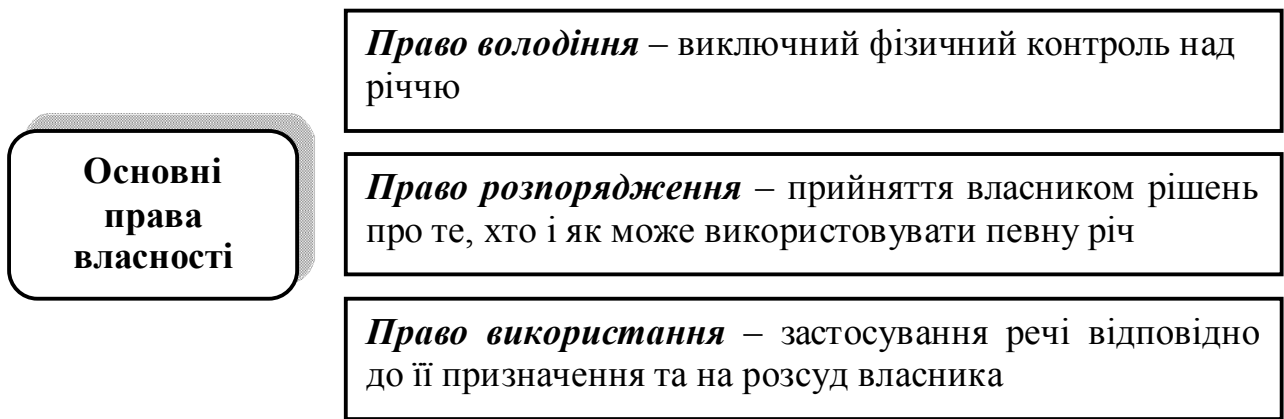

Рисунок 3.4 – Основні права власності

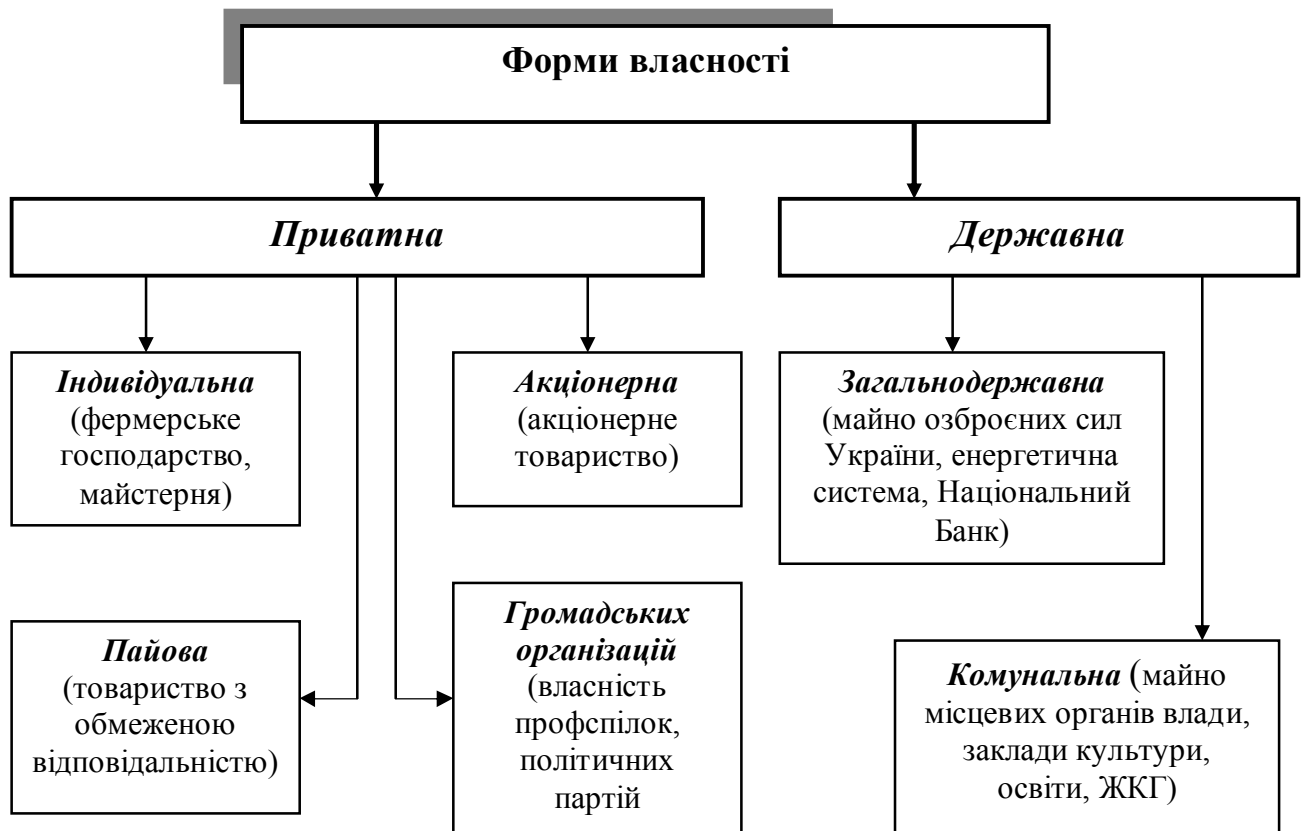

Рисунок 3.5 – Форми власності

Тема 4. Товарне виробництво як основа організації ринкової економіки

Розвиток суспільства свідчить про те, що протягом тривалих історичних періодів, які охоплюють ряд якісно різних способів виробництва, зберігаються окремі спільні форми економічного життя, зокрема господарювання. Спільні економічні форми з часом змінюються, що зумовлює еволюцію форм господарювання. Але це відбувається повільніше і за іншими законами, ніж зміна способів виробництва. Загальними формами організації суспільного виробництва виступає натуральне та товарне виробництво (рис.4.1).

В елементарній формі організації економіки – у *натуральному господарстві* – природною формою багатства виступає натуральний продукт – матеріальне благо, яке має, *по-перше*, споживчу цінність і, *по-друге*, є результатом праці.

Споживча цінність продукту – це корисність речі, здатність її задовольняти ті чи інші потреби людини завдяки певним фізичним та іншим властивостям.

В умовах *товарного виробництва* продукт праці набуває нові специфічні властивості, які перетворюють його на товар. Цей продукт є цінним вже не для виробника, а для інших осіб, тобто він набуває *суспільної властивості*.

Однак не кожна річ може бути товаром. Товар це лише та річ, яка виготовлена працею людини. Окрім цього товар повинен бути не лише виготовлений для інших людей, але й проданий іншим людям. Таким чином, речі стають товаром лише тоді, коли вони виступають об'єктом обміну між людьми.

Товар – це продукт праці і природи, який виготовлений для обміну і продажу на ринку.

Суть товару розкривається при розгляді його властивостей. Товар можна розглядати з боку його **якості**, що відображає корисні властивості товару, і **кількості**, що характеризує його суспільну мету.

Властивості товару

Перша властивість товару полягає в здатності його задовольняти яку-небудь соціально-економічну потребу людини і при цьому корисність речі надає їй **споживної вартості**.

Друга властивість товару полягає в здатності обмінюватись у певних пропорціях на інші товари. Ця властивість товару дістала назву **«мінова вартість»** – кількісна пропорція, у якій одна споживна вартість обмінюється на іншу. Спільним, і таким чином, можливим для обміну товари робить те, що вони є втіленням праці людини (продукти праці). Втілена в товарі суспільна праця – вартість товару, величина якої визначається кількістю праці або робочого часу, необхідного для його виробництва.

Двоїста природа вартості розкривається у суперечливій єдності індивідуальної та суспільної вартості (внаслідок індивідуальних та суспільно-

необхідних витрат). Робочий час, який витрачається окремим товаровиробником на виробництво товару, є **індивідуальним робочим часом**. **Суспільно необхідний робочий час** – той, який потрібен для виготовлення будь-якої споживної вартості при існуючих суспільно нормальних умовах виробництва і при середньому в даному суспільстві рівні вмістості та інтенсивності праці.

Причина двоїстості сторін товару – двоїстий характер праці, втіленої у товарі. З одного боку, праця товаровиробника виступає в особливій доцільній формі – конкретна праця, а з іншого – у вигляді витрат фізичних і розумових сил людини (як праця взагалі) – абстрактна праця.

Конкретна праця – праця, яка затрачується у певній якісно відмінній від інших видів праці формі (наприклад, праці слюсаря). Вона характеризується специфічною метою, характером трудових операцій, особливим знаряддям праці. Її результат – якісно різні споживчі вартості (умова створення конкретної споживчої вартості).

Абстрактна праця – суспільна форма затрат фізичних та розумових сил людини. Створює вартість товару. Тобто затрати людської робочої сили взагалі, якщо абстрагуватись від корисного характеру праці.

Величина вартості товару вимірюється витратами **простой праці**, тобто праці середньої вмістості, посиленої кожному членові суспільства на даному етапі його розвитку, яка не потребує попередньої освіти та кваліфікації.

Складна праця вимагає підготовки виробника до виконання операцій, а сама підготовка – значних затрат праці. Праця, для виконання якої потрібні спеціальна підготовка, оволодіння певною спеціальністю.

В економічній літературі склалося *три основних підходи до визначення вартості товару* (рис. 4.2).

Історично гроші мають товарну природу, хоча і є незвичайним, специфічним товаром, з яким поступово зростається роль загального засобу обміну.

Гроші – особливий товар, що виступає загальним еквівалентом.

Суть грошей розгорнуто розкривається в їх **функціях**.

1. **Міра вартості** – це прирівнювання товару до певної суми грошей, що дає кількісний вираз вартості товару. Вартість товару, виражена у грошах називається ціною. Цю функцію гроші виконують як уявні в думках, або ідеальні.

2. **Засіб обігу**. Гроші є посередником в обміні товарів. Цю функцію виконують лише реальні гроші.

3. **Засіб нагромадження**. Гроші вилучаються з обміну, переривають свій обіг і перетворюються у скарб, у засіб нагромадження. Ця функція необхідна для купівлі засобів виробництва, предмети споживання значної цінності, щоб здобути політичний вплив, нагромадити гроші для надання кредиту.

4. **Засіб платежу**. Товари не завжди продаються за наявні гроші. Продаж у кредит означає відстрочку плати. У цьому випадку гроші виконують свою роль ідеально. Засобом обігу є вексель – боргове зобов'язання, здатне до настання строку платежу виконувати роль грошей.

5. *Світові гроші*. Ця функція – результат високого рівня розвитку товарних відносин, процесу формування світового ринку. Спочатку цю функцію виконувало золото, зараз – грошові одиниці країн, які є резервними валютами, та міжнародні розрахункові одиниці.

Гроші дозволяють певним чином упорядкувати економічну діяльність суспільства.

Грошова система – це форма організації грошового обігу, яка історично та законодавчо утворилась в кожній країні.

Регулювання грошової системи країни здійснюється кредитно-фінансовими органами, які приводять у відповідність різні елементи системи (рис. 4.3).

Розрізняють два *типи грошових систем*:

1) система обігу металевих грошей. В свою чергу металева грошова система має два основних типи: біметалізм (роль загального еквіваленту відіграють два метали: золото та срібло), монометалізм – лише один метал (золото);

2) паперово-кредитного обігу.

Еволюцію форм грошей наведено на рис. 4.4.

Виходячи із специфічної природи грошей (золотих, паперових, кредитних), діють строго визначені закони грошового обігу. Кількість грошей, необхідних для обігу, тобто для реалізації товарів, визначається **законом грошового обігу**.

В умовах обігу золота, а також паперових і кредитних грошей при їх вільному обміні на золото кількість грошей, необхідних для обігу, визначаються наступною формулою:

$$D = (TC - K + P - VP) / O,$$

де D – кількість грошей, необхідних для товарного обігу; TC – сума цін товарів, що реалізуються у цьому році; K – сума цін товарів, які продані у кредит; P – сума платежів за борговими зобов'язаннями; VP – сума взаємопогашених платежів; O – середнє число обертів за рік кожної грошової одиниці.

Більшість економістів Заходу використовують рівняння обміну Фішера:

$$M * V = P * Q,$$

де M – грошова маса, V - швидкість обігу грошей, P - рівень цін, Q - кількість товарів в обігу.

Це рівняння виражає кількісну залежність між сумою товарних цін та грошовою масою, що обертається. Контроль за грошовою масою необхідний в цілях впливу на ціни, виробництво, зайнятість.

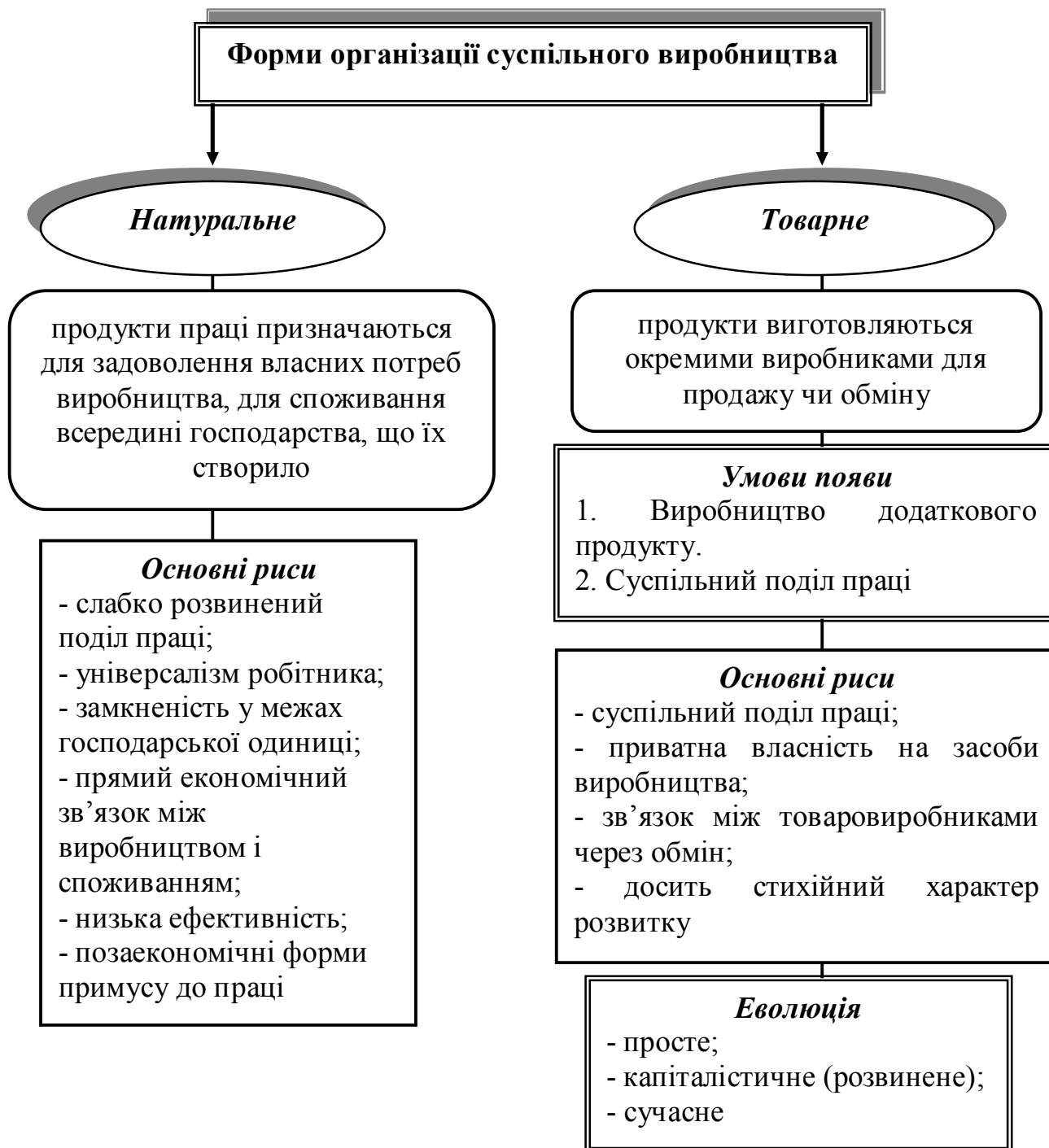

Рисунок 4.1 – Характеристика натурального та товарного виробництва

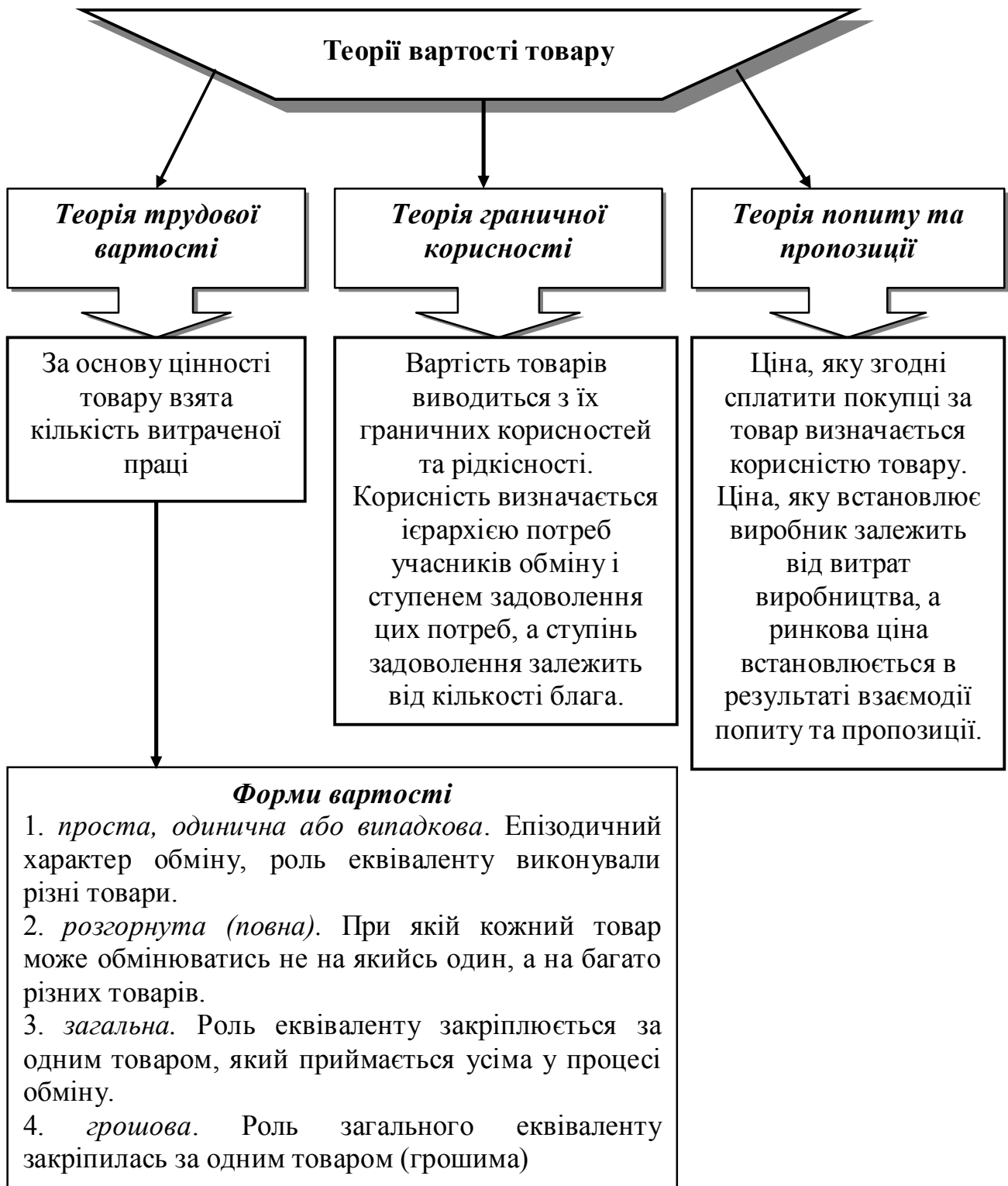

Рисунок 4.2 – Теорії вартості товару

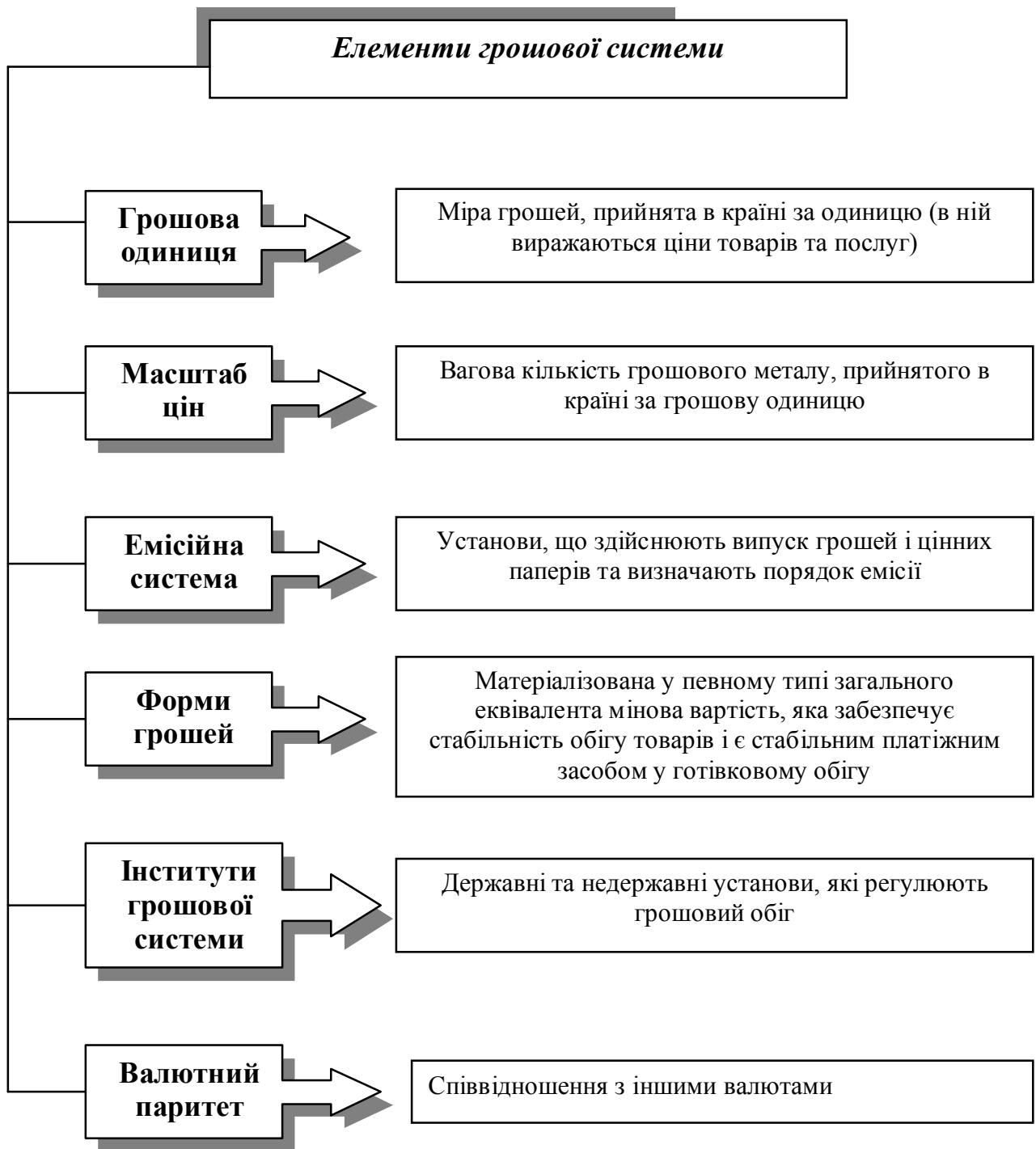

Рисунок 4.3 – Елементи грошової системи

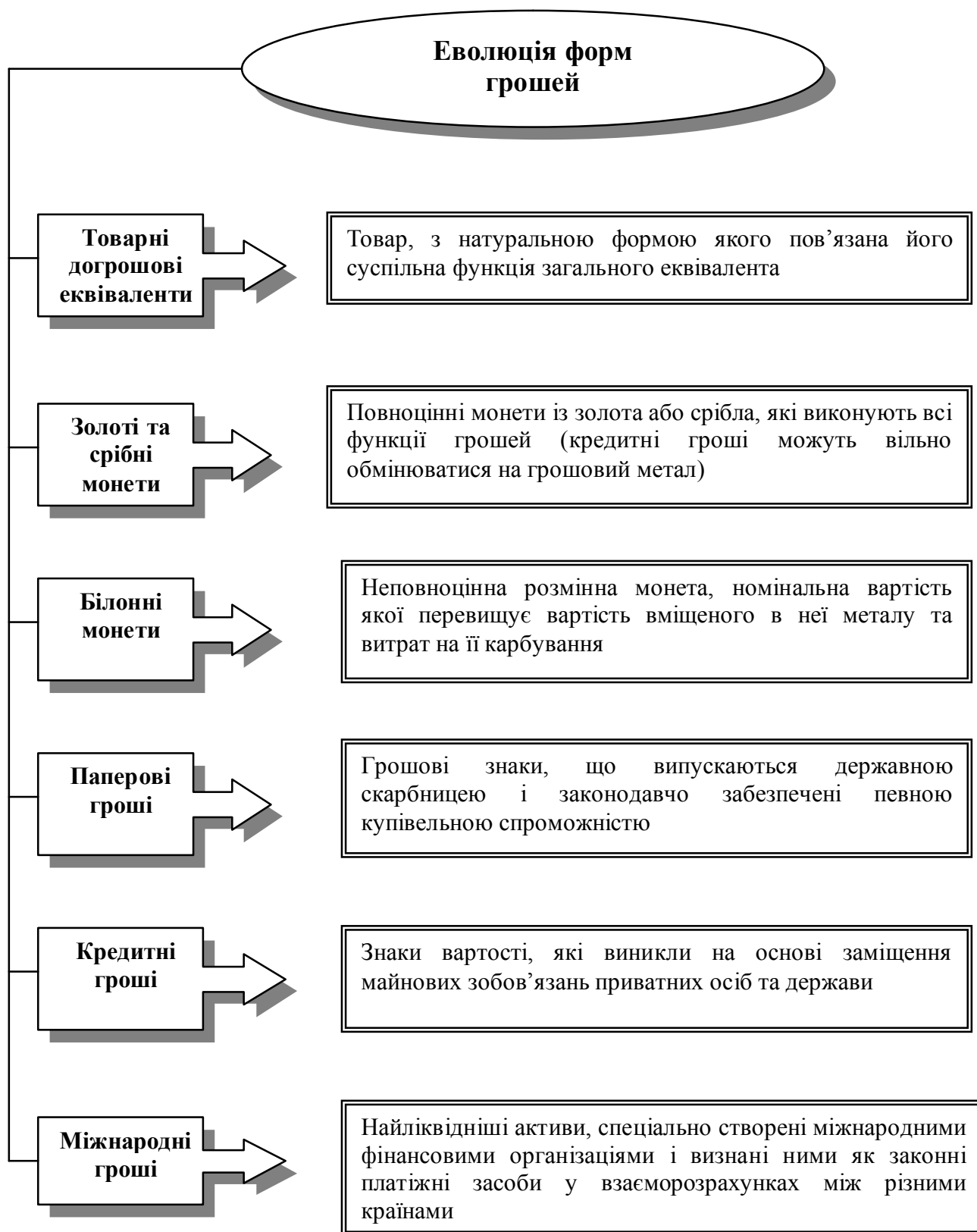

Рисунок 4.4 – Еволюція форм грошей

Тема 5. Основні риси ринкової економіки. Ринок та конкуренція

У сучасній економічній літературі ринок визначається неоднозначно. Різні підходи до визначення змісту ринку, не є випадковим. Ринок – це ємне і багатогранне явище. До визначення його змісту можна підходити з різних точок зору.

В *організаційному і історичному плані ринок* – це публічне місце в тому чи іншому населеному пункті, де товари виставляються на продаж. Іншими словами, ринок – це насамперед простір (місце, зона, територія), на якому відбувається купівля-продаж товарів або укладаються угоди між суб'єктами ринку.

З *позиції суспільного виробництва ринок* – це сфера обігу у загальній структурі виробництва, сфера реалізації вироблених товарів, сукупність актів купівлі-продажу, посередницька форма діяльності.

З *точки зору суб'єктів і об'єктів ринок* є сукупність економічних відносин різних суб'єктів товарного господарства з приводу обміну продуктами праці або діяльності.

В самому загальному вигляді *суб'єктами* ринку є *продавці і покупці*.

Об'єктом ринкових відносин є різні товари (матеріальні і нематеріальні блага і послуги).

Етапи еволюції ринку:

1) розвиток ринку на основі розвитку товарного виробництва (нерегульована система);

2) з кінця 19 ст. ринок недосконалої конкуренції (ринок регульований).

Сутність ринку найбільш повно розкривається в його функціях. До найважливіших *функцій ринку* відносять:

- саморегулювання товарного виробництва;
- стимулююча;
- функція встановлення загальної значущості виробничого продукту та витрат праці;
- регулююча;
- функція демократизації господарського життя, реалізації принципів самоуправління та інші (рис. 5.1).

Слід зазначити, що ринок існує за певних умов, які забезпечують ринкові зв'язки і включають систему заходів, що пов'язані з розробкою правового законодавства (рис.5.2).

Функціонування ринкової економіки передбачає наявність певних її елементів, які у сукупності складають **ринкову систему**.

Першим і найважливішим **елементом** ринкової економіки виступають **виробники і споживачі**. Вони формуються у процесі суспільного розподілу праці, коли одні виробляють товари, а інші – споживають їх.

Другим елементом ринкової економіки виступає **економічна відокремленість**, яка обумовлена приватною та змішаною формами власності на базі корпоративного управління виробничими одиницями.

Третій важливий елемент ринкової економіки – **ціна**. По-перше, ціни складаються в результаті попиту та пропозиції, співвідношення яких коливається залежно від діючої кон'юнктури. По-друге, ціна визначає сферу дії ринкових відносин на даний товар.

Четвертим центральним ланцюгом ринкової економіки являються дві складові – **попит та пропозиція**.

П'ятий елемент – **конкуренція**. Економічна свобода припускає наявність у товаровиробника засобів і результатів виробництва у власності, а це конституює свободу його економічної діяльності і господарської ініціативи у прийнятті рішень.

Однак, ринкова економіка має і певні недоліки (рис. 5.3).

В умовах прагнення кожної фірми до максимізації прибутку і розширенню масштабів господарської діяльності, фірми виступають за відношенням одна до одної як конкуренти.

Економічна конкуренція – змагання економічних агентів на ринку за переваги споживачів з метою отримання найбільшої вигоди. Вона є необхідним і важливішим елементом ринкового механізму.

Конкуренція діє на всіх етапах і рівнях ринкових відносин. Її можна розглядати як досконалу і недосконалу (рис. 5.4).

Ринок як розвинена система відносин товарного обміну є системою окремих взаємопов'язаних ринків.

Класифікація ринків

1. *За територіальною ознакою*: місцевий, національний, світовий.
2. *За чинним законодавством*: легальний (офіційний), нелегальний (тіньовий).
3. *За типом конкуренції*: досконала конкуренція, недосконала конкуренція (монополістична конкуренція, олігополія, чиста монополія).
4. *За об'єктом купівлі-продажу*:
 - фінансовий ринок: ринок цінних паперів, ринок капіталів, ринок грошей, валютний ринок;
 - товарний ринок: ринок споживчих товарів, ринок послуг, ринок засобів виробництва, ринок інформації, ринок технологій;
 - ринок праці.

Невід'ємним елементом ринкової економіки є **ринкова інфраструктура** (рис.5.5).

Економічні агенти здійснюють зв'язки один з одним за допомогою економічних благ. Рух їх створює своєрідний кругообіг.

Економічний кругообіг – це круговий рух реальних економічних благ, яке супроводжується зустрічним потоком грошових доходів та видатків.

Основними суб'єктами ринкової економіки являються домогосподарства та фірми. Домогосподарства пред'являють попит на споживчі товари та послуги, і є одночасно постачальниками економічних ресурсів. Фірми

пред'являють попит на ресурси пропонуючи, в свою чергу, споживчі товари та послуги. Поведінку основних економічних агентів можна відобразити простою моделлю кругообігу (рис. 5.1), яку можна доповнити включенням державного сектору та сектору закордон.

Рисунок 5.1 – Роль ринку в економіці

Рисунок 5.2 – Умови виникнення та функціонування ринку

- конкурентна ринкова економіка не гарантує повної зайнятості та стабільного рівня цін;
- неспроможна забезпечити виробництво суспільних благ;
- нерівномірно розподіляє дохід

Рисунок 5.3 – Недоліки ринкового механізму

Інфраструктура ринку –
це система взаємопов’язаних спеціалізованих організацій,
які обслуговують потоки ресурсів і продуктів

Функції інфраструктури

Просування товарів до безпосереднього споживача

Забезпечення зворотного зв’язку між виробництвом і споживанням

Перерозподіл ресурсів між галузями та всередині них

Акумуляція тимчасово вільних грошових засобів, регулювання грошового обігу

Рисунок 5.4 – Сутність та функції інфраструктури ринку

Структура Ознаки	Досконала конкуренція	Монополістична конкуренція	Олігополія	Монополія
Кількість фірм	Безліч дрібних фірм	Багато фірм	Декілька великих фірм	Одна найбільша фірма
Тип продукту	Стандартизований	Диференційований	Стандартизований чи диференційований	Унікальний (який не має заміників)
Умова входу до ринку	Дуже легкий	Порівняно легкий	Істотні перешкоди	Дуже складний
Контроль над цінами	Відсутній	Обмежений можливістю заміни товару	Пріоритети цінового лідера	Цілковитий контроль

Рисунок 5.5 – Характерні ознаки ринкових структур

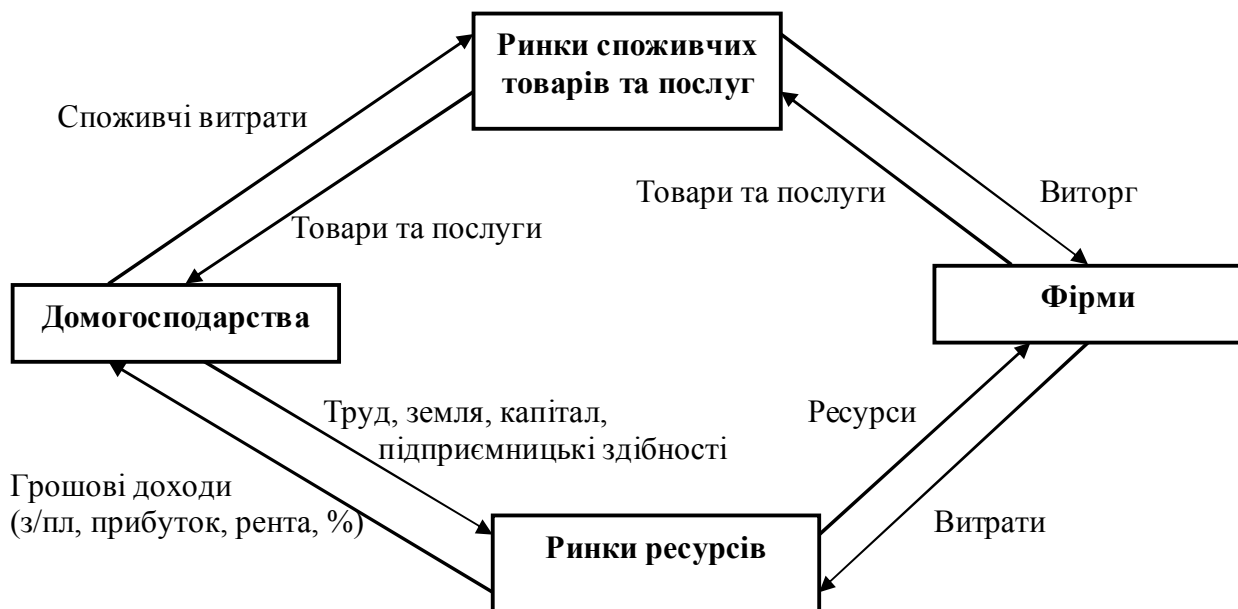

Рисунок 5.6 – Проста модель кругообігу

Тема 6. Основи аналізу ринкового попиту та пропозиції

Серцевину ринкового механізму становить *ціновий механізм* (механізм утворення ринкової ціни).

Ціна – це кількість того, що потрібно віддати, щоб отримати одиницю жаданого товару чи послуги. Зазвичай, ціни товарів вимірюються в певній сумі грошей. Функції ціни та засоби їхньої реалізації різняться в залежності від природи того економічного середовища, у якому вони діють у цілому. Ціна в широкому розуміння виконує такі *основні функції*: вимірвальна; сумірна; облікова; засіб розподілу; сигнальна (інформаційна); стимулююча; соціальна; зовнішньо-економічна.

Виконання цих функцій потребує, щоб ціни були забезпечені вільним рухом. А така воля досягається лише при відсутності інфляції й монополізму.

Ціни розрізняються за рядом ознак (рис.6.6).

Попит – це платоспроможна потреба покупця в даному товарі чи послугі при даній ціні. Найбільш важливою змінною, яка визначає кількість будь-якого добра, вважається *ціна* цього добра. Таким чином функція попиту буде мати вигляд:

$$D = f(P)$$

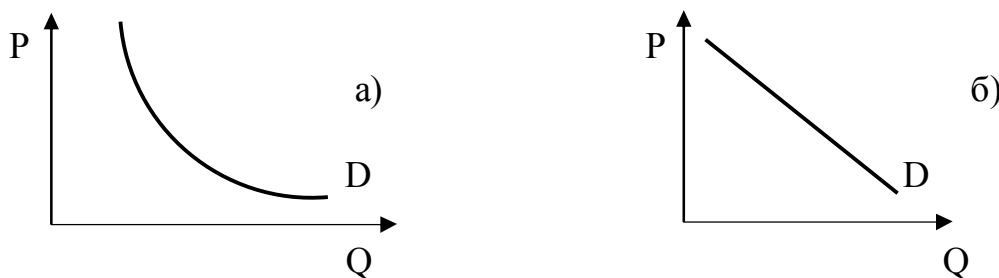

Рисунок 6.1 – Крива ринкового попиту

Крива попиту звичайно є спадною та у більшості випадків – нелінійною (рис. 6.1 (а)). Для аналітичних цілей, як правило, використовують лінійну функцію попиту (рис. 6.1 (б)).

Лінійна функція попиту описується рівнянням:

$$Q_d = a - b \cdot P,$$

де a і b – константи.

Закон попиту стверджує, що за інших рівних умов, кількість продукту, який бажають та мають можливість придбати споживачі, змінюється у зворотній залежності щодо ціни на даний продукт.

Крива попиту – це крива, що показує, яку кількість економічного блага готові придбати покупці за різними цінами у даний момент часу (рис. 6.1).

Аналізуючи ринкову ситуацію, потрібно відрізнити *попит індивідуальний*, який відображає поведінку окремого споживача, та *ринковий* – реакція усієї сукупності на даному ринку.

Ринковий попит – це попит, який визначається як загальна сума усіх індивідуальних попитів при кожному значенні ціни.

Крива ринкового попиту – це крива, яка визначається сумою індивідуальних попитів при кожній ціні.

Кількість продукту, який споживачі згодні придбати по даній ціні є **величиною або обсягом попиту**.

На попит та величину попиту впливають *нецінові* та *цінові* чинники (рис. 6.7).

Пропозиція (S) – це готовність фірм, виробників та продавців товарів пред'являти на ринок певну кількість товарів по даній ціні.

Ціна й кількість товарів тут змінюються та взаємодіють в одному напрямку: підвищення ціни викликає збільшення кількості товарів, які пропонуються для продажу. І навпаки.

Прямо пропорційна залежність між ціною й обсягом товарів називається **законом пропозиції**.

Крива пропозиції – це крива, що показує, яку кількість економічного блага готові продати виробники за різними цінами у даний момент часу (рис. 6.2).

Крива на рис. 6.2 (а) є висхідною і нелінійною. Для аналітичних цілей, як правило, застосовується лінійна крива пропозиції (рис. 6.2 (б)).

Лінійна функція пропозиції описується рівнянням:

$$Q_s = -c + d \cdot P$$

Кут нахилу кривої пропозиції та її положення визначаються витратами виробництва товару.

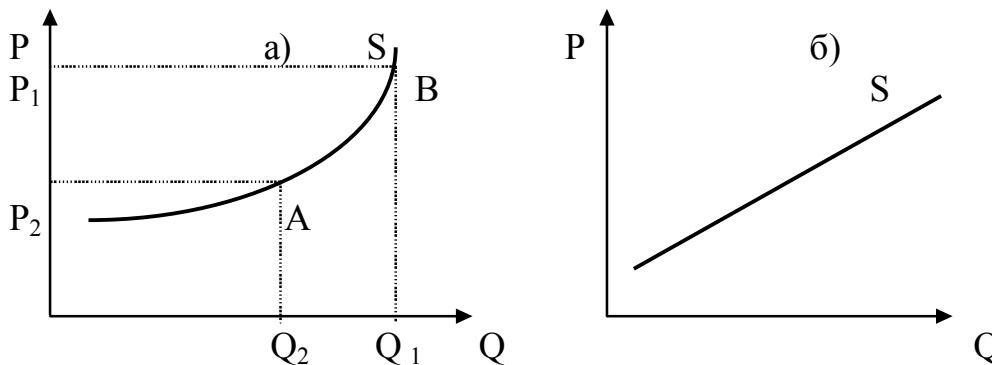

Рисунок 6.2 – Крива ринкової пропозиції

На пропозицію та величину пропозиції впливають *нецінові* та *цінові* чинники (рис. 6.8).

Встановлення рівноважної ціни (рис.6.3) відбувається на конкурентному ринку під впливом загальних тенденцій і специфічних особливостей як попиту, так і пропозиції.

Рівноважна ринкова ціна – це ціна, при якій для кожного даного товару немає ні надлишків ні дефіциту. Вона встановлюється в результаті рівності

обсягу попиту й обсягу пропозиції як грошовий еквівалент строго визначеної кількості товару.

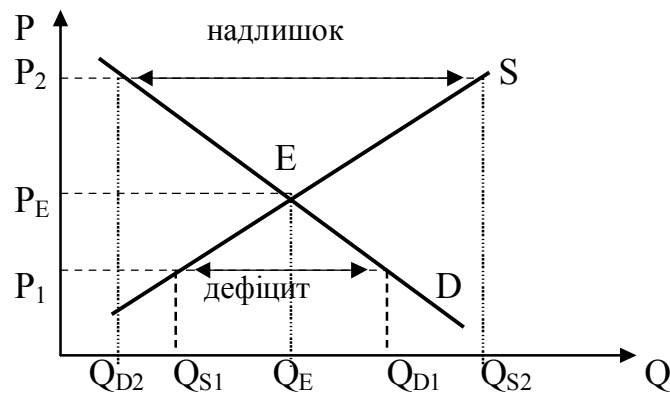

Рисунок 6.3 – Взаємодія ринкового попиту та пропозиції

Точка *E* – це точка рівноваги попиту та пропозиції, яка визначає рівень ринкової ціни, або «ціна рівноваги» та «рівноважний обсяг».

Якщо ринкова ціна буде нижчою за ціну рівноваги, то обсяг пропозиції буде менше обсягу попиту, на ринку таким чином буде явна *нестача або дефіцит товару (надлишок попиту)*. І навпаки, якщо ринкова ціна буде більшою за рівноважну, то обсяг пропозиції буде більшим за обсяг попиту і на ринку з'являється *надлишок пропозиції*.

Таким чином лише в точці рівноваги *E* ринок збалансований, ні в кого з ринкових агентів немає стимулів щодо зміни ситуації. Це означає, що ринкова рівновага має властивість *стабільності*.

Зміна ринкового попиту або пропозиції призводить також до зміни рівноваги (рис. 6.4 та рис. 6.5).

Якщо попит зростає, а пропозиція не змінюється, то встановлюється новий, більш високий рівень рівноважної ціни і новий, більший обсяг товарів. І навпаки.

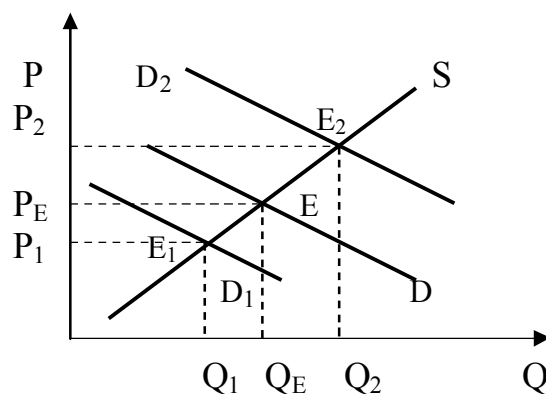

Рисунок 6.4 – Зміна ринкової рівноваги при зміні в попиті товару

При зміні пропозиції та незмінності попиту буде встановлюватися також новий рівень рівноваги. Зростання пропозиції дає нову точку більш низької ціни рівноваги при зростаючій кількості товарів. І навпаки.

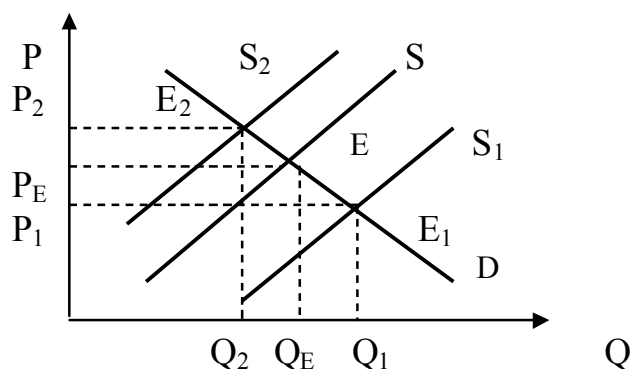

Рисунок 6.5 – Зміна ринкової рівноваги під впливом змін в пропозиції товарів

Еластичність попиту відносно ціни або **цінова еластичність попиту** показує наскільки зміниться обсяг попиту залежно від зміни ціни.

При визначенні рівня еластичності попиту практичне значення мають не абсолютні величини, а відносні. Тому цінова еластичність попиту визначається за формулою:

E_{dp} = відсоткова зміна обсягу попиту / відсоткова зміна ціни

$$E_{dp} = \Delta Q_D (\%) / \Delta P (\%)$$

Розрізняють наступні **типи еластичності**:

Одиночна еластичність, коли на кожний відсоток зміни ціни обсяг попиту змінюється відповідно на 1% ($E_{dp} = 1$).

Еластичний попит, коли обсяг попиту у відсотках змінюється швидше, ніж змінюється ціна у % ($E_{dp} > 1$). Якщо зміна ціни на 1% викликає зміну обсягу попиту більше, ніж на 1%. Еластичний попит характерний для товарів тривалого користування; товарам, які мають багато замінників; або які займають значну частку у бюджеті споживача.

Нееластичний попит, коли обсяг попиту у % змінюються повільніше ніж змінюються ціна у % ($E_{dp} < 1$). Якщо зміна ціни на 1% викликає зміну обсягу попиту менше, ніж на 1%. Нееластичний попит притаманний необхідним і незмінним товарам; товарам повсякденного споживання; товарам низькою часткою у витратах споживача.

Досконало нееластичний попит, коли обсяг попиту не змінюється при будь-якій зміні ціни. Крива попиту матиме вигляд вертикальної лінії. Зміна цін не впливає на зміну обсягу попиту при реалізації життєво важливих лік для певної групи хворих (інсулін) $E_{dp} = 0$.

Досконало еластичний попит, коли обсяг попиту може змінюватися до нескінченності при незначній зміні ціни. Крива попиту матиме вигляд горизонтальної лінії. Таке можливо на досконало конкурентному ринку, або в умовах інфляції при незначному зниженні ціни, або при очікуванні її підвищення споживач отоварює свої грошові доходи, щоб зберегти їх від знецінення, вкладаючи в матеріальні цінності ($E_{dp} = \infty$).

Фактори цінової еластичності попиту: важливість товару для споживача; рівень замінності товару; питома вага товару в доході споживачів; фактор часу; розміри запасів.

Треба відмітити, що цінова еластичність попиту впливає на обсяг загальної виручки від продажу даної кількості товару (рис. 6.9).

Поняття *еластичності пропозиції* характеризує відносна зміна цін товарів та їх реалізованої кількості.

$$E_{sp} = \Delta Q_s (\%) / \Delta P (\%)$$

Інтенсивність цих змін також різна і на практиці можуть мати місце наступні ситуації:

1) при *еластичній пропозиції* зі зміною ціни на 1% кількість товарів змінюється більше, ніж на 1%;

2) при *нееластичній пропозиції* зі зміною ціни на 1% кількість товарів змінюється менше, ніж на 1%;

3) *одиначно еластична пропозиція* має місце однакова зміна ціни та кількості товару до продажу.

Фактори, які впливають на еластичність пропозиції: можливість заміщення факторів виробництва; фактор часу.

Фактор часу відіграє важливу роль у визначенні цінової еластичності пропозиції. Чим довший період часу, який може бути використаний для зміни обсягу пропозиції, тим більша її еластичність.

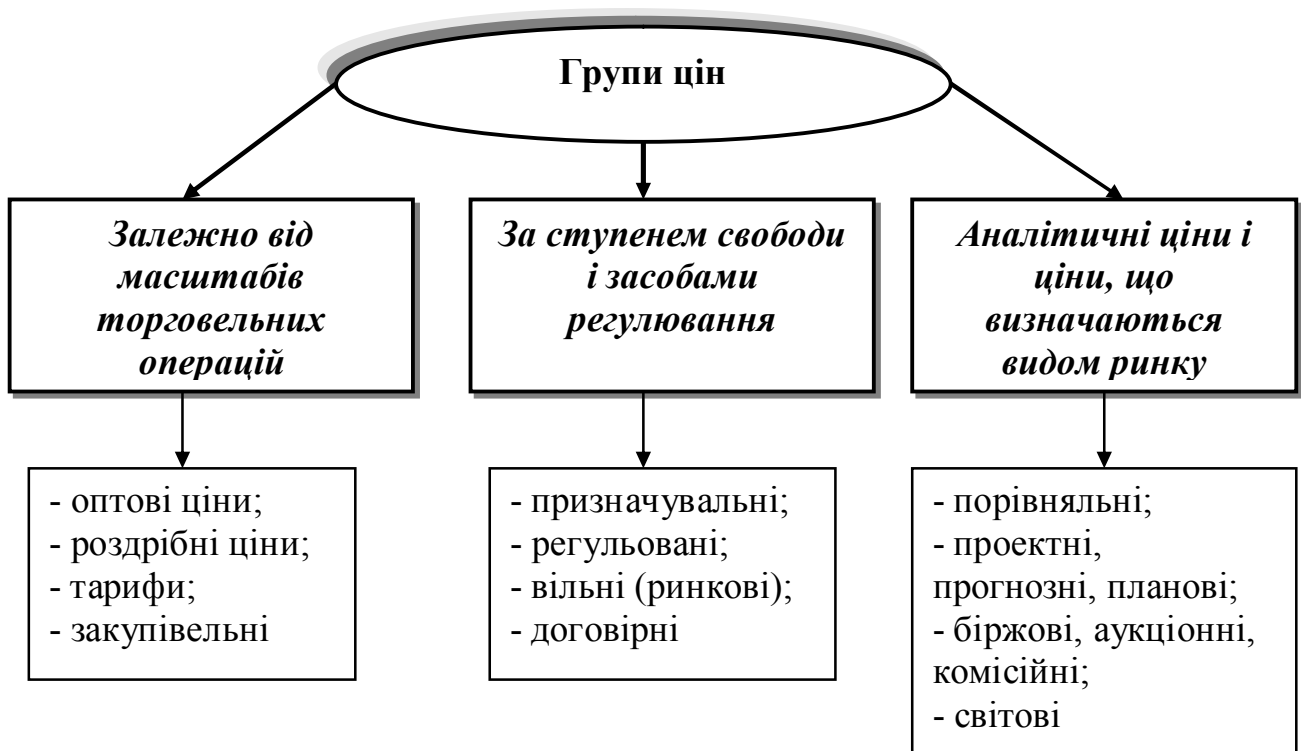

Рисунок 6.6 – Групи цін

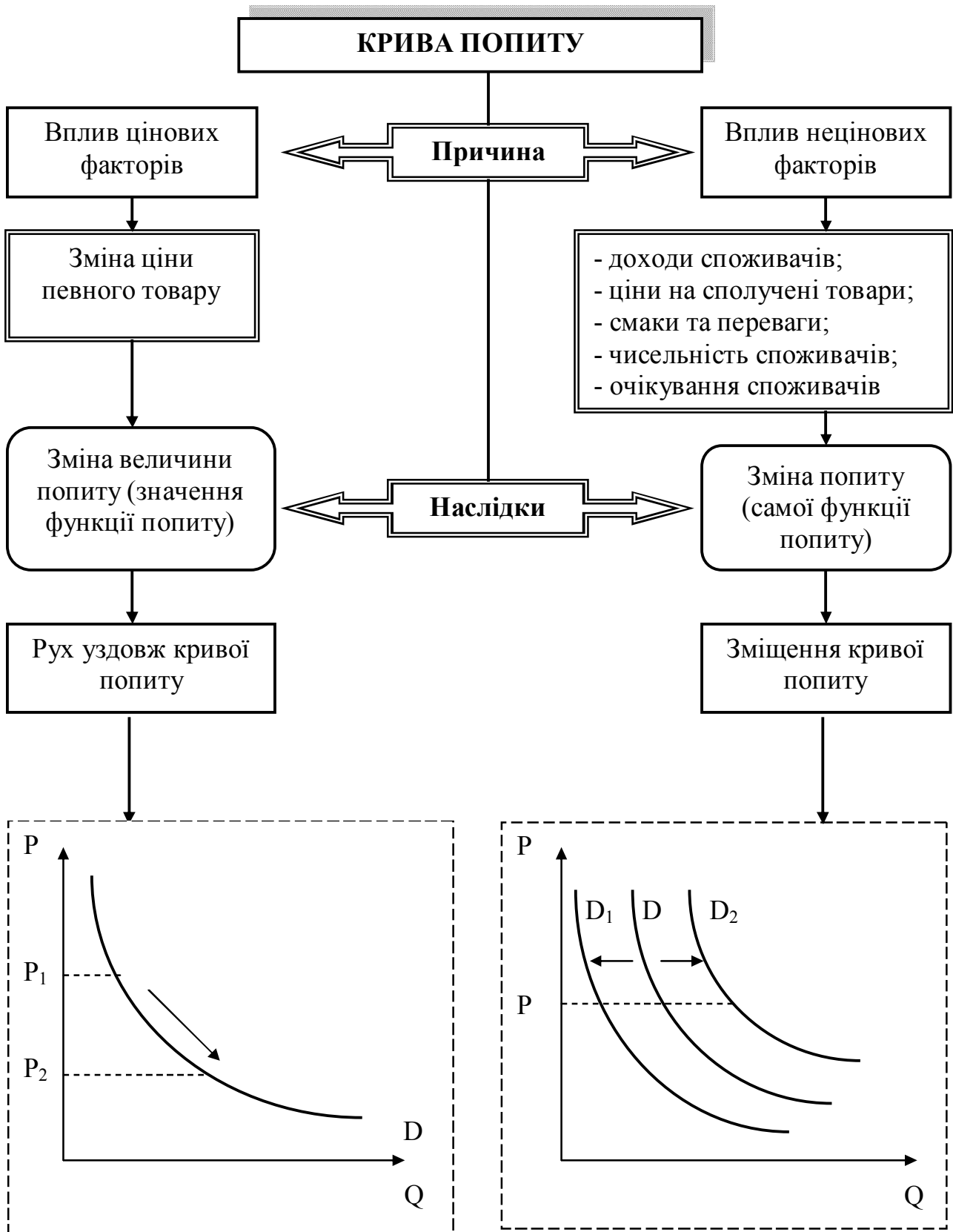

Рисунок 6.7 – Зміна величини попиту та зміна попиту

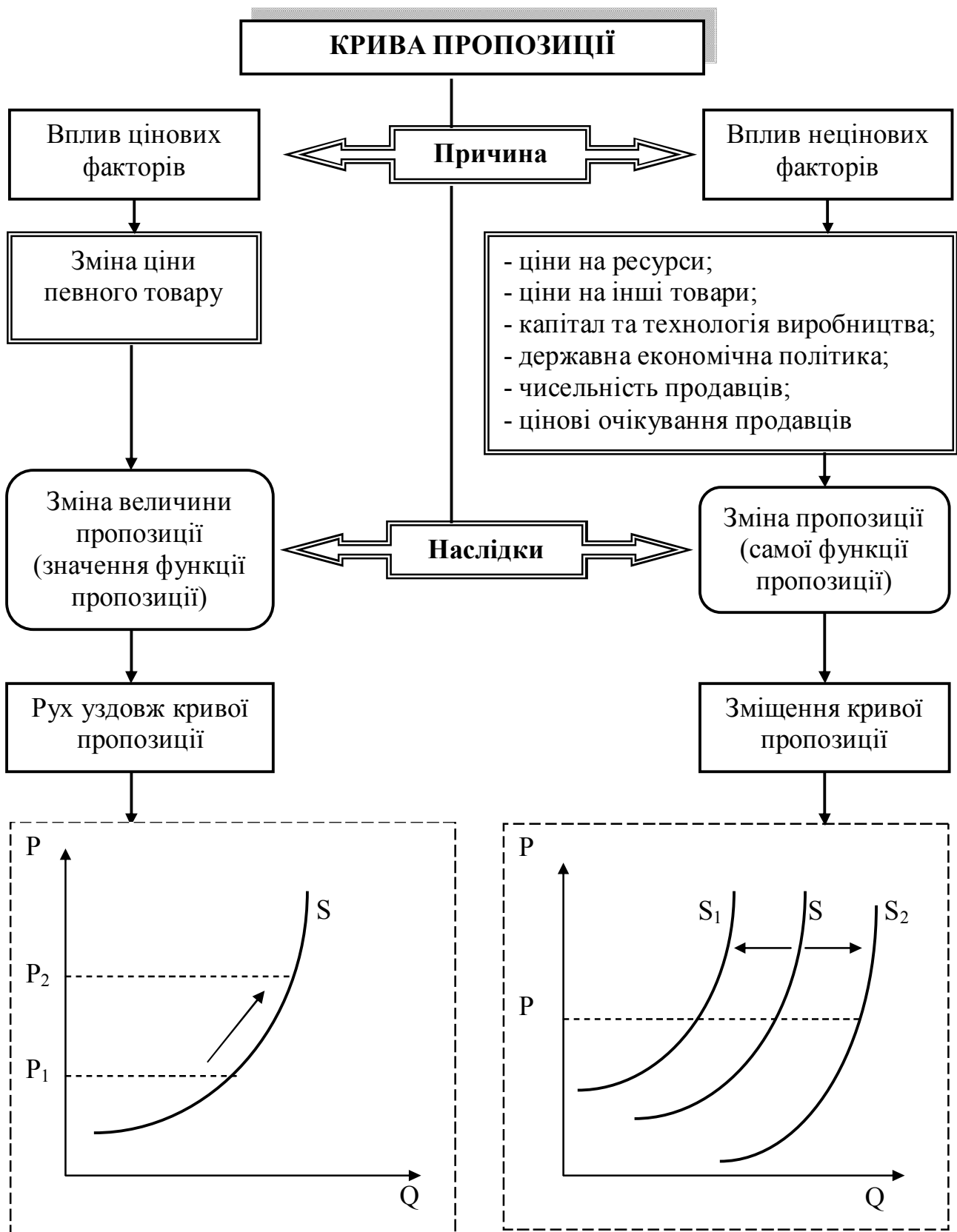

Рисунок 6.8 – Зміна величини пропозиції та зміна пропозиції

Тип еластичності	Позначення	Зміни в ціні	Зміни в обсязі виручки
Еластичний (попит зростає, або падає швидше ніж ціна)	$E > 1$	Підвищення Падіння	Зменшення Збільшення
Нееластичний (попит зростає або падає повільніше ніж ціна)	$E < 1$	Підвищення Падіння	Збільшення Зменшення
Одиночно еластичний (попит зростає або падає відповідно до зміни ціни)	$E = 1$	Підвищення Падіння	Без змін Без змін

Рисунок 6.9 - Еластичність попиту за ціною і сукупна виручка

Тема 7: Поведінка споживача на ринку товарів

Поведінка споживачів – це процес формування попиту споживачів, які здійснюють вибір товарів з урахуванням цін і особистого бюджету.

Поведінка споживачів, їх вибір у світі товарів має суто індивідуальний характер. Кожний покупець керується своїми смаками, відношенням до моди, дизайну товарів та іншими суб'єктивними перевагами.

Мотиви поведінки споживача можна описати наступним чином: розумна поведінка, переваги, бюджетне обмеження, ціни (рис. 7.2).

Мета споживача в будь-якій економічній системі зводиться до відтворення та розвитку своєї повноцінної життєдіяльності на основі споживання певної сукупності благ та послуг. Деякий позитивний результат, який споживач отримує у процесі споживання благ має назву корисності (рис 7.3).

Проблема виміру корисності – одна з самих складних в економічній теорії. В минулому для зручності дослідження економісти намагалися здійснювати кількісну оцінку корисності і використовували для цього спеціальні одиниці виміру (ютілі). Такий підхід до виміру корисності отримав назву *кількісного (кардиналістського) підходу*.

Економічна теорія виходить з того, що між корисністю та кількістю спожитих благ існує певний функціональний зв'язок. Його відображає *функція корисності*, як співвідношення між обсягами спожитих товарів та послуг і рівнем корисності, якого досяг споживач:

$$U = f(Q_x; Q_y; \dots; Q_z)$$

Для виміру корисності представники кардиналістського підходу використовували показники *загальної* та *граничної корисності* (рис. 7.4).

Зараз частіше йде мова не про вимір, а про оцінку корисності. Якщо споживач не може здійснити кількісний вимір корисності, то він завжди може порівняти отриману корисність двох наборів благ і визначити, що перший для нього більш корисний ніж інший, чи навпаки. Цей підхід має назву *порядкового (ординалістського)*, він вважається основним при аналізі поведінки споживача і використовує аналіз кривих байдужості та бюджетної лінії (рис. 7.5).

Під впливом закону спадної граничної корисності формується вибір споживача. Кожен споживач прагне забезпечити собі максимальний рівень корисності. Він повинен розподілити свої обмежені можливості між декількома благами таким чином, щоб отримати максимум задоволення. Максимум сукупної корисності при даному бюджеті й цінах досягається у випадку стану рівноваги.

Для визначення стану рівноваги споживача потрібно поєднати бюджетну лінію та карту байдужості. *Карта байдужості* – засіб відображення переваг споживача, що відповідають різним рівням задоволення його переваг.

Максимізація корисності і рівновага споживача досягається в точці *E*, де крива байдужості торкається лінії бюджетних обмежень (рис. 7.1). В цій точці нахил кривої байдужості та нахил бюджетної лінії однакові (співпадають).

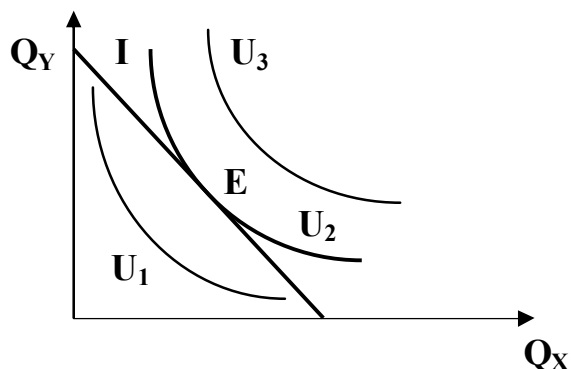

Рисунок 7.1 – Визначення оптимуму споживача

За кардиналістським принципом оптимум споживача досягається, коли дохід розподілений таким чином, щоб для усіх куплених товарів мало місце рівняння:

$$MU_1 / P_1 = MU_2 / P_2 = \dots = MU_N / P_N$$

Це твердження має назву *другого закону Госсена*. Воно стверджує, що при оптимумі споживача рівень корисності, який отримується від витраченої останньої грошової одиниці, однаковий для всіх куплених товарів. В цьому і полягає сутність *еквімаржинального принципу*.

На поведінку споживача та формування його попиту на певний товар впливають ефекти доходу та заміщення.

Збільшення попиту, викликане тим, що товари, які стали більш дешевими витісняють більш дорогі замітники називається **ефектом заміщення**.

Ефект заміщення – це ефект, який вказує на те, що споживач у процесі споживання заміщує товаром, що став дешевше, інші більш дорогі товари.

Зміна ціни має своїм наслідком ще один ефект: зміна реального доходу споживача, тобто кількості благ та послуг, які він може придбати. Якщо ціна будь-якого товару зі споживчого набору знизилась, то за умови, що номінальний дохід та ціни інших товарів залишаються незмінними, це буде означати фактичне зростання реального доходу.

Таким чином, якщо зміна ціни змінює реальний дохід споживача, а це, в свою чергу, змінює попит, то має місце **ефект доходу**.

Обидва ефекти – заміщення та доходу – мають достатній вплив на формування попиту. Але напрямок їх дії може бути різним. В залежності від особливостей різних груп товарів ефекти можуть діяти як в одному напрямку, збільшуючи або зменшуючи попит, так і в протилежному.

Якщо мова йде про *нормальні товари*, тобто ті які мають достатньо високу ступінь корисності та потреба в яких не насичена, споживач реагує на зміну цін зміною попиту в протилежному напрямку. Обидва ефекти діють в одному напрямку, тобто виграш від зниження ціни направляється на купівлю цього товару, ціна на який знизилась.

Але існує група товарів низької якості, від споживання яких, як правило, відмовляються по ступені зростання доходів (негативний ефект доходу). Якщо знизилась ціна на певний товар, то наслідком може бути не збільшення його споживання, як того потребує ефект заміщення, а використання доходу, який збільшився, на високоякісну продукцію. В даному випадку, ефекти заміщення та доходу діють у протилежному напрямку.

Однак можлива достатньо стабільна ситуація, коли негативний ефект доходу сильніше ніж ефект заміщення. В даному випадку, має місце «**Парадокс Гіффена**». Він представляє не дуже розповсюджену, але реальну ситуацію, коли із зростанням ціни товару обсяг попиту на нього зростає, а крива попиту відображає позитивне значення функції попиту.

Таку ж форму крива буде мати й у випадку, якщо споживачі збільшують купівлі ексклюзивних коштовних товарів, підтримуючи свій престиж – «**ефект Веблена**». З іншого боку, деякі споживачі можуть скорочувати свій попит на товар при зниженні ціни на нього, так як даний товар став більш доступним, масштаби його споживання зростають, а дана категорія споживачів не хоче бути «як усі» – «**ефект снобізму**».

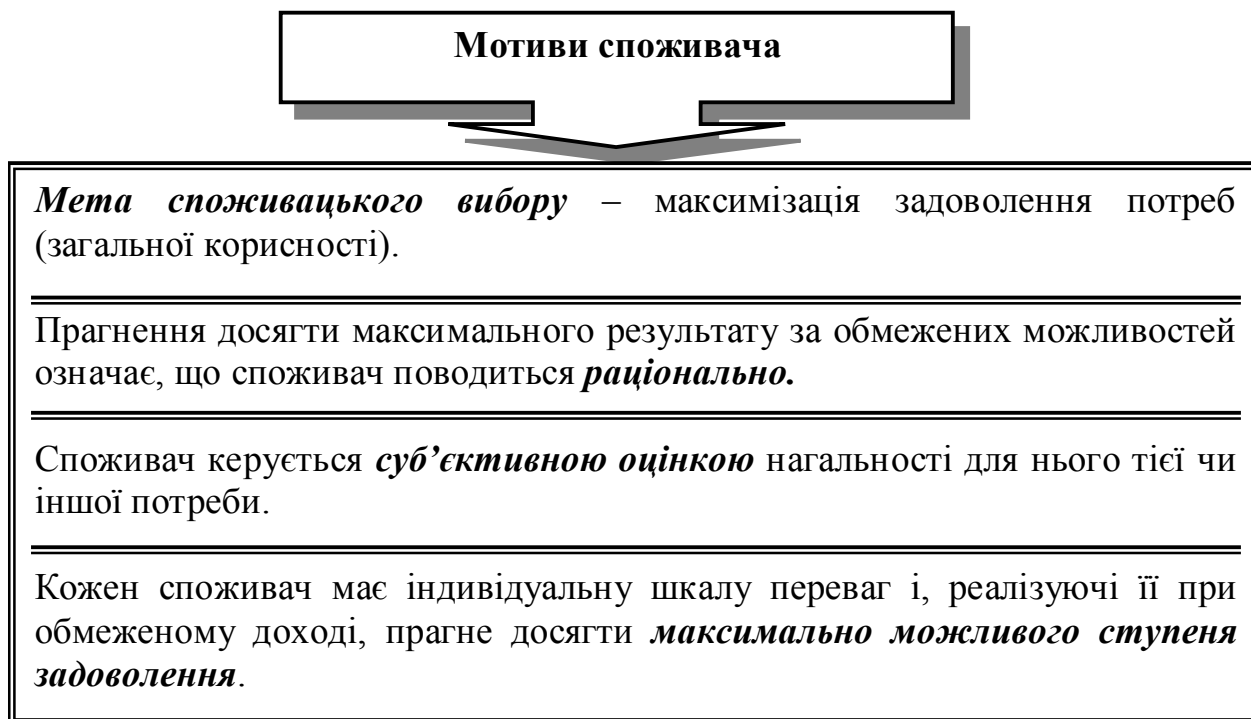

Рисунок 7.2 – Мотиви споживача

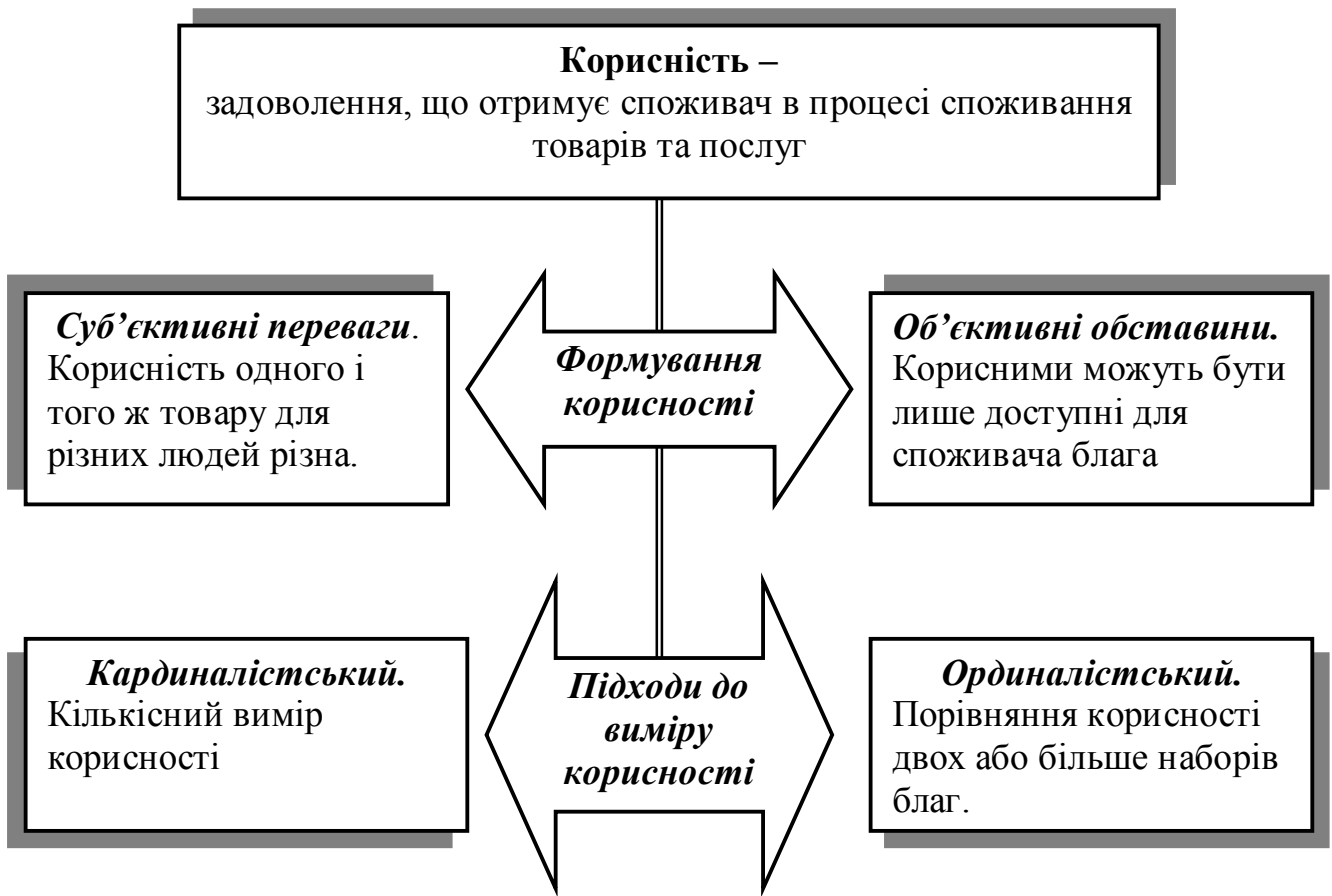

Рисунок 7.3 – Поняття та теорії корисності

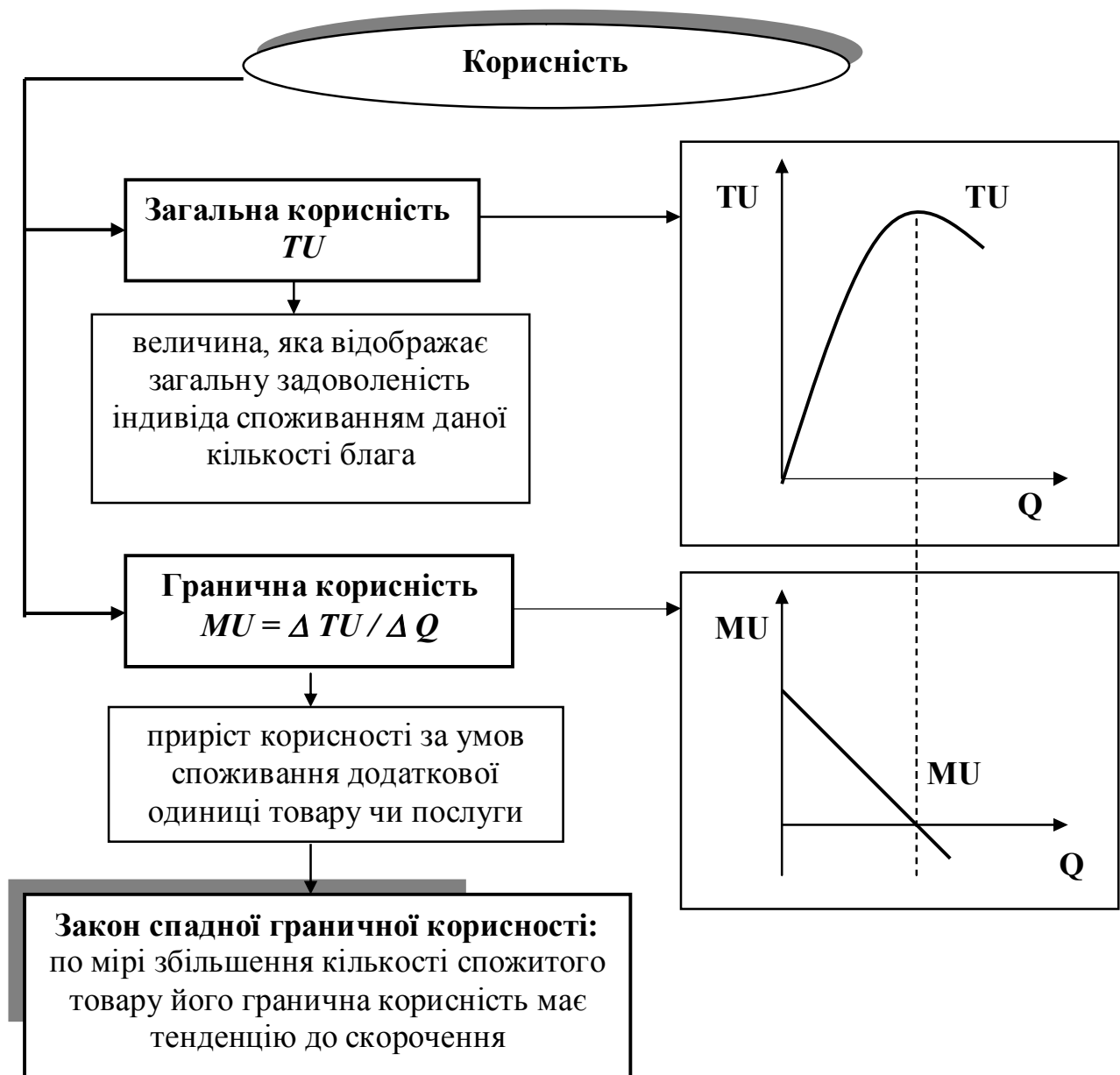

Рисунок 7.4 – Показники корисності

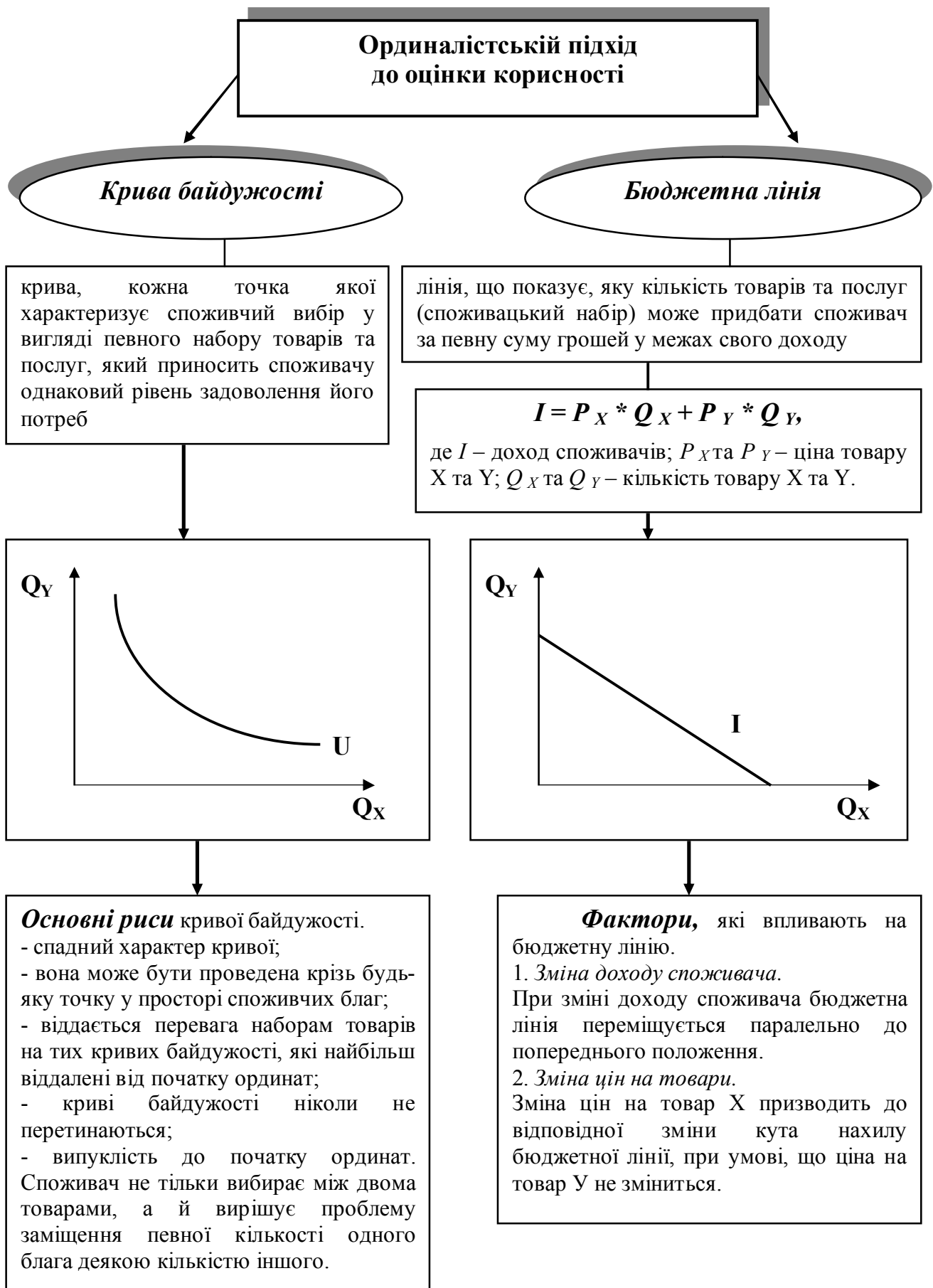

Рисунок 7.5 – Ординалістський підхід до оцінки корисності

Тема 8. Економічна теорія фірми

Підприємництво можна визначити як уміння починати й вести справу, генерувати і використовувати ініціативу, зважуватися на ризик, долати протидію середовища тощо.

Різні форми підприємництва мають свої особливості. Але загальним для всіх є ініціатива, прагнення отримати вигоду, вміння ризикувати. Чималу роль у підприємстві відіграють і психологічні мотивації економічної діяльності.

Сутність підприємницької діяльності розкривається через її **функції**:

- підприємець бере на себе ініціативу об'єднання факторів виробництва в єдиний процес виробництва товарів та послуг з метою отримання прибутку;
- підприємець – організатор виробництва, який наставляє та задає певний тон діяльності фірми, визначає стратегію й тактику поведінки фірми і приймає на себе відповідальність за успіхи їх проведення;
- підприємець – це новатор, який впроваджує на комерційній основі нові продукти, нові технології, нові форми організації діла тощо;
- підприємець – це людина, яка не боїться ризику і свідомо йде на нього заради досягнення цілей бізнесу.

Підприємництво може розвиватися лише у певному економічному середовищі (рис. 8.1).

Підприємництво здійснюється як в індивідуальній, так і в колективній формі.

Індивідуальна – означає здійснення її громадянами, тобто фізичними особами, «своїї волі та у своїх інтересах», громадянами, які «вільні у своїх правах та обов'язках на основі договору».

Колективна – визначає межі й процедури, окреслені більш суворо (здійснюється на основі та в межах тих задач, які відображені в установчих документах і статуті відповідних форм підприємств).

Економіка будь-якої країни представляє собою діяльність великої кількості господарюючих суб'єктів, які створюють різноманітні товари та послуги.

Підприємство – це самостійно господарюючий суб'єкт, утворений підприємцем або об'єднанням підприємців для виробництва продукції, виконання робіт та послуг із метою задоволення суспільних потреб та отримання прибутку (рис. 8.2).

Класифікація підприємств.

1. За сферами діяльності.

- матеріальне виробництво;
- нематеріальне виробництво;
- підприємства посередники.

2. За кількістю видів виробленої продукції.

- спеціалізовані – які випускають обмежену кількість товарів;
- багатопрофільні – які виробляють різну продукцію.

3. В залежності від розмірів підприємства.

- крупні (більш 500 чоловік);
- середні (до 500 чоловік);
- малі (до 100 чоловік).

На сучасному етапі активно використовується таке поняття як «фірма». «Фірма» і «підприємство» кардинально різні категорії економічної науки, хоча в літературі вони тотожні.

Під *підприємством* слід розуміти певний виробничо-технічний комплекс, який використовується для виробництва товарів та послуг в будь-якій галузі національної економіки.

Фірма – це організаційно-економічна, суспільна, підприємницька форма виробництва. У складі фірми може бути одне чи декілька підприємств.

У світовій практиці використовуються різні організаційно-правові форми підприємства, які визначаються національними законодавством країни.

«Правова форма» – це комплекс правових норм, який визначає відносини учасників підприємства з усім навколишнім світом.

На сьогоднішній день існують такі **організаційно-правові форми** підприємства:

- державні підприємства (бюджетні підприємства, державні корпорації, змішані компанії);
- приватні підприємства (рис 8.3);
- товариства (рис 8.4);
- акціонерні суспільства або товариства (рис 8.5).

У будь-якому процесі виробництва незалежно від його суспільної форми беруть участь матеріальний і речовий фактори виробництва – засоби виробництва та люди.

Фактори, що перебувають у власності або розпорядженні підприємства і служать матеріальною основою його виробничої діяльності називаються **виробничими фондами**.

Капітал завжди треба розглядати у русі.

Формула кругообігу капіталу:

$$Г - Т (РС та ЗВ) \dots \dots В \dots \dots Т^* - Г'$$

1 стадія: $Г - Т (РС та ЗВ)$ – капітал у грошовій формі й знаходиться у сфері обігу. Тут готуються умови для виробництва.

2 стадія: $\dots \dots В \dots \dots$ – стадія виробництва (капітал у продуктивній формі). Робоча сила та засоби виробництва, поєднуючись, стають факторами виробництва і споживаються. В результаті виготовляються нові товари $Т^*$, вартість яких більша вартості вжитих факторів виробництва. Функція продуктивної форми капіталу – виробництво вартості та прибутку.

3 стадія: $Т^* - Г'$ – стадія обігу (продаж). Капітал приймає товарну форму і функціонує для реалізації прибутку.

Кругообіг – круговий рух виробничих фондів, у процесі якого вони проходять три стадії, набувають трьох форм і у кожній з них виконують відповідну функцію.

Оборот капіталу – кругообіг, взятий не як окремих акт, а як процес, що постійно відновлюється. Він характеризується швидкістю та часом обороту.

Час обороту – це час від моменту авансування фондів у грошовій формі до моменту повернення їх у тій же формі.

$$\text{Час обороту} = \text{час виробництва} + \text{час обігу.}$$

Час виробництва включає: робочий період (обробка предметів праці); час природних процесів, потрібних для зміни властивостей виробу; перерви в обробці між операціями, час перебування на складах як виробничих запасів.

Час обігу: час перебування готової продукції у виробника, час перебування товарів як відвантажених, але не оплачених; час купівлі нових засобів виробництва; час перебування грошей на рахунку в банку і в касі підприємства з моменту реалізації продукції до моменту видачі зарплати.

Швидкість обороту капіталу (кількість обертів на рік):

$$n = O / o,$$

де O – 12 місяців або 365 днів; o – час обігу фондів.

Продуктивна частина виробничих фондів, яка функціонує у сфері виробництва, поділяється на основні й оборотні виробничі фонди.

Основний капітал – та частина продуктивного капіталу, яка складається з засобів праці і переносить свою вартість на продукт частинами, протягом кількох циклів виробництва в міру зношування.

Основний капітал фізично і морально зношується. *Фізичне зношування* – поступова втрата вартості в міру втрати споживної вартості до самої непридатності.

Амортизація – процес поступового перенесення вартості основних фондів на готовий продукт в міру фізичного зношування. Після реалізації продукції перенесена на неї вартість основного капіталу повертається підприємцю і нагромаджується у грошовій формі у вигляді амортизаційного фонду.

Моральне зношування – втрата основними фондами частини вартості в результаті технічного прогресу.

Моральне зношування 1 роду – знецінення основних фондів без втрати споживної вартості під впливом технічного прогресу.

Моральне зношування 2 роду – повна втрата вартості і споживної вартості машин у результаті НТП.

Оборотний капітал – та частина продуктивного капіталу, яка складається з предметів праці (сировина, паливо, допоміжні матеріали) і фонду зарплати.

Предмети праці у процесі виробництва втрачають свою натуральну форму, а їхня вартість одразу переноситься на продукт і після його продажу повертається до підприємця протягом одного циклу.

Робоча сила свою вартість на продукт не переносить, вона створює нову вартість. Після реалізації продукту підприємець одержує у вигляді грошей еквівалент вартості РС, яка сплачується як зарплата. Отже, спосіб обороту вартості РС такий же, як і предметів праці.

Управління в широкому розумінні являє собою особливий вид діяльності, який здатний перетворити неорганізований натовп в ефективну цілеспрямовану і продуктивну групу. Здійснити це можна лише через процес планування, організації, мотивації та контролю спільних дій.

Система управління як сфера суспільної практики включає чотири головні групи елементів: механізм управління, структуру управління, процес управління, розвиток управління.

Механізм управління будується на таких фундаментальних елементах: принципи, цілі, функції та методи управління.

Структура управління включає такі елементи, як організаційна структура, кадри і технічні засоби управління. Структура являє собою статичну характеристику системи управління.

Процес управління – це динамічна характеристика системи управління. Він включає взаємодію елементів структури з метою прийняття рішень. Визначення технології та процедур роботи, організації праці робітників управління тощо.

Розвиток системи управління – обов'язковий компонент її функціонування. Він реалізується через механізм, який має змістовну, організаційну та процедурну сторони.

Аналіз теорії та практики управління дає можливість зробити висновок, що узагальненням практики раціонального управління комерційними організаціями є *менеджмент*.

Головним завданням менеджменту є координація та організація діяльності колективів на основі врахування об'єктивних законів та закономірностей (тобто управління на науковій основі).

В цілому сучасний менеджмент характеризується:

- всебічним дослідженням факторів успішної діяльності;
- орієнтацією управління на досягнення стабільних успішних результатів;
- розвиненою теорією та практикою маркетингу;
- розробкою ефективних технологій прийняття рішень;
- широким застосуванням математичних методів і досягнень інформатики в управлінні на базі ПЕОМ;
- активною участю персоналу в управлінні.

Для ефективного функціонування підприємства необхідно планувати його діяльність. Великі підприємства частіш за все використовують систему перспективного та оперативного планування. Відносно невеликі фірми, особливо ті, що тільки розпочинають свою діяльність, будують її на основі так званих бізнес-планів.

Бізнес-план являє собою аналітичний документ прогнозного типу, змістом якого є всебічне обґрунтування цілей, шляхів, засобів та результатів підприємницької діяльності. Тобто він повинен характеризувати існуючий потенціал фірми та перспективи її розвитку. Форма й обсяги цього документу залежать від мети його розробки та використання. Але обов'язково він містить розділи, присвячені товару фірми, її ринку, конкурентам, маркетингу, виробництву, управлінню та фінансам.

Щоб заінтересувати споживача, необхідно гнучко й оперативно реагувати на його потреби, поліпшувати сервіс, підвищувати якість товару, надавати інші послуги. Споживача дедалі більшою мірою цікавить не стільки ціна, скільки якість товару, його післяпродажна експлуатація та обслуговування.

Маркетинг – це комплекс взаємопов'язаних і науково обґрунтованих форм та методів господарювання в умовах ринкової економіки, що охоплюють всі стадії руху товару, починаючи з вивчення потреб і попиту, виробництва товарів і надання послуг різного роду, доведення їх до кінцевого споживача і закінчуючи організацією післяпродажного обслуговування (аж до утилізації).

Принципи маркетингової діяльності:

- 1) всебічне і глибоке пізнання ринку, зростаючих запитів споживачів;
- 2) пристосування до ринку, випуск товарів, що відповідають попиту;
- 3) вплив на ринок, активне формування попиту (через рекламу, виготовлення нових товарів, «створення» споживачів).

Маркетингове дослідження ринку означає, насамперед, визначення об'єктивних економічних тенденцій його розвитку: попиту, пропозиції, ціни, конкуренції та ін. Систематичне проведення досліджень має істотне значення, бо підприємство при цьому одержує можливість оперативно змінювати свою політику у разі відповідних змін в основних факторах, що визначають попит. Водночас багато ситуацій маркетингу своєрідні (наприклад, надходження на ринок нового товару), що вимагає проведення окремих спеціальних досліджень.

Можна виділити такі ***основні етапи дослідження маркетингу:***

- 1) обґрунтування необхідності проведення дослідження;
- 2) аналіз факторів, що обумовили потребу в інформації, і формулювання проблеми;
- 3) чітке формулювання мети дослідження;
- 4) визначення необхідних вихідних даних, методів їх збору та видів аналізу, які необхідно провести;
- 5) збір даних (складання плану вибіркового обстеження, збір даних з другорядних джерел інформації – публікації в пресі та звітність підприємства, а також з первинних джерел – на місцях, шляхом особистих опитувань, анкет);
- 6) систематизація та аналіз даних;
- 7) інтерпретація результатів та формулювання висновків;
- 8) підготовка звіту про результати дослідження;
- 9) аналіз прийнятих на основі дослідження заходів.

Одержавши необхідні дані, можна розробити детальний план із зазначенням видів інформації та джерел її одержання і скласти програму дослідження.

Умови підприємницької діяльності

Рисунок 8.1 – Умови підприємницької діяльності

Основні риси підприємства

Економічна відокремленість. Проявляється через майнову відособленість; завершений цикл відтворення; наявність самостійних економічних інтересів

Технологічна відокремленість. Наявність завершеного технологічного циклу виробництва

Юридичне оформлення відокремленості. Підприємство має свій статут, рахунок в банку, веде бухгалтерський баланс; має певні права та зобов'язання

Участь у суспільному поділі праці. Фірма виступає як спеціалізований товаровиробник, має тісні зв'язки з іншими економічними суб'єктами

Рисунок 8.2 – Основні риси підприємства

Рисунок 8.3 – Характеристика приватного підприємства

Товариства

Визначальні риси

1. Власників двоє або більше. Партнери (це можуть бути фізичні та юридичні особи) вносять свою частку в капітал товариства.
2. Учасники здійснюють спільний контроль за діяльністю підприємства.
3. Прибутки та збитки розподіляються між партнерами відповідно до величини їх внеску.

Переваги

- зростають фінансові можливості підприємства;
- більше можливостей для розвитку підприємства за рахунок зростаючого прибутку;
- є можливість здійснювати спеціалізацію в управлінні підприємством;
- покращуються можливості отримання кредитів

Недоліки

- ресурси партнерів (їх чисельність визначена) мають обмежену величину;
- можливі розходження серед партнерів в питаннях діяльності підприємств;
- вихід одного чи більше партнерів зі складу товариства призводить до його ліквідації

Види товариств

Повне товариство

Товариство, всі учасники якого займаються спільною діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язання підприємства усім своїм майном

Командитне товариство

Товариство, яке поряд з членами з повною відповідальністю, включає одного чи більше учасників, відповідальність яких обмежується особистим вкладом в майно такого підприємства

Товариство з додатковою відповідальністю

Товариство, учасники якого відповідають за його борги своїми внесками у статутний капітал, а в разі, якщо цих сум недостатньо, - додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного з них

Товариство з обмеженою відповідальністю

Товариство, що має статутний фонд, поділений на частини, розмір яких визначається засновницькими документами; учасники несуть відповідальність у межах своїх вкладів

Рисунок 8.4 – Характеристика товариства

Рисунок 8.5 – Характеристика акціонерного товариства

Тема 9. Витрати виробництва і прибуток фірми

Витрати виробництва – важлива категорія економічної теорії. Її задача визначити величину та структуру витрат фірми на виробництво продукції, яка б забезпечила підприємству стабільний розвиток.

Витратами називаються грошовий вираз використання виробничих ресурсів, в результаті якого здійснюється виробництво та реалізація продукції.

Існує декілька **підходів** до розглядання витрат виробництва.

По-перше, витрати виробництва з позиції соціально-економічних відносин поділяються на витрати суспільства та витрати підприємства.

По-друге, існують так звані економічний та бухгалтерський підходи до визначення витрат виробництва.

Бухгалтерський підхід базується на аналізі фінансового балансу фірми, тобто з точки зору оцінки активу й пасиву, який дозволяє оцінити ефективність діяльності фірми лише за минулий період.

Економічне розуміння витрат виробництва базується на фактах рідкісності ресурсів і можливості їх альтернативного використання.

Економічні витрати будь-якого ресурсу, який обрали для виробництва товару, дорівнюють його вартості при найкращому з усіх можливих варіантів використання.

Іншими словами, *економічні витрати* – це витрати, які фірма зобов'язана зробити, або ті доходи, які фірма забезпечує постачальнику ресурсів для того, щоб вилучити ці ресурси від використання в альтернативних виробництвах.

Вони поділяються на наявні та неявні (рис 9.1).

Економісти вважають витратами усі платежі – зовнішні та внутрішні, включаючи в останні й нормальний прибуток, необхідний для того, щоб залучати та утримувати ресурси в межах даного напрямку діяльності.

Найбільш практичне значення має ділення витрат на постійні та змінні.

Постійні витрати (FC) – це витрати, величина яких у короткостроковому періоду не залежить від випуску продукції. Постійні витрати мають місце навіть тоді, коли продукція зовсім не випускається (рис. 9.2).

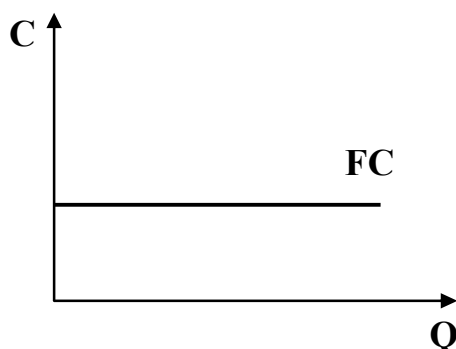

Рисунок 9.2 – Крива постійних витрат

Середні постійні витрати (AFC) – це кількість постійних витрат виробництва, що припадає на одиницю випуску продукції (рис. 9.3).

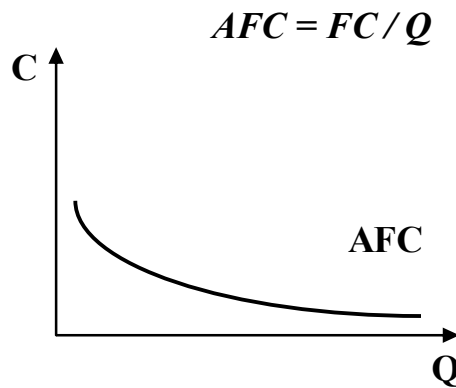

Рисунок 9.3 – Крива середніх постійних витрат

Змінні витрати (VC) – це витрати виробництва, які залежать від випуску продукції і змінюються залежно від збільшення або зменшення обсягу виробництва (рис. 9.4).

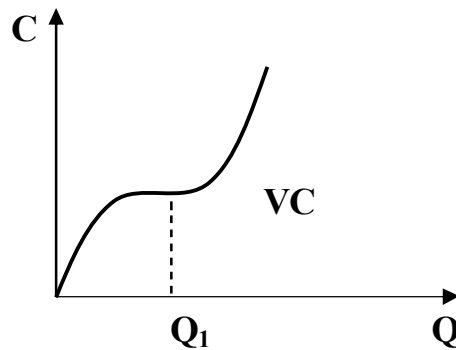

Рисунок 9.4 – Крива змінних витрат

При досягненні обсягу продукції Q_1 спостерігається відносна економія змінних витрат. Але при подальшому розширенні виробництва відбувається нове зростання змінних витрат, тому що збільшення випуску потребує більш швидкого зростання витрат порівняно із зростанням виробництва.

Середні змінні витрати (AVC) – це кількість змінних витрат виробництва, що припадають на одиницю випуску продукції (рис. 9.5). Вони сягають свого мінімального значення у випадку досягнення оптимального випуску продукції.

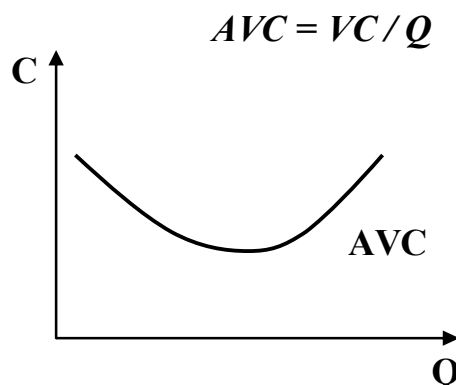

Рисунок 9.5 – Крива середніх змінних витрат

Сукупні витрати (TC) – це витрати, які характеризують сукупність постійних та змінних витрат виробництва фірмою у короткостроковому періоді (рис. 9.6).

$$TC = FC + VC$$

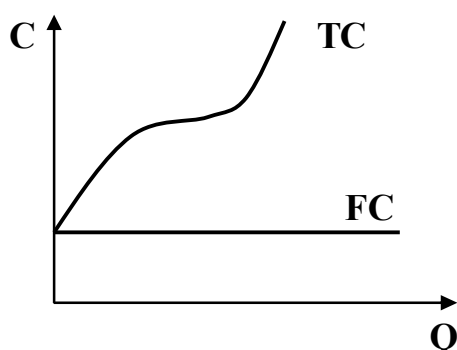

Рисунок 9.6 – Крива сукупних витрат

Середні сукупні витрати (ATC або скорочено AC) – це кількість сукупних витрат, що припадає на одиницю виробництва (рис. 9.7).

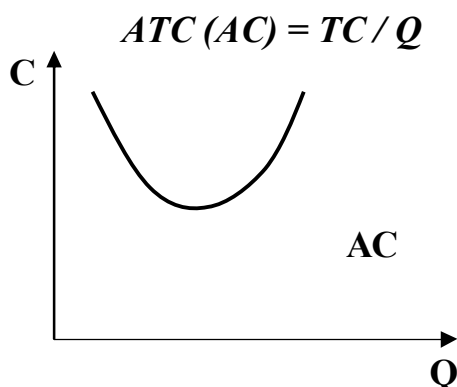

Рисунок 9.7 – Крива середніх сукупних витрат

Граничні витрати (MC) – це додаткові витрати, які необхідні для виробництва додаткової одиниці продукції (рис. 9.8). Крива граничних витрат має U-подібну форму й обумовлена законом спадної доходності, коли додаткові зусилля докладаються до обмежених або фіксованих факторів виробництва у все зростаючих розмірах.

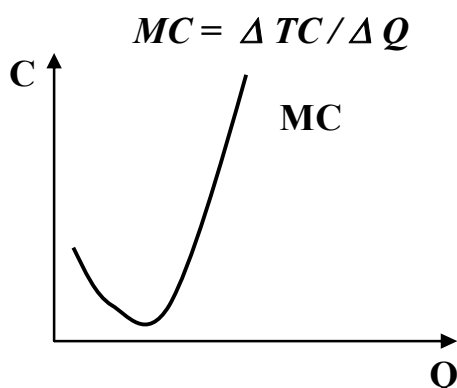

Рисунок 9.8 – Крива граничних витрат

В межах короткострокового періоду виробничі потужності фіксовані. Підприємство може використовувати свої потужності більш менш інтенсивно, збільшуючи чи зменшуючи кількість змінних ресурсів, однак часу, який є в його розпорядженні недостатньо для того, щоб змінити розміри підприємства.

Маючи незмінну ціну ресурсів і певний обсяг виробництва, можна визначити витрати у короткостроковому періоді (рис. 9.9).

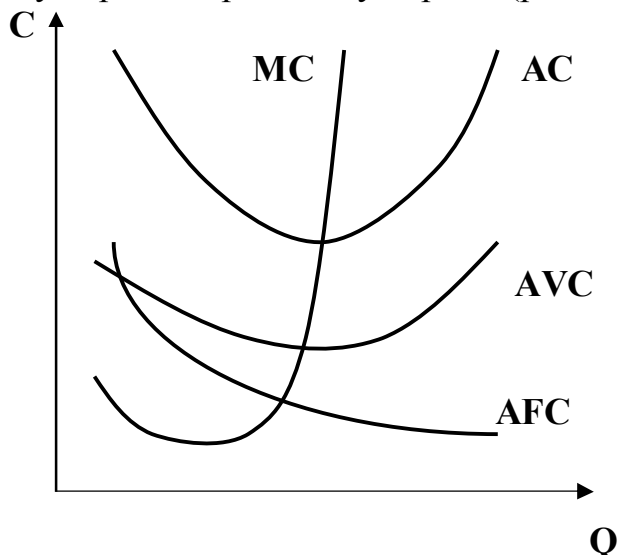

Рисунок 9.9 – Взаємодія середніх та граничних витрат

Крива середніх змінних витрат на першому етапі показує зменшення AVC: впливає ефект масштабу, збільшення обсягу виробництва. Але потім AVC починають зростати: над ефектом масштабу бере верх дія закону спадної віддачі (або закон спадної граничної продуктивності).

Тобто, існує певна межа, після якої віддача від збільшення використання якогось певного елемента витрат починає зменшуватись. Падіння віддачі відбувається тому, що вичерпуються можливості даного ресурсу, при тому, що використання усіх інших залишається на тому ж рівні.

З рис. 9.9 видно, що крива граничних витрат перетинає криві середніх сукупних витрат та середніх змінних витрат у точці їх мінімальних значень.

Правило взаємозв'язку граничних та середніх величин. Суть його в тому, що якщо у будь-якій точці граничні витрати наступної одиниці продукції менші ніж середні витрати попередньої одиниці, то крива середніх змінних витрат буде спадною, а якщо граничні витрати більші ніж середні змінні, то крива буде зростати. Тому крива граничних витрат перетинає цю криву в її найбільш низькій точці.

Те ж відноситься і до взаємодії з кривою сукупних середніх витрат.

У межах довгострокового періоду постійні витрати не мають місця.

Розбіжність довгострокового та короткострокового аналізу витрат виробництва полягає у відмінності ступеня еластичності факторів виробництва. Протягом довгострокового періоду виробники мають можливість контролювати обсяг випуску і витрати, змінюючи не тільки інтенсивність виробничої діяльності на підприємстві, але й розміри й кількість підприємств.

Крива довгострокових середніх витрат (LATC), або планова крива, складається з ділянок кривих короткострокових ATC, які відповідають різним розмірам підприємства та різним технологічним процесам (рис.9.10).

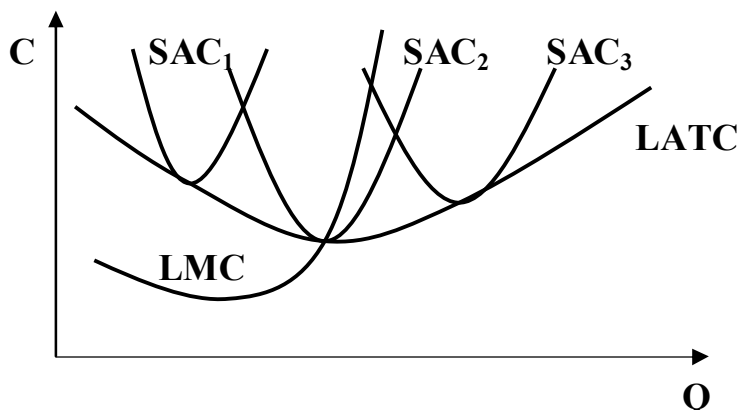

Рисунок 9.10 – Крива довгострокових витрат

Граничні витрати довгострокового періоду (LMC) – це величина зміни витрат при зміні обсягу виробництва, коли усі фактори виробництва змінні; це приріст витрат виробництва за умов можливості зміни розмірів підприємств (рис. 9.10).

$$LMC = \Delta LC / \Delta Q$$

Якщо $LMC < LAC$ – підприємство збільшується;

$LMC > LAC$ – підприємство зменшується;

$LMC = LAC$ – мають мінімум значення LAC і це – оптимальний розмір підприємства.

Динаміку витрат у довгостроковому періоді визначає ефект масштабу.

Позитивний ефект масштабу полягає у тому, що при поступовому зростанні підприємства, цілий ряд факторів починає діяти в напрямку зниження середніх витрат виробництва: спеціалізація праці робітників; спеціалізація та економія праці управлінського персоналу; ефективне використання основного та оборотного капіталу; можливість здійснювати більш глибоку переробку сировини, диверсифікація виробництва фірми

Тож позитивний ефект масштабу має місце коли LAC фірми падають по мірі збільшення випуску продукції.

Негативний ефект масштабу виникає при такій організації виробництва, коли LAC зростають по мірі збільшення обсягу виробництва продукції. Його головна причина пов'язана з послабленням контролю та координації діяльності різних ланок фірми.

Оптимальна комбінація ресурсів за критерієм мінімізації витрат базується на концепції мінімального ефективного розміру підприємства. Тобто він являє собою той обсяг виробництва, при якому підприємство може мінімізувати свої довгострокові середні витрати.

Метою діяльності фірми є **максимізація прибутку**. У загальному вигляді **прибуток фірми** визначається як різниця між сукупною виручкою (TR) та сукупними витратами (TC) (рис. 9.11).

Максимізація прибутку для фірми означає пошуки шляхів для одержання найбільшого економічного прибутку, тобто різниці між загальним доходом та сукупними витратами.

Визначити обсяг виробництва, при якому фірма максимізує прибуток, можна за допомогою двох основних методів:

1. Сукупного аналізу, який використовує зіставлення сукупних величин.
2. Граничного аналізу, що використовує зіставлення граничних величин.

Сукупний аналіз

Прибуток фірми – це різниця між сукупним доходом (TR) та сукупними витратами фірми (TC).

$$P_F = TR - TC,$$

Максимізація прибутку досягається, коли відрізок між TR і TC найбільший (відрізок BD), обсяг випуску Q^* (рис. 9.12). Точки A та C – точки критичного обсягу випуску продукції, коли $TC = TR$, тобто, точки самоокупності. Коли обсяги виробництва менші ніж Q_1 , або більші ніж Q_2 виробництво стає збитковим ($TC > TR$).

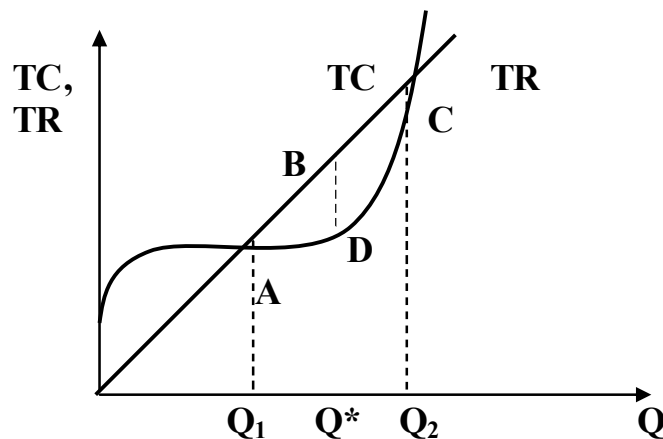

Рисунок 9.12 – Максимізація прибутку конкурентної фірми (сукупний аналіз)

Граничний аналіз

Для вирішення проблеми максимізації прибутку важливо враховувати не загальні, а граничні значення показників. Доки граничний доход перевищує граничні витрати, фірма одержує прибуток, тобто можна збільшувати випуск продукції (рис. 9.13).

Граничний доход – це приріст сукупного доходу при продажу додаткової одиниці продукції.

$$MR = \Delta TR / \Delta Q$$

Різниця між MC та MR – це граничний прибуток RM , тобто прибуток, що одержує фірма від реалізації кожної додаткової одиниці продукції. Якщо $MR > MC$, то показник RM приймає позитивне значення, яке вказує, що кожна додаткова одиниця продукції додає певний відсоток до загального прибутку. Якщо $MR = MC$, це означає, що $RM = 0$, а загальний прибуток досягає

максимуму. Подальше зростання випуску приведе до перевищення MC над MR , граничний прибуток приймає негативні значення, а загальний прибуток починає зменшуватися.

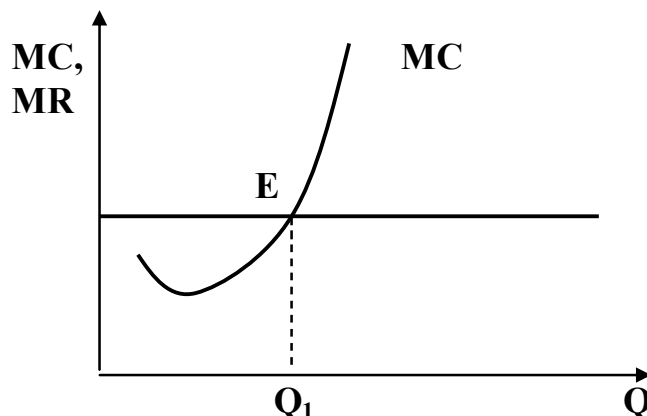

Рисунок 9.13 – Максимізація прибутку конкурентної фірми (граничний аналіз)

Обсяг виробництва Q_1 , який максимізує прибуток, визначається при умові рівності граничних витрат і граничного доходу в точці E .

Правило максимізації прибутку: фірма збільшуватиме випуск продукції, доки додаткові витрати на виробництво додаткової одиниці продукції (MC) не зрівняються з граничним доходом від її продажу (MR).

$$MC = MR$$

Варіанти *рівноваги конкурентної фірми* у короткостроковому періоді.

1. Конкурентна фірма, що отримує прибуток.

$$\text{Прибуток} = (P - AC) * Q$$

2. Конкурентна фірма, що знаходиться на рівні самоокупності.

$$\text{Ціна самоокупності } P = MC = \min AC$$

3. Конкурентна фірма, що несе збитки.

$$\text{Збитки} = (AC - P) * Q.$$

4. Конкурентна фірма, що мінімізує збитки.

$$\min AVC < P < \min AC.$$

Мінімізуючи збитки, фірма коригує обсяг випуску продукції таким чином, щоб він був встановлений відповідно до точки $P = MC$, щоб забезпечити її покриття змінних витрат (VC) і частково постійних витрат (FC).

5. Конкурентна фірма, що припиняє виробництво.

Якщо ринкова ціна буде нижчою, ніж мінімальні змінні витрати, фірма припинить виробництво. Ціна припинення виробництва

$$P = MC < \min AVC.$$

Економічні (альтернативні) витрати

Витрати на виробництво економічних благ, що виражають вартість найкращої з втрачених альтернатив використання ресурсів, за допомогою яких вони створені

Явні (зовнішні) витрати

Це грошові витрати підприємства на придбання сировини, матеріалів, оплату найманої праці, амортизацію обладнання та інші фактичні витрати, що пов'язані з виробництвом продукції. Виступають у формі записів у бухгалтерському балансі.

Неявні (внутрішні) витрати

Визначаються як вартість факторів виробництва, що належать власникам підприємства, затрати на які не входять у явні витрати. Виступають у формі втраченого доходу від використання власних ресурсів.

Рисунок 9.1 – Економічні витрати

Рисунок 9.11 – Прибуток фірми

Тема 10. Ринок ресурсів і формування доходів

Ринки факторів виробництва відрізняють від ринків товарів та послуг:

- на ринку товарів і послуг фірми є продавцями, а споживачі покупцями готової продукції;

- на ринку факторів виробництва фірми є покупцями, а домашні господарства разом з фірмами – продавцями виробничих ресурсів.

Попит на фактори виробництва є похідними від попиту на кінцеву продукцію, що виробляється за допомогою даного фактора виробництва. До факторів виробництва відносять: працю, капітал, землю, підприємницьку здібність, інформацію.

Ринки факторів виробництва виконують такі **функції**:

1. *Визначають, яким чином виробляються товари*, тому що однакоvu кількість продукції можна виробляти, використовуючи велику кількість техніки і незначну кількість живої праці або навпаки.

2. *Визначають, для кого виробляються товари*, тому що ціни на виробничі фактори визначають рівень доходів економічних суб'єктів від їх продажу.

Таким чином, ринок факторів виробництва є невід'ємною частиною обігу товарів, послуг, інформації між суб'єктами ринкової економіки.

В мікроекономічному аналізі розрізняють:

- **досконало конкурентний ринок факторів виробництва** – кількість продавців та покупців певного виду ресурсів настільки велика, що вони не в змозі впливати на ціни виробничих факторів;

- **недосконало конкурентний ринок факторів виробництва** – ринок, де або продавці або покупці мають монопольну владу.

Попит на фактори виробництва визначається метою, що ставить перед собою конкретна фірма в рамках певних обмежень. До них відносяться:

- 1) технологія виробництва;
- 2) ефективність факторів виробництва при створенні кінцевого продукту;
- 3) ринкова вартість ресурсів;
- 4) попит на кінцевий продукт.

Особливість пропозиції факторів виробництва полягає в тому, що вони за певний час бувають визначеними, але не фіксованими. Загальна пропозиція ресурсів за певний час залежить від фізичного або технологічного обмеження ресурсів. У кількісному плані ресурси можуть бути змінені дуже мало і за великий проміжок часу. Природні ресурси теж обмежені, але не фіксовані, тому що є можливість відкриття нових родовищ, розробки і впровадження штучних матеріалів – заміників природних. Обмеженість, але не абсолютна фіксованість притаманна всім виробничим ресурсам.

Кожен ресурс є джерелом доходу домогосподарств (рис. 10.1).

Особливість ринку праці є те, що продавцями на ньому виступають не фірми, що максимізують прибуток, а домашні господарства і окремі індивіди, що максимізують корисність.

На ринку праці продається та купується не сама праця, а послуги праці, кількість та якість яких залежить від багатьох факторів – рівня професійної підготовки робітника, його кваліфікації, досвіду та ін. Купівлі-продаж послуг праці виступає у формі найму вільного виробника на певних умовах, які стосуються терміновості робочого дня, розмірів заробітної плати, посадових обов'язків та деяких інших.

Попит на ринку праці, як на будь-якому іншому ринку ресурсів, або факторів виробництва, залежить від попиту на ту продукцію, яка буде вироблена за допомогою цього ресурсу.

Заробітна плата складає більшу частку доходів споживачів і тому оказує істотний вплив на розмір попиту на споживчі товари та на їх ціни.

Заробітна плата, в широкому розумінні, – це доход від фактора виробництва під назвою «праця». В вузькому розумінні заробітна плата розглядається як **ставка заробітної плати**, тобто ціна, яка виплачується за використання одиниці праці на протязі певного часу – година, день, тиждень та ін.

Розрізняють номінальні та реальні заробітну плату. Під **номінальною заробітною платою** розуміють суму грошей, яку отримує робітник за виконану роботу. За величиною номінальної заробітної плати можна судити про рівень заробітку, доходу, але не про рівень споживання та добробуту людини. Для цього потрібно знати, яка реальна заробітна плата.

Реальна заробітна плата – кількість споживчих благ та послуг, яку робітник може придбати за свою номінальну зарплату за даного рівня цін після відрахування податків.

Різний рівень зарплати в різних країнах пов'язаний з національними, культурними традиціями, кліматичними умовами, економічним рівнем розвитку країни, соціальними функціями держави, стану ринку праці.

Ринок землі – це ринок природних ресурсів, що включає в себе сільськогосподарські угіддя, родовища корисних копалин, ділянки для споруд тощо.

Пропозиція на ринку землі більш-менш стабільна. Вона залежить від багатьох факторів, які сумарно можна звести до двох: якості або родючості землі, місцезнаходження ділянки землі.

Якість землі – залежить від природнокліматичних умов, структури ґрунту, умов господарювання та ін.

Рента – це будь-який регулярно одержаний доход з капіталу, нерухомості, землі, який не потребує від свого володаря підприємницької діяльності.

Найбільш поширена форма ренти – плата землевласникам за передачу ними права землекористування на певний термін.

Диференціальна земельна рента – надлишковий доход у землеробстві, який має фіксований довгостроковий характер.

Об'єктивна причина утворення диференціальної ренти – монополія на землю як об'єкт господарювання. Джерело – додаткова праця землеробця. Умова утворення – відмінність у природній родючості землі та неоднакове місце розташування щодо ринку збуту сільськогосподарської продукції.

Диференціальна рента пов'язана з високою родючістю і ближчим місцезонашуванням до ринку збуту. На кращих і середніх ділянках індивідуальна вартість одиниці продукції нижча, тому різниця між суспільною і індивідуальною вартістю перетворюється у **диференціальну ренту 1**. Її отримує власник цієї землі.

Диференціальна рента 2 пов'язана із штучною родючістю. Це результат додаткових капіталовкладень у землю (витрати на мінеральні добрива, іригацію та інше). Орендатор підвищує якість землі, тому він і отримує диференціальну ренту 2.

Землевласник отримує доход не лише з ділянки кращої та середньої якості, а й з гіршої – це **абсолютна земельна рента**. Причина – монополія на землю як об'єкт господарювання. Її джерело – надлишок додаткової вартості над середнім прибутком (різниця між ринковою вартістю сільськогосподарської продукції і суспільною ціною виробництва).

Монопольна земельна рента сплачується споживачем рідкісних сільськогосподарських продуктів, які виробляються на землях з особливими природними умовами, тому що ціна на ці продукти висока (перевищення попиту над пропозицією викликає ціни, які перевищують вартість товару). Монопольна рента існує в гірничодобувній промисловості, будівництві, лісовому господарстві.

В країнах, де узаконена приватна власність на землю, земля є об'єктом купівлі-продажу. Земля – особливий товар, на неї не витрачена праця (не маючи вартості земля має ціну). Ціна землі ґрунтується на доході, який вона приносить своєму власнику – ренти.

$$\text{Ціна землі} = \text{рента} / \text{позичковий відсоток}$$

В ринковій економіці ціна землі має тенденцію до зростання.

Для визначення фактора виробництва – **капітал**, можна виділити два підходи, які характеризують капітал як сукупність засобів виробництва або як грошову суму, яка використовується в господарських операціях з метою отримання доходу.

В зв'язку з цим існує також проблема визначення поняття «ринку капіталу». В залежності від того, що виступає об'єктом взаємовідносин покупців та продавців на ринку, в подальшому виділяються два можливих варіанти визначення цього поняття.

1. Під **капіталом на ринку факторів виробництва** розуміють фізичний капітал: верстати, машини, споруди, запаси матеріалів та напівфабрикатів та ін. в їх вартісній формі. Тому в даному випадку ринок капіталу представляє собою частину ринку факторів виробництва.

2. Під **капіталом на ринку фінансів** розуміють грошовий капітал. Тому ринок капіталів виступає однією з складових ринку позичкових капіталів.

Позичковий капітал – це капітал, який надається у позику і приносить його власнику дохід у формі відсотку.

Джерелам позичкового капіталу виступають: тимчасово вільні гроші на підприємствах; заощадження населення; гроші державних, міських бюджетів, організацій, які тимчасово не використовуються.

Позичковий відсоток – та частина прибутку, яка виплачується володарю грошових коштів у вигляді плати за їх використання для виробництва додаткової вартості.

Норма позичкового відсотку – ціна, яка виплачується за використання грошей і знаходиться:

$$\text{Норма позичкового відсотку} = \frac{\text{річний дохід на позичковий капітал}}{\text{сума позичкового капіталу}} * 100\%$$

Підприємницький дохід потрібно розглядати, з одного боку, як кінцевий результат розподілу прибутку підприємства, з іншого – як винагорода за прояв підприємницької здібності.

Підприємницький дохід включає:

по-перше; нормальний прибуток, тобто нормальну винагороду підприємницю, необхідної для того, щоб привабити та утримати його в межах даного напрямку діяльності. Нормальний прибуток входить до внутрішніх витрат фірми. Якщо нормальна винагорода не забезпечує стабільність фірми, то підприємець переорієнтує свої зусилля на більш прибутковий напрямок бізнесу або відмовиться від ролі підприємця заради заробітної плати в іншій фірмі.

по-друге; дохід отриманий понад нормального прибутку, тобто економічний (чистий) прибуток.

Походження та форми доходів

Джерело доходу	Форма доходу
1. Пропозиція економічних ресурсів	
- праця	→ заробітна плата
- земля	→ рента
- підприємницькі здібності	→ прибуток
- капітал	→ відсотковий дохід
2. Пропозиція грошей	→ позичковий відсоток
3. Трансфертні платежі	→ пенсії, допомоги, стипендії, виплати
4. Випадкові епізодичні обставини	→ виграш, спадок тощо

Рисунок 10.1 – Походження та форми доходу

Тема 11. Базові поняття макроекономіки. Сукупний попит і пропозиція

Безперервний процес виробництва на макрорівні відображає взаємозв'язки між важливими структурними пропорціями, узагальнюючими показниками народного господарства, між виробництвом засобів виробництва і виробництвом предметів споживання, які охоплюють всі галузі національної економіки.

Економічний потенціал – це сукупна здатність галузей народного господарства виробляти усі види продукції та послуг.

Найпростіша **класифікація економічного потенціалу** включає матеріальні ресурси (земля, капітал) та людські ресурси (праця, підприємницькі здібності). Для характеристики економічного потенціалу використовується показник національне багатство.

Національне багатство – це сукупність матеріальних благ, якими розпоряджається суспільство на визначену дату і які створені працею людей за весь попередній період його розвитку.

Структура національного багатства складається з наступних основних елементів: основні виробничі фонди; оборотні виробничі фонди; матеріальні запаси та резерви; невиробничі фонди; природні ресурси.

Система національних рахунків (СНР) – це міжнародний стандарт оцінки основних економічних показників країни на макрорівні (рис. 11.3).

Різні показники, які включаються до СНР, дозволяють виміряти обсяг виробництва у конкретний період часу та розкрити фактори, які безпосередньо визначають функціонування економіки (рис. 11.4).

Економічна теорія та статистика для виміру обсягу національного виробництва використовує ряд показників, серед яких важливе місце займає валовий національний продукт.

Валовий національний продукт (ВНП) визначається як сукупна ринкова вартість усього обсягу кінцевого виробництва товарів та послуг в економіці за рік.

Щоб уникнути **подвійного рахунку**, при визначенні ВНП необхідно враховувати лише кінцеву продукцію (сума доданих вартостей) і не враховувати проміжну продукцію.

Кінцева продукція – це товари та послуги, які купуються споживачами для кінцевого використання, а не для перепродажу.

Додана вартість – це вартість, яка створена у процесі виробництва на конкретному підприємстві та охоплює реальний внесок підприємства у створенні вартості конкретного продукту (заробітна плата, прибуток, амортизація). Вона визначається як різниця між виручкою від реалізації товарів та вартістю матеріальних витрат на виробництво й реалізацію продукцію.

Проміжна продукція – це товари та послуги, які проходять подальшу переробку або перепродаються декілька разів перш ніж потраплять до кінцевого споживання (сировина, матеріали, паливо, електроенергія та інші).

Для визначення динаміки фізичного обсягу виготовленого продукту використовуються показники номінального та реального ВВП.

Номінальний ВВП – це вартісний показник, який визначається за поточними ринковими цінами.

Реальний ВВП – це вартісний показник, який визначається за незмінними (базисними) цінами.

Окрім ВВП одним з основних показників СНР є **валовий внутрішній продукт (ВВП)**.

ВВП – це величина кінцевих товарів та послуг, вироблених у межах країни за рік.

ВВП та ВВП збігаються в тій частці, яка охоплює товари та послуги, вироблені національним капіталом в межах даної країни. Різниця полягає в тому, що друга частина ВВП – це продукція, яка вироблена національним капіталом за межами країни. Друга частина ВВП – це продукція, яка вироблена іноземними капіталом в даній країні.

Існує два основних **методи розрахунку ВВП** (рис. 11.5):

- 1) метод витрат;
- 2) метод доходів.

Згідно **методу витрат** до складу ВВП входять такі компоненти:

1. *Особисті споживчі витрати (C)*.

2. *Валові приватні інвестиції (Ig)* складаються з амортизації та чистих інвестицій

3. *Державні витрати (G)* (державні закупки товарів та послуг).

4. *Чистий експорт (NE)* – це різниця між обсягами експорту та імпорту.

Він може бути від'ємною величиною.

$$\mathbf{ВВП = C + Ig + G + NE}$$

Обчислення **ВВП за доходами** включає такі елементи:

1. *Заробітна плата (доходи від праці) (W)*

2. *Рента (R)*

3. *Відсоток за капітал (i)*

4. *Амортизація (A)*

5. *Непрямі податки (T_n)*

6. *Прибуток (p)*, який отримують власники одноосібних господарств (*p*₁ - некорпоративний прибуток) та корпорації (*p*₂ - корпоративний прибуток).

*Некорпоративний прибуток (p*₁*)* – це прибуток підприємств, які знаходяться в особистій та родинній власності, доходи самостійних робітників.

*Прибуток корпорацій (p*₂*)* складається з 3-х частин:

1) податки на прибуток корпорацій, які йдуть в держбюджет;

2) дивіденди, які сплачуються акціонерам;

3) нерозподілений прибуток корпорацій, призначений для фінансування капіталовкладень.

$$\mathbf{ВВП = W + R + i + A + T_n + p}$$

ВВП, розрахований методом витрат повинен дорівнювати ВВП, розрахованому методом доходів.

До складу ВВП *не включаються*, так звані, невиробничі угоди: продаж уживаних товарів; державні та приватні трансфертні платежі (виплати за соціальним страхуванням, стипендії, пенсії, разові виплати з приватних фондів та ін.); фінансові операції (купівля - продаж цінних паперів).

Наступний показник СНР **чистий національний продукт (ЧНП)**.

ЧНП являє собою валовий національний продукт, з якого вилучено вартість засобів виробництва, зношених у процесі виготовлення продукції (амортизаційні відрахування) (рис. 11.5).

$$\text{ЧНП} = \text{ВВП} - A$$

Національний дохід (НД) - це дохід, який визначається шляхом вилучення з вартості чистого внутрішнього продукту непрямих податків.

$$\text{НД} = \text{ЧНП} - T_n$$

або як сума факторних доходів від праці, землі та капіталу за рік.

$$\text{НД} = \text{заробітна плата (W)} + \text{відсоток (i)} + \text{рента (R)} + \text{прибуток (p)}$$

Особистий дохід (ОД) – це дохід, який отримують домогосподарства протягом року. Він розподіляється на споживання, заощадження і сплату податків.

$$\text{ОД} = \text{НД} - \text{виплати на соціальне страхування} - \text{податок на прибуток корпорацій} - \text{нерозподілений прибуток корпорацій} + \text{трансфертні платежі}$$

Доход кінцевого використання (ДКВ) – це частина особистого доходу, яка залишається сектору домашніх господарств після сплати індивідуальних податків. Дохід кінцевого використання розподіляється на *споживання та заощадження*.

$$\text{ДКВ} = \text{ОД} - \text{індивідуальні податки}$$

Макроекономічні показники *не враховують*: позаринкову діяльність домогосподарств; товари та послуги тіньової економіки; зростання фонду вільного часу; підвищення якості продукції; екологічні наслідки виробництва.

Сукупний попит (AD) – це реальний обсяг національного виробництва, який споживачі, підприємства та уряд бажають придбати при будь-якому можливому рівні цін (рис 11.6).

Залежність між рівнем цін та реальним обсягом національного виробництва, на який поданий попит є від'ємною (рис. 11.1).

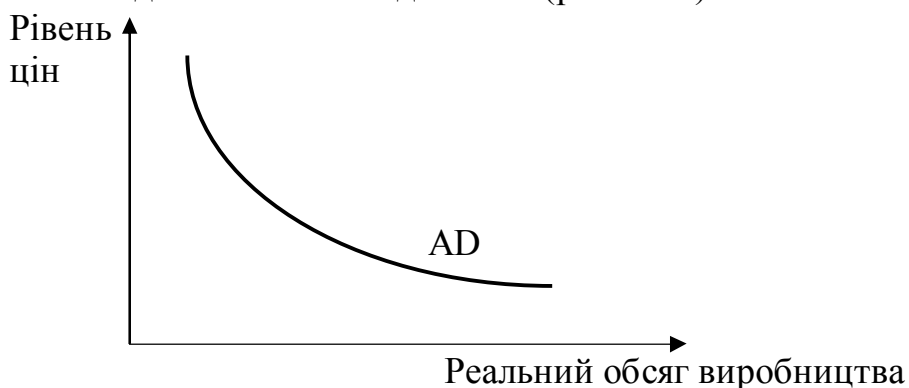

Рисунок 11.1 – Крива сукупного попиту

Чинники, що впливають на сукупний попит подано на рис. 11.7.

Сукупна пропозиція (AS) – показує рівень наявного обсягу виробництва при кожному можливому рівні ціни.

Більш високий рівень цін створює стимул для виробництва додаткової кількості товарів та пропозиції їх для продажу, тому залежність між рівнем цін та обсягом національного виробництва, що пропонується є прямою (рис. 11.2).

Крива сукупної пропозиції поділяється на **три відрізки** в залежності від ситуації, яка складається в масштабі всієї економіки:

- 1) кейнсіанський (горизонтальний);
- 2) проміжний;
- 3) класичний (вертикальний).

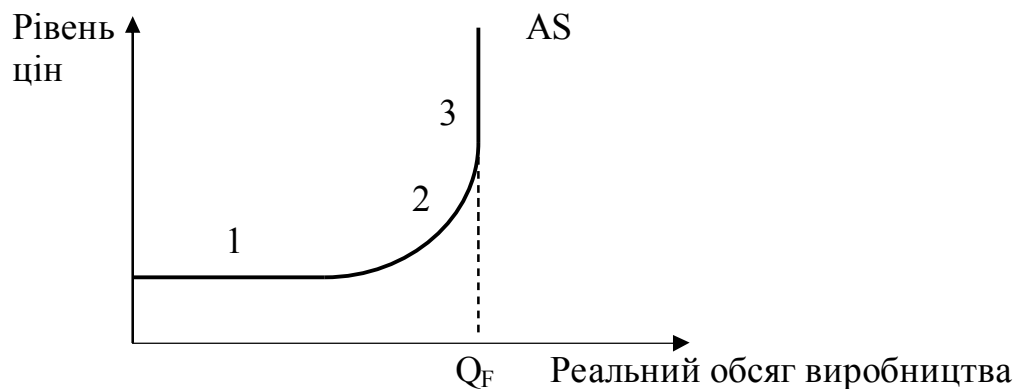

Рисунок 11.2 – Крива сукупної пропозиції

Детермінанти сукупної пропозиції подано на рис. 11.8.

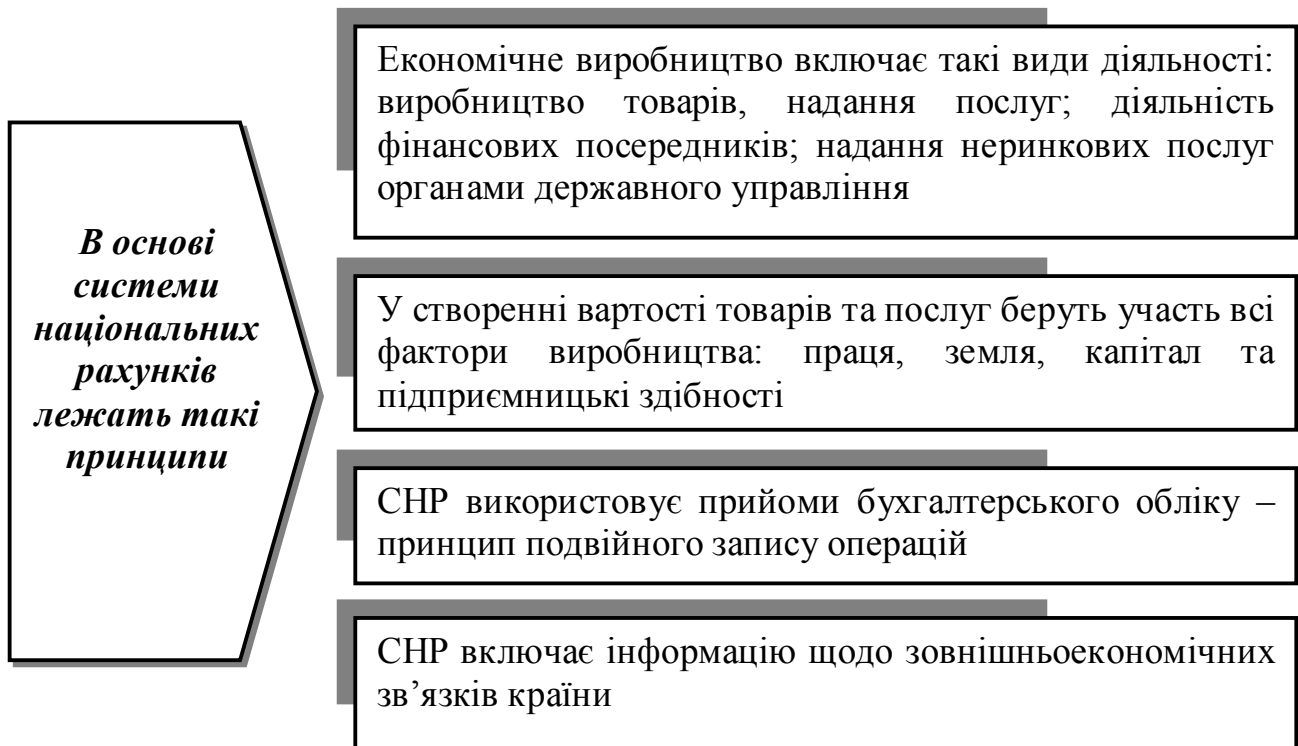

Рисунок 11.3 – Принципи СНР

Групування макроекономічних показників		
Група показників	Найважливіші показники	Показники служать для визначення
1. Показники загальнонаціонального розвитку	НБ – національне багатство; ВСП – валовий суспільний продукт; ПП – проміжна продукція; КП – кінцева продукція; НД – національний дохід; ВНП – валовий національний продукт; ВВП – валовий внутрішній продукт; ЧНП – чистий національний продукт; ОД – особистий дохід; ДКВ – дохід кінцевого використання	а) потенціального та реального багатства країни; б) загального обсягу виробництва та його динаміки; в) кінцевих результатів виробництва
2. Показники, які характеризують технічний рівень виробництва	- обсяг виробничих фондів; - інвестиції; - коефіцієнт поновлення та вибуття виробничих фондів; - фондоддача; - фондоємність; - матеріалоємність	- промислового потенціалу країни; - темпів розвитку та поновлення виробничого потенціалу; - технічного рівня виробництва; - ефективності використання виробничих фондів та матеріальних ресурсів; - рівня наукоємності виробництва
3. Показники, які характеризують трудові відносини та їх використання	- загальна кількість трудових ресурсів - зайнятість - продуктивність праці - трудоємність - норма безробіття	- трудового потенціалу країни; - рівня безробіття та зайнятості; - ефективності використання трудових ресурсів; - безробіття та оцінки зайнятості
4. Показники формування та використання фінансових ресурсів	- рівень цін; - індекс цін; - інфляція; - номінальна та реальна відсоткова ставка	- середнього рівня цін - рівня інфляції - характеристики витрат використання грошових засобів

Рисунок 11.4 – Загальні макроекономічні показники

Видатки: вимірювання ВВП за сумою витрат (Метод потоку витратків)		Розподіл: вимірювання ВВП за сумою доходів (Метод потоку доходів)	
Особисті споживчі витрати	3548	Амортизація	555
Валові приватні внутрішні інвестиції	1432	Непрямі податки	200
Державні закупки товарів та послуг	1060	Заробітна платня	3551
Чистий експорт	102	Рентні платежі	525
ВВП	6142	Відсотки	428
Амортизаційні відрахування	- 555	Доходи від некорпоративного бізнесу	179
ЧНП	5587	Податки на прибутки корпорацій	159
Непрямі податки	- 200	Дивіденди	111
Національний дохід	5387	Нерозподілений прибуток корпорацій	434
Внески на соціальне страхування	- 289	ВВП	6142
Подати на прибутки корпорацій	- 159		
Нерозподілений прибуток корпорацій	- 434		
Трансфертні платежі	+ 245		
Особистий дохід	4750		
Індивідуальні податки	- 780		
Дохід кінцевого використання	3970		

Рисунок 11.5 – Умовна модель системи національних рахунків

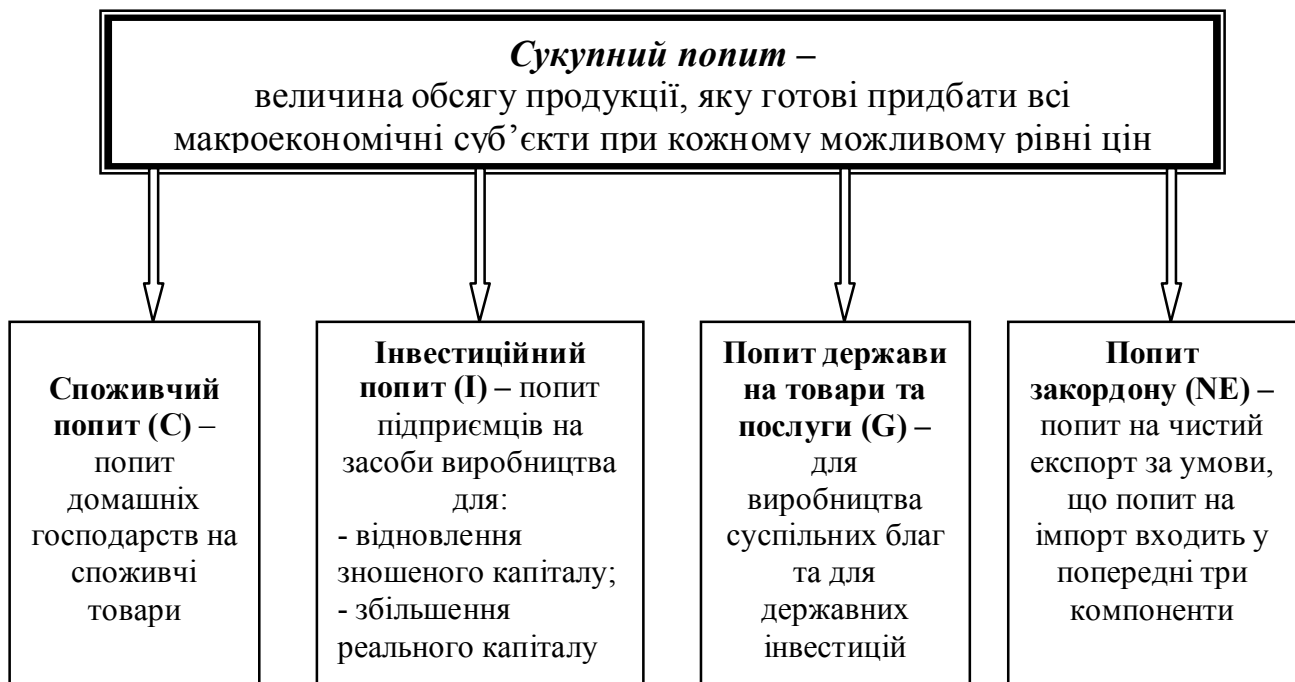

Рисунок 11.6 – Структура сукупного попиту

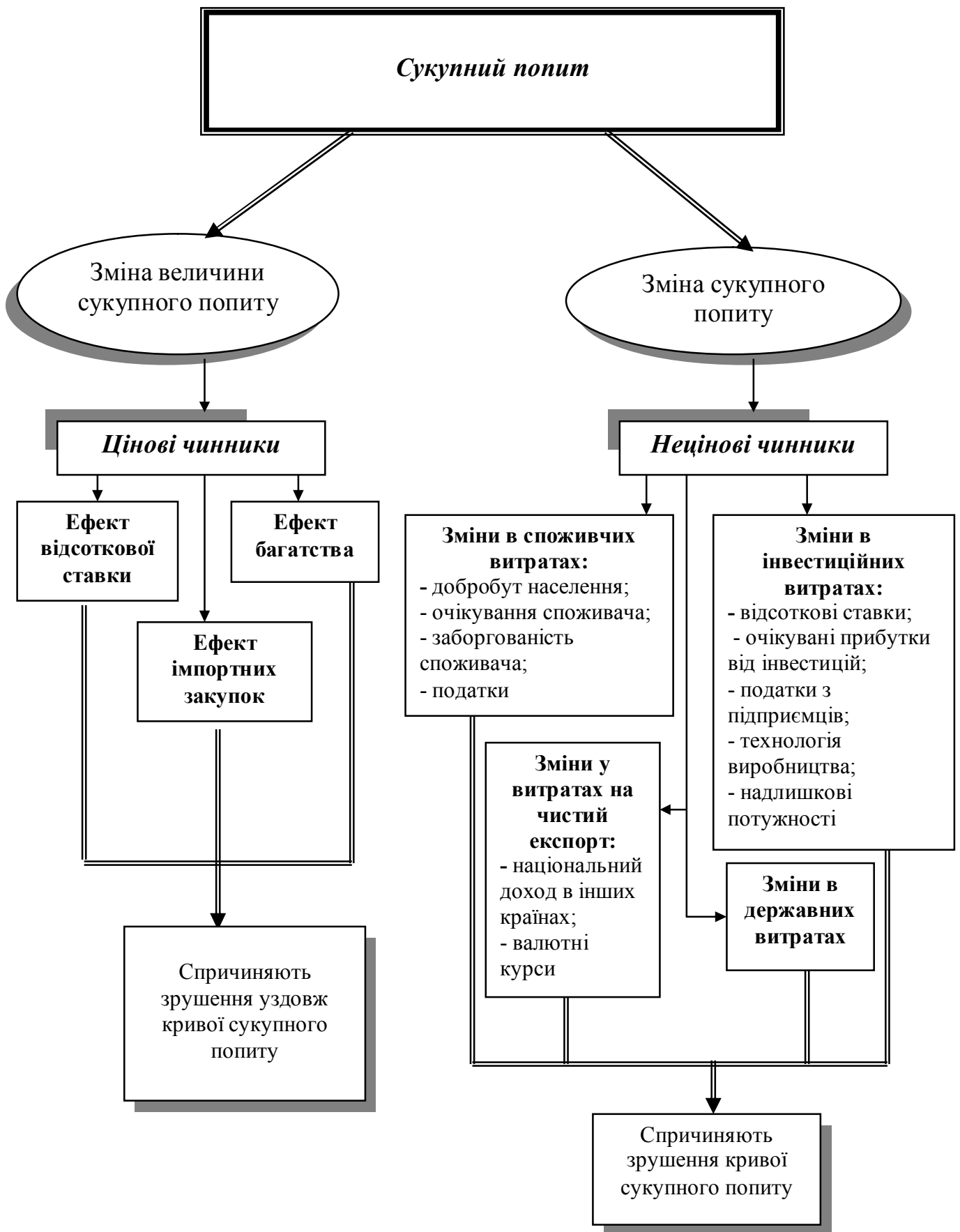

Рисунок 11.7 – Чинники, що впливають на сукупний попит

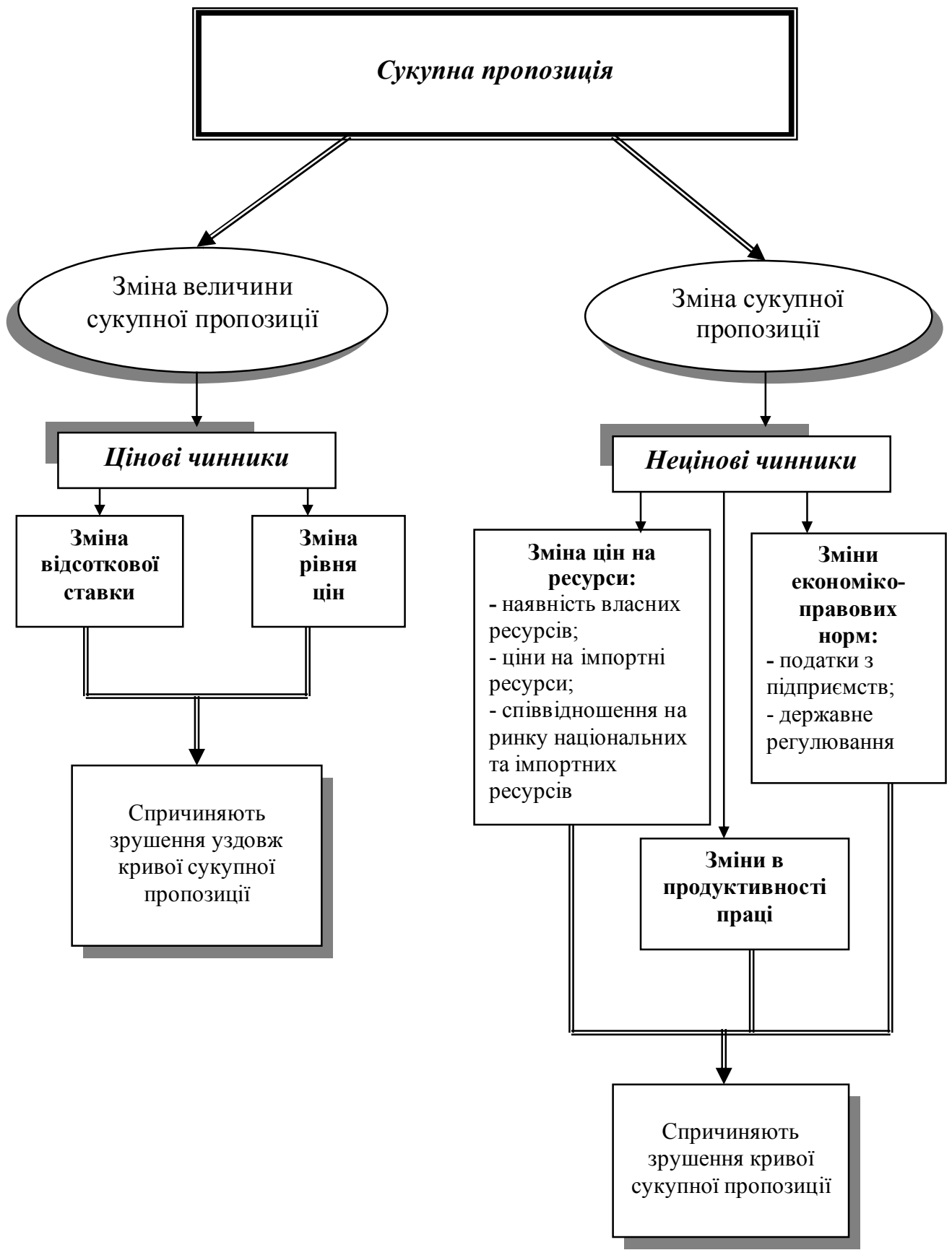

Рисунок 11.8 – Чинники, що впливають на сукупну пропозицію

Тема 12. Макроекономічна рівновага і нестабільність

Макроекономічна рівновага характеризується збалансованістю та пропорційністю економічних процесів: виробництва та споживання, попиту та пропозиції, виробничих витрат та результатів, матеріально-речових та фінансових потоків.

Виділяють ідеальну та реальну рівновагу.

Реальна макроекономічна рівновага – це рівновага, яка встановлюється в економічній системі в умовах недосконалої конкуренції та впливу на ринок зовнішніх факторів.

Виділяють також часткову та загальну рівновагу.

Часткова рівновага виникає на окремому ринку товарів, послуг, факторів виробництва.

Загальна рівновага – це одночасна рівновага на усіх ринках, рівновага економічної системи в цілому.

Рівновага на товарному ринку виникає тоді, коли обсяг сукупного попиту дорівнює обсягу сукупної пропозиції. Співвідношення сукупного попиту та сукупної пропозиції визначають **рівноважний рівень цін та рівноважний обсяг національного виробництва**. Загальна рівновага досягається в точці E, де криві AS та AD перетинаються (рис. 12.1).

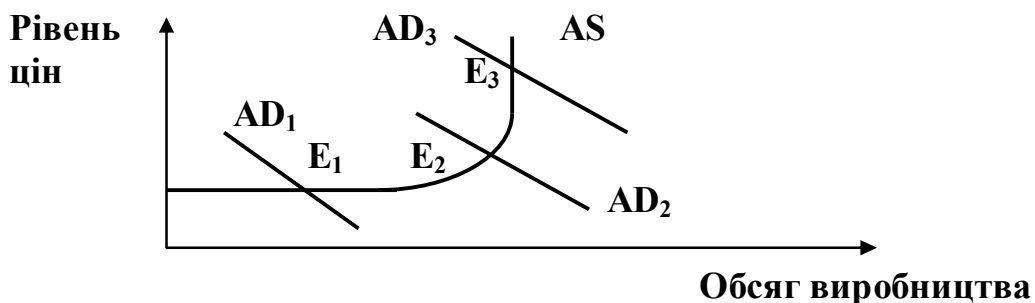

Рисунок 12.1 – Варіанти макроекономічної рівноваги

Існують три варіанти можливої макроекономічної рівноваги:

- точка E₁ – це рівновага у стані неповної зайнятості без підвищення рівня цін, тобто без інфляції;

- точка E₂ – рівновага з невеликим підвищенням рівня цін і стану, близькому до повної зайнятості, тобто зміни рівня цін виключають надвиробництво або недовиробництво товарів;

- точка E₃ – рівновага в умовах повної зайнятості, проте з інфляцією.

В реальному житті рівновага переходить у нерівновагу.

Економічне зростання – це кількісні та якісні зміни у виробництві, які виражаються в збільшенні кінцевих результатів.

Існують кількісні та якісні показники економічного зростання (рис.12.3).

Економічне зростання визначається рядом факторів (рис. 12.4). До них відносяться: земля, труд, капітал, підприємницькі здібності.

Залежно від того, які чинники (екстенсивні чи інтенсивні) спричиняють економічне зростання, визначають типи зростання (рис.12.5).

Економічний цикл – це слідує один за одним підйоми та спади рівней економічної активності протягом декількох років (рис. 12.2).

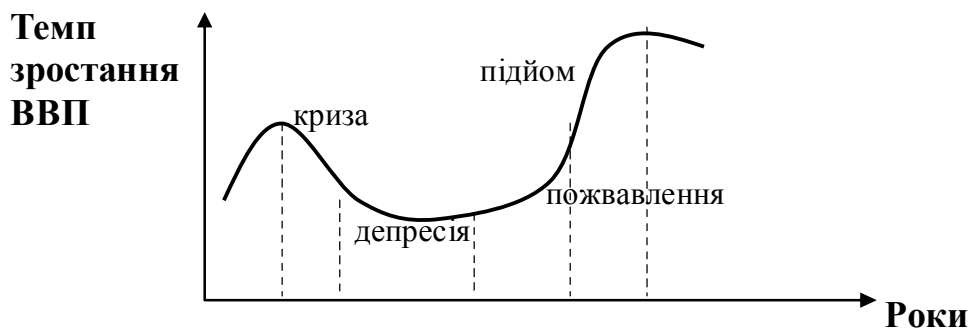

Рисунок 12.2 – Циклічність економічної динаміки

Економічні цикли класифікують за рядом ознак (рис. 12.6).

Існують такі **фази циклу**: криза, депресія, поживлення, підйом.

Фаза **кризи** характеризується різким падінням виробництва, зростають запаси нереалізованої продукції, скорочується заробітна плата, падають курси акцій, зростає банківський відсоток.

Депресія може мати дуже тривалий характер. Зупиняється падіння виробництва, зберігається високий рівень безробіття. Проте падіння цін зупиняється, падає позичковий відсоток, стабілізується товарні запаси.

Поживлення супроводжується незначним підвищенням рівня виробництва, деяким скороченням безробіття. Поступово починають зростати ціни та позичковий відсоток. На товарному зростає попит на нове промислове обладнання.

Підйом: випуск продукції перевищує передкризовий рівень, зростають ціни на товари, пропозиція позичкового капіталу, знижуються норма банківського відсотку. Різко зростає попит на продукцію тих галузей, які визначають тенденцію руху НТП.

Антициклічну політику характеризують як **політику протидії**: заходи, спрямовані на погашенні циклічних явищ, повинні йти в напрямку, протилежному існуючим на цей момент коливанням економічної кон'юнктури (рис. 12. 7).

Рівноважне зростання треба розглядати як тенденцію, що витримується не в кожному конкретному випадку, а як дещо середнє без відхилень. Якщо ці відхилення носять стійкий характер в економіці зростають конфліктні ситуації, які приводять до зниження економічної ефективності.

Зростання економічної нестабільності поглиблює спад виробництва, внаслідок чого зростає безробіття (рис. 12.8).

Безробіття – це соціально-економічне явище, при якому частина робочої сили (економічно активного населення) не зайнята у виробництві товарів та послуг. Безробітні та зайняті формують **робочу силу** країни.

Рівень безробіття показує відсоток безробітної частини робочої сили.

$$\text{Рівень безробіття} = \frac{\text{кількість безробітних}}{\text{чисельність працездатних людей}} * 100\%$$

У реальному економічному житті безробіття виникає, коли пропозиція робочої сили перевищує попит на неї.

Основні види безробіття: фрикційне; структурне; циклічне; технологічне; інституціональне (рис. 12.9).

Фрикційне і структурне безробіття неминучі, тобто, повна зайнятість складає менш 100% робочої сили. Рівень безробіття за умов повної зайнятості називають *природним рівнем безробіття*. У теперішній час економісти вважають, що природний рівень безробіття складає 5-6%.

Головна негативна риса безробіття – невипущена продукція. Якщо економіка не може створити достатню кількість робочих місць для тих хто бажає і може працювати, потенційне виробництво товарів та послуг втрачається назавжди. Економісти визначають цю втрачену продукцію як відставання обсягу ВВП, яке показує на скільки фактичний ВВП менше потенційного ВВП. Потенційний ВВП визначається виходячи з припущення про існування природного рівня безробіття при нормальних темпах економічного зростання.

Вчений Артур Оукен математично визначив відношення між рівнем безробіття та відставанням обсягу ВВП.

Закон Оукена: якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний рівень на 1%, то відставання фактичного обсягу ВВП від потенційного ВВП складає 2,5%.

Формою прояву макроекономічної нестабільності є інфляція.

Інфляція – тривалий безперервний процес знецінення грошей, який проявляється як стійке підвищення загального рівня цін у результаті перевантаження сфери обігу грошовою масою, незабезпеченою матеріальними цінностями.

Причиною інфляції є перевищення попиту на товари та послуги над розмірами товарообігу, що створює умови для підвищення цін виробниками та постачальниками незалежно від рівня витрат.

$$\text{Рівень інфляції} = (P_n - P_{n-1}) / P_{n-1} * 100,$$

де P_n – індекс цін поточного року, P_{n-1} – індекс цін попереднього року.

В залежності від характеру інфляції та темпів зростання інфляційних процесів відрізняють такі **типи інфляції**:

1. **Уповільнена**, для якої характерні відносно невисокі темпи зростання цін (до 10% на рік).
2. **Галопуюча**, темпи її зростання визначаються двозначними числами (від 20 до 200% на рік).
3. **Гіперінфляція** характеризується щомісячним зростанням цін понад 50%.

Існують такі **види інфляції** (відкритої) (рис.12.10).

1. **Інфляція попиту** – це вид інфляції, який породжується надлишком сукупного попиту, за яким через ті чи інші причини не встигає виробництво. Надлишковий попит приводить до зростання цін.

2. **Інфляція витрат.** У цьому випадку механізм інфляції починає діяти, тому що зростають витрати. Можливі два вихідних моменти:

- в результаті підвищення заробітної плати;
- в результаті збільшення цін на сировину та паливо.

3. **Структурна інфляція** викликана макроекономічною міжгалузеву незбалансованістю.

Антиінфляційна політика – це сукупність заходів держави, спрямованих на встановлення відповідності між темпами зростання грошової маси і темпами зростання благ (застосовується тільки для відкритої інфляції). Інфляцію не можна повністю ліквідувати, оскільки вона обумовлена циклічним характером розвитку ринкової системи (рис. 12.11).

Рисунок 12.3 – Загальні показники економічного зростання

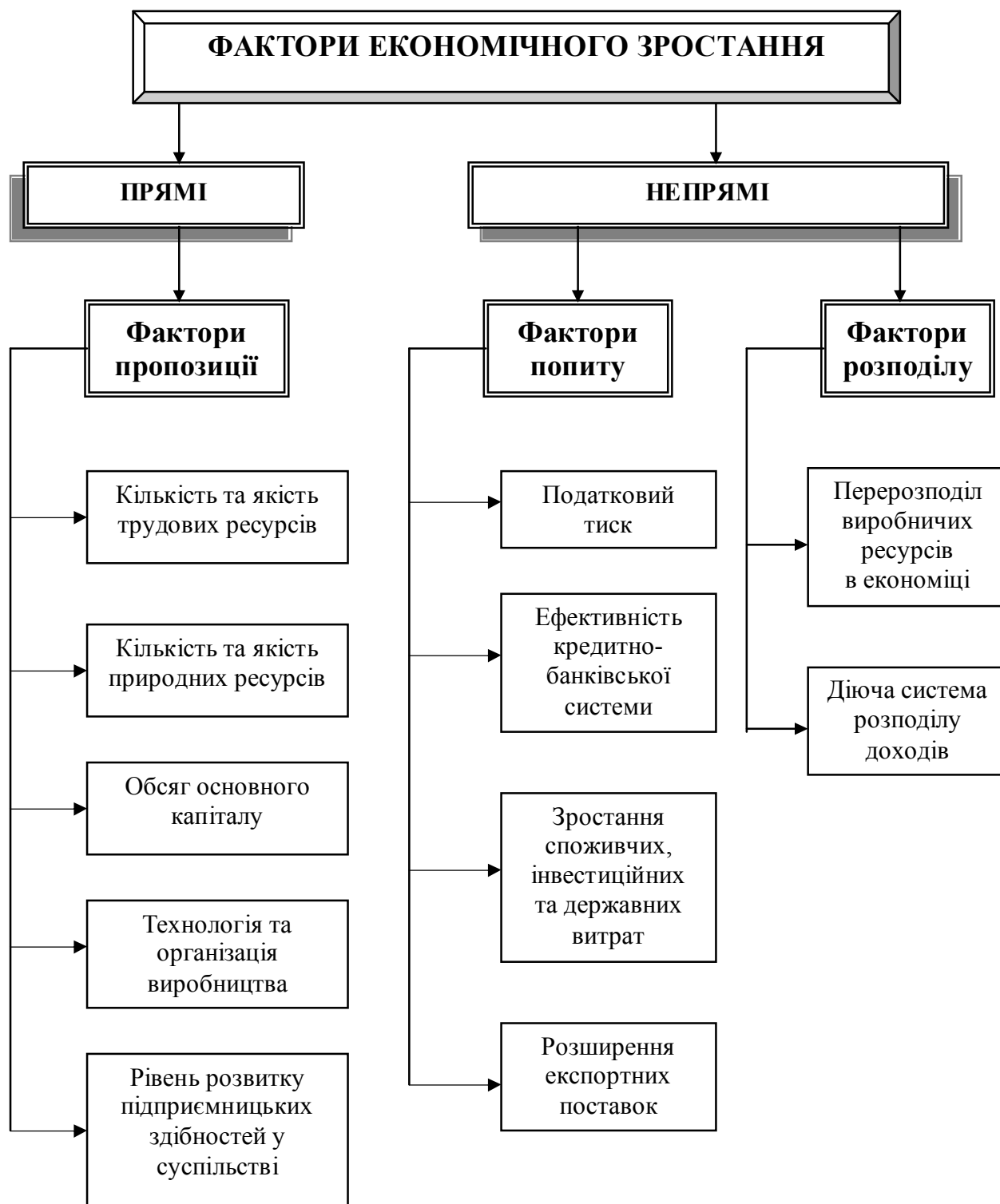

Рисунок 12.4 – Фактори економічного зростання

Рисунок 12.5 – Типи економічного зростання

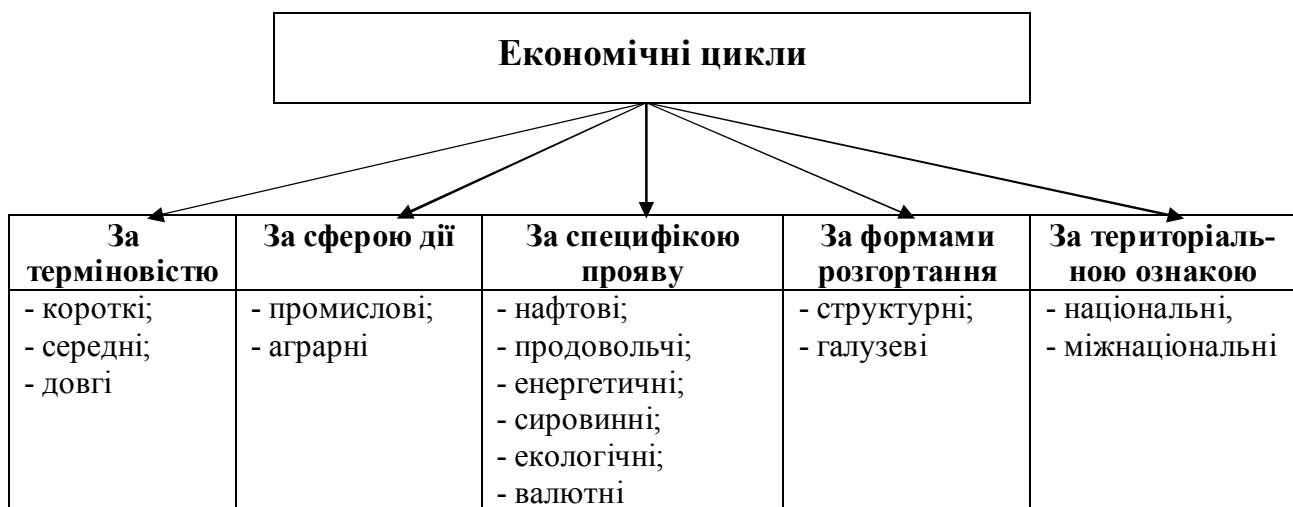

Рисунок 12.6 – Класифікація економічних циклів за різними ознаками

Рисунок 12.7 – Найважливіші заходи антициклічної політики держави

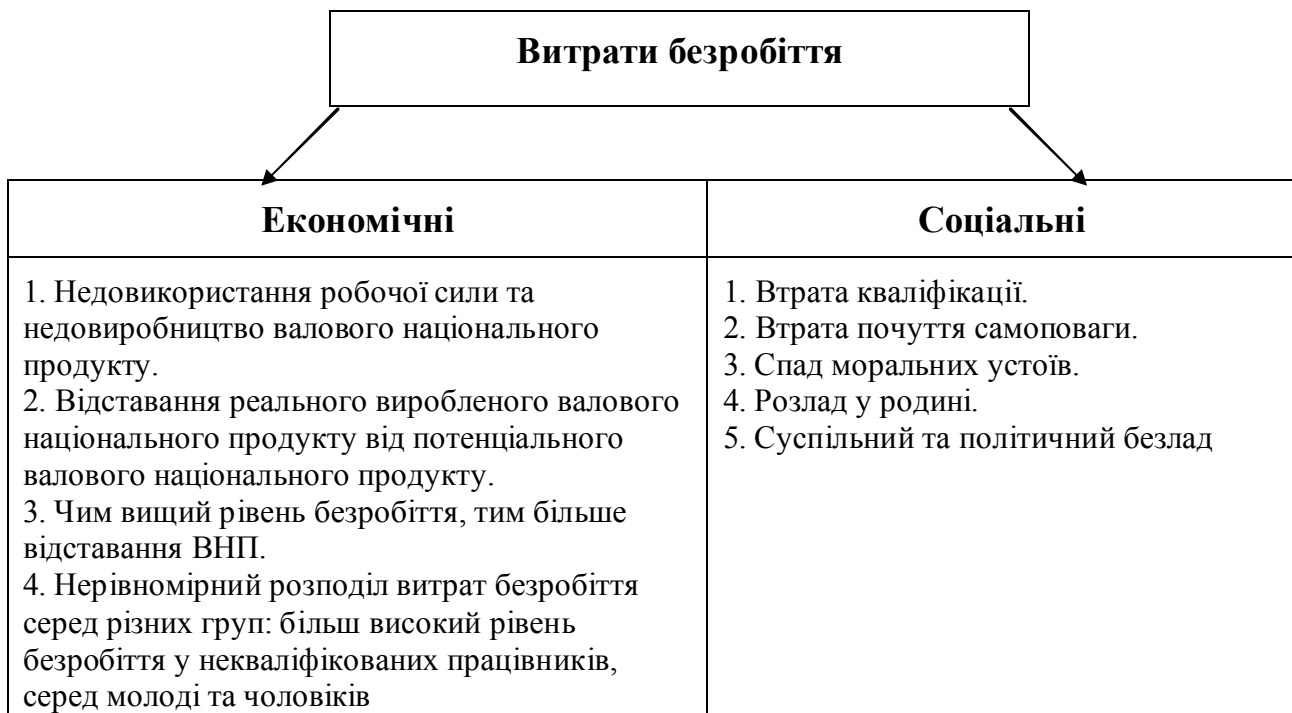

Рисунок 12.8 – Економічні та соціальні наслідки безробіття

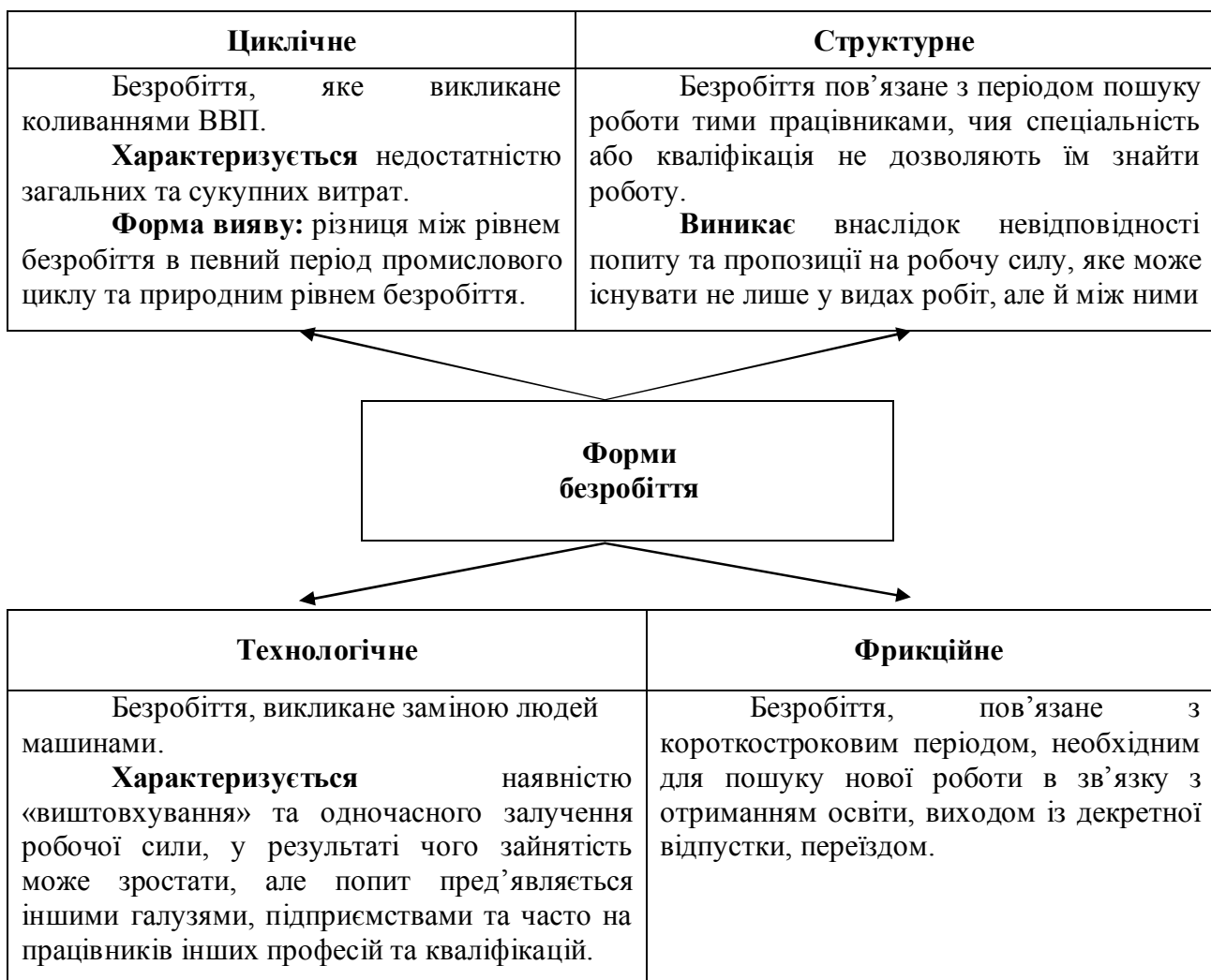

Рисунок 12.9 – Форми безробіття

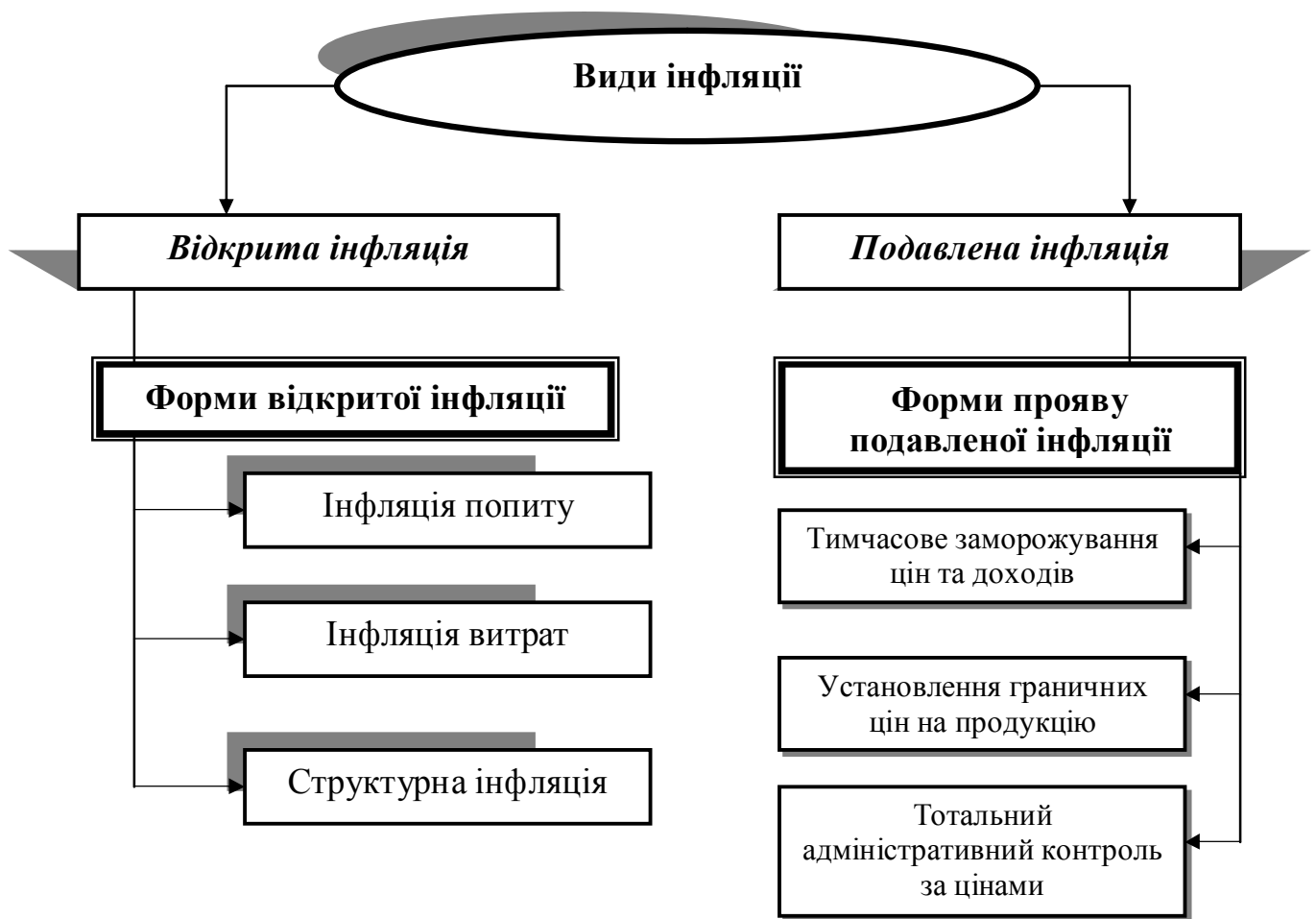

Рисунок 12.10 – Види інфляції

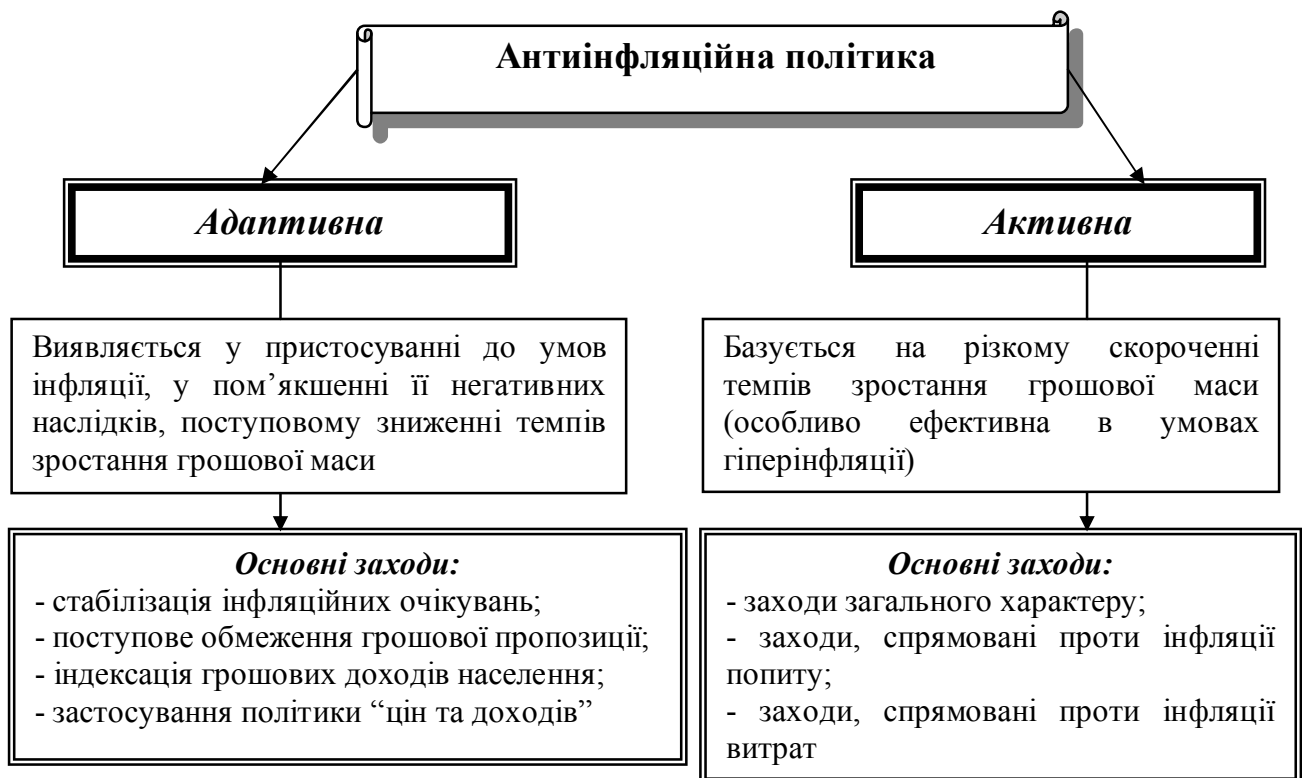

Рисунок 12.11 – Антиінфляційна політика

Тема 13. Макроекономічна політика

Велика роль держави та її здатність регулювати деякі економічні процеси залежить від зв'язку економіки та політики, від розробки економічної політики. Держава концентрує владу, санкціонує існування усіх інших недержавних інститутів, формулює принципи та організує форми суспільного життя, створюючи основу інституціональної ієрархії.

Економічна політика держави стає складовим ланцюгом та необхідним елементом ринкової системи. Вона активно приймає участь у формуванні макро- та мікроекономічних процесів.

В умовах ринку *ДРЕ* представляє собою систему заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, які здійснюються правомочними державними установами з метою пристосування існуючої соціально-економічної системи до мінливих умов господарювання.

Державне регулювання економіки (ДРЕ) – це цілеспрямований, координуючий процес управлінського впливу уряду на окремі сегменти внутрішніх та зовнішніх ринків посередництвом мікро- та макроекономічного регулювання з метою досягнення рівноважного зростання суспільної економічної системи.

Цілі ДРЕ знаходяться в тісній взаємодії, однак вони нерівнозначні по значенню, масштабам впливу та наслідкам. Виділяють генеральні та конкретні цілі. Серед *генеральних* пріоритетними вважаються: досягнення економічної та соціальної стабільності, забезпечення національних конкурентних переваг, економічна безпека, адаптація ринкового механізму до різних ситуацій.

Конкретні цілі розрізняються за об'єктами ДРЕ, однак завжди виходять з необхідності суспільних та приватних інтересів.

До **об'єктів ДРЕ** слід віднести наднаціональний рівень міждержавних союзів національної економіки, окремих секторів та регіонів, де виникають проблеми, які не можуть бути вирішені посередництвом ринкових регуляторів.

Суб'єктами ДРЕ виступають центральні, регіональні, муніципальні та комунальні органи управління.

Розрізняють наступні **типи ДРЕ**:

- повний державний монополізм в управлінні господарством;
- різні варіанти сполучення ринкових та державних регуляторів;
- крайній лібералізм.

Виділяють дві **головні моделі ДРЕ** посередництвом певних органів держави.

1. *Реактивна (адаптаційна) модель* дозволяє чітко реагувати на зміни та промахи ринку, що забезпечує рухомість структур та функцій регулюючих органів.

2. *Проактивна модель* ДРЕ передбачає попередження можливих порушень у ринковому механізмі шляхом «точного» дозування обсягів державного втручання.

Держава, здійснюючи регулювання соціально-економічних процесів, використовує систему методів та інструментів, які змінюються в залежності від економічних задач, матеріальних можливостей держави, накопиченого досвіду регулювання (рис. 13.1).

Для регулювання економічної діяльності держава використовує грошово-кредитну та податково-бюджетну політику.

Грошово-кредитна система представляє собою комплекс установ, які активно використовуються державою з метою регулювання економіки. Вона (система) опосередковує весь механізм суспільного відтворення; є фактором концентрації виробництва та централізації капіталу; сприяє мобілізації вільних грошових коштів та їх використанню в економіці країни.

Сучасна банківська система включає три основні групи *кредитно-фінансових інститутів* (рис. 13.2).

Грошово-кредитна політика (монетарна) – це сукупність заходів в області грошового обігу, спрямованих на зміну грошового кредиту.

Основні **методи грошово-кредитної** (рис. 13.3) політики поділяються на:

1) *загальні*, що впливають на ринок позичкових капіталів в цілому (встановлення норм обов'язкових резервів комерційних банків; операції на відкритому ринку; дисконтна політика);

2) *селективні*, які потрібні для регулювання конкретних видів кредиту або кредитування деяких галузей, крупних фірм та інших (контроль окремих видів кредитів; регулювання ризику та ліквідності банківських операцій).

Проведення монетарної політики припускає застосування різноманітних інструментів впливу на грошово-кредитну сферу (рис. 13.4).

Першочерговою задачею держави є стабілізація економіки. Така стабілізація частково реалізується засобами фіскальної політики (рис. 13.5).

Фіскальна політика проявляється через маніпуляцію державним бюджетом (урядовими видатками та оподаткуванням) для досягнення певної мети (збільшення виробництва та зайнятості, зниження темпів інфляції та ін.).

Залежно від мети регулювання держава застосовує відповідні види фіскальної політики (рис. 13.6).

Державний бюджет займає головне місце у **фінансовій системі** – сукупності фінансових ланок, покликаних забезпечити державі виконання її політичних та економічних функцій. Окрім держбюджету до фінансової системи відносять: місцеві фінанси, фінанси державних підприємств, спеціальні урядові фонди.

Державний бюджет – це річний план державних витрат і джерел їх фінансового покриття.

Основним джерелом державних надходжень є податки.

Податки – це фінансові відносини між державою та платником податків з метою створення загальнодержавного централізованого фонду грошових коштів, необхідних для виконання державою її функцій.

Джерело незалежно від об'єкта оподаткування – чистий дохід суспільства.

Об'єкт – це кількісно визначений економічний феномен, який служить базою для нарахування податків (доходи домогосподарств, прибутки корпорацій, майно фізичних осіб, користування природними ресурсами та ін.).

За механізмом формування податки поділяють на дві основні групи: прямі та непрямі.

Прямі податки – вилучаються безпосередньо у власників майна, одержувачів доходів (прибутковий з населення, на прибуток корпорацій, майновий на землю, будови, споруди та ін.).

Непрямі податки – вилучаються у сфері реалізації або споживання товарів та послуг, тобто перекладаються на споживачів товарів (на додану вартість, з обігу, вибіркові монопольні акцизи, мита).

Важливим напрямком державного впливу на економіку є регулювання зовнішньоекономічної діяльності, мета якого – зробити національну економіку частиною світового господарства.

Світове господарство – це система господарських зв'язків і відносин, в якій економічно, технологічно і соціальне взаємодіють країни світу.

Міжнародна торгівля – це форма економічних відносин через експорт та імпорт товарів і послуг, яка базується на міжнародному поділі праці (рис. 13.8).

Обсяг міжнародної торгівлі характеризується динамікою показників експорту, імпорту товарів та послуг і чистого експорту, їхнім відношенням до валового національного продукту.

Законодавче забезпечення зовнішньоторгових операцій визначає два основних типи **зовнішньоторгової політики**:

1. **Вільна торгівля** – це торгівля без державного втручання. Відповідно до політики вільної торгівлі не держава, а ринок регулює експорт та імпорт товарів і послуг. Вільна торгівля стимулює конкуренцію та обмежує монополію. Конкуренція з боку іноземних підприємств примушує вітчизняні підприємства впроваджувати передові технології, підвищувати якість продукції і зменшувати середні витрати, що сприяє економічному зростанню.

2. **Протекціонізм** захищає національне господарство. Протекціоністська політика за допомогою мит або адміністративного регулювання торгівлі спрямована на захист однієї або кількох галузей виробництва від іноземної конкуренції. Вона зменшує або зводить до нуля вигоди від спеціалізації.

Протекціоністські заходи:

Тарифи, що визначають розмір державних грошових зборів з товарів, цінностей і майна (мито) при перетині кордонів країни.

1. **Адвалерне мито** — фіксований процент з ціни товару.

2. **Особливе мито** — тверда ставка за встановлену одиницю товару (вага, обсяг тощо).

3. **Складне мито** — одночасне вилучення адвалерного і особливого мита.

Нетарифні бар'єри:

1. **Кількісні:** квотування імпорту-експорту; добровільні обмеження експорту; ліцензування.

2. **Приховані:** державні закупки, внутрішні податки, держстандарти.

3. **Фінансові:** субсидії, кредитування, демпінг

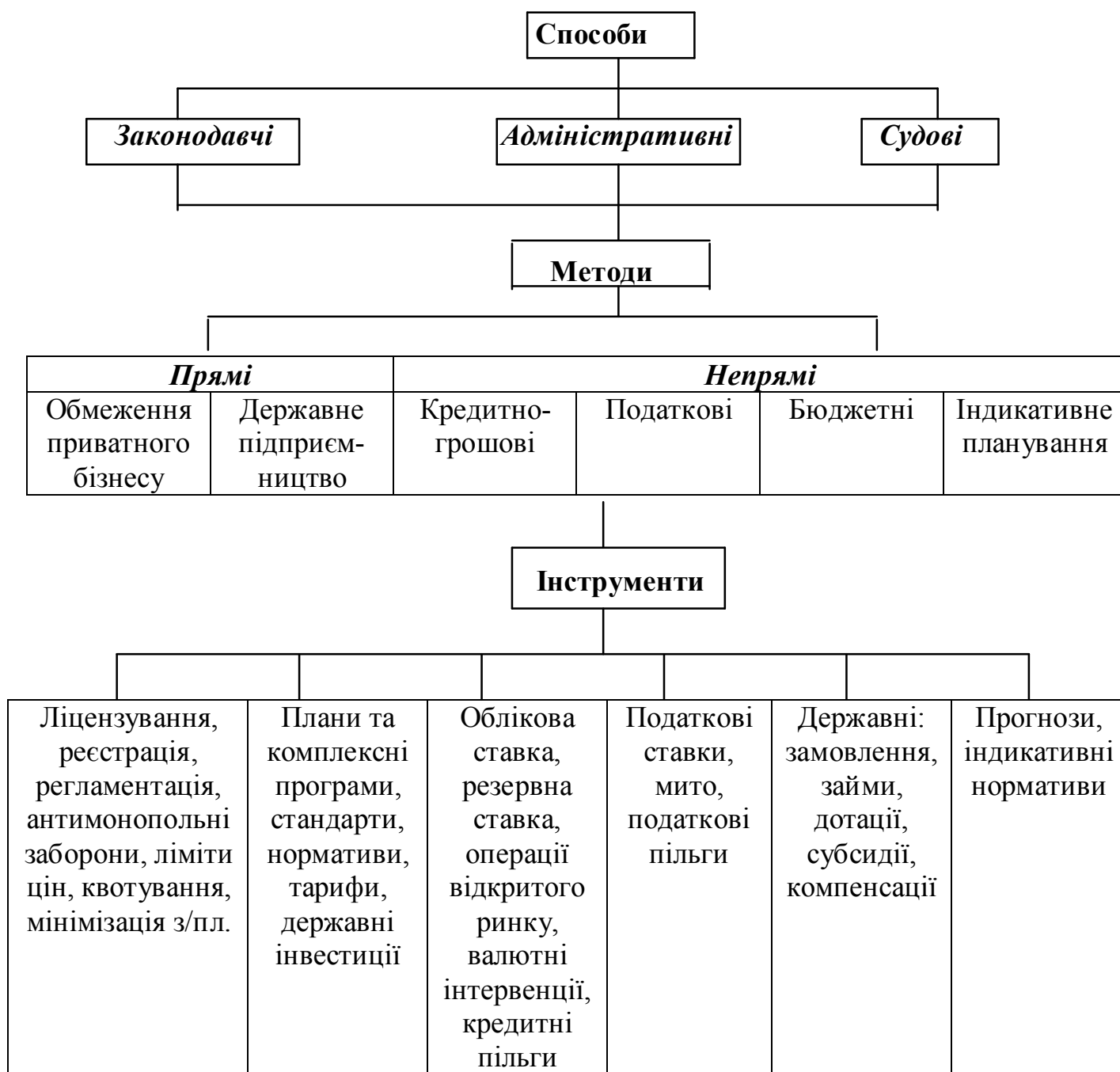

Рисунок 13.1 – Способи, методи та інструменти державного регулювання

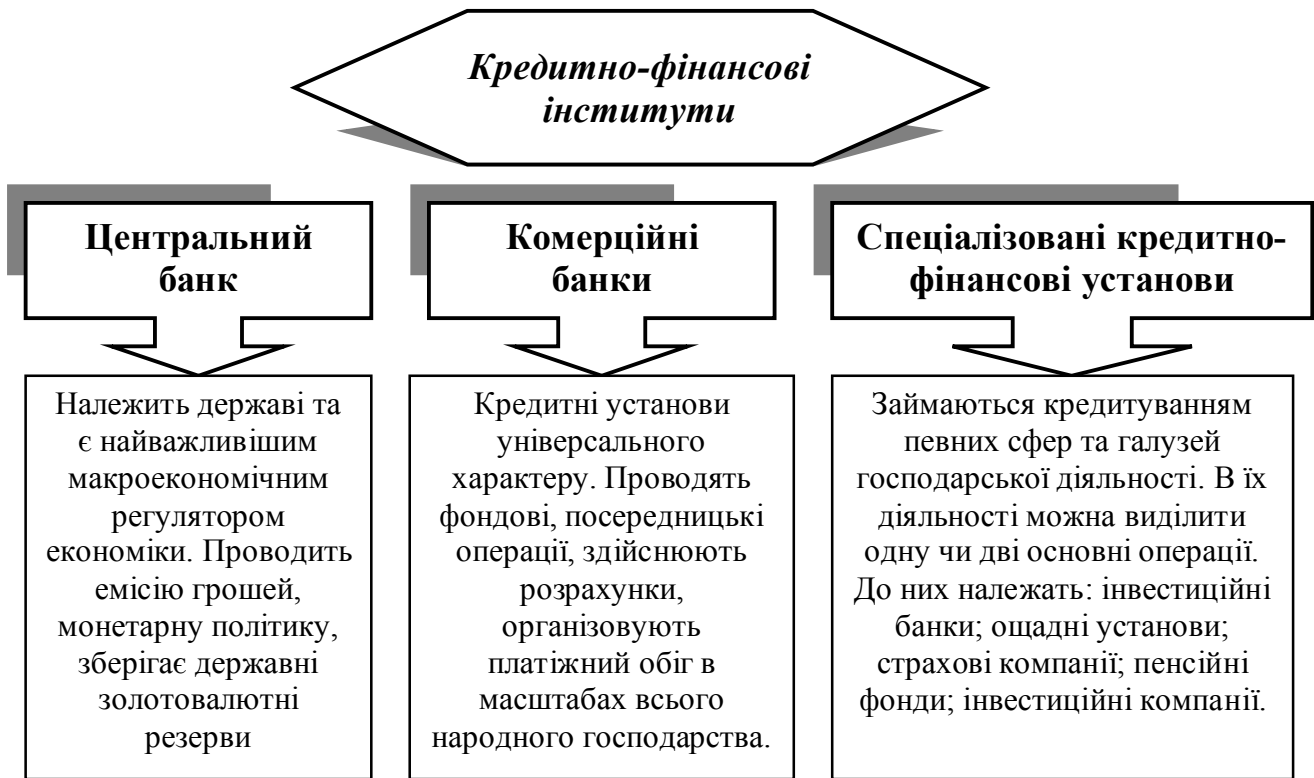

Рисунок 13.2 – Інститути грошово-кредитної системи

Грошова емісія	Зростання готівкових грошей в обігу
Резервна політика	Установлення Національним банком нормативів обов'язкових відрахувань у резерви частини засобів, які надходять на депозитні рахунки комерційних банків. Обов'язкові резерви виконують функцію страхового фонду для депозитів
Валютна політика	Продаючи валюту, Національний банк скорочує кількість грошей, купуючи – збільшує
Політика відкритого ринку	Продаж та купівля Національним банком цінних паперів є на сучасному етапі основним інструментом кредитно-грошової політики
Облікова політика	Встановлення Національним банком певного відсотка, який має назву облікової ставки або ставки рефінансування, за надання позики комерційним банкам для поповнення резервів

Рисунок 13.3 – Засоби грошово-кредитної політики

Рисунок 13.4 – Інструменти грошово-кредитної політики

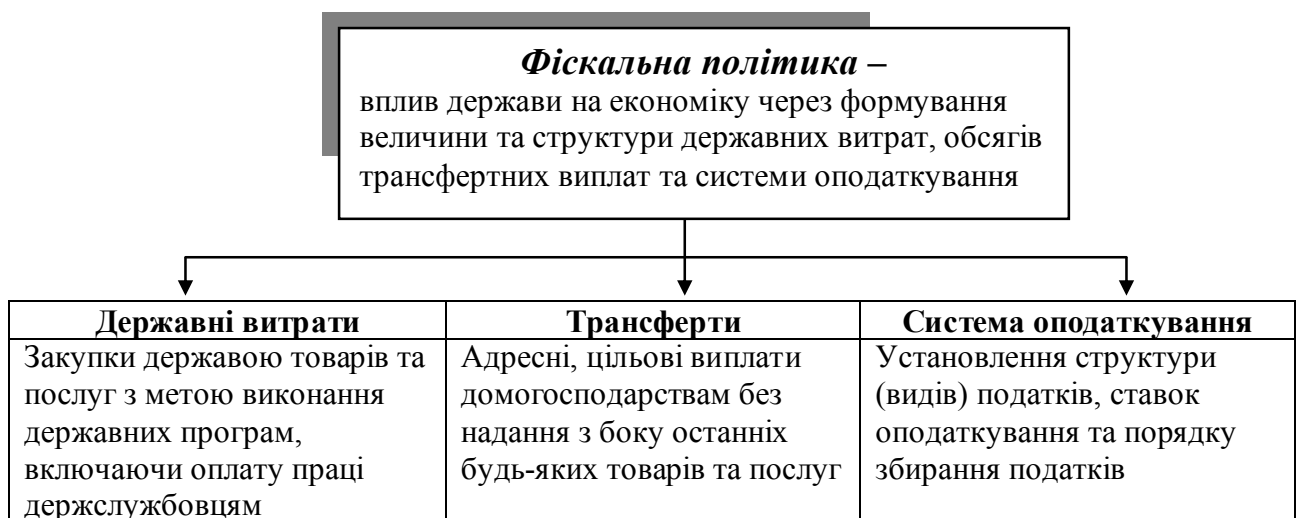

Рисунок 13.5 – Інструменти фіскальної політики

Рисунок 13.6 – Види фіскальної політики

Рисунок 13.8 – Значення міжнародної торгівлі для національної економіки

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО НАПИСАННЯ РЕФЕРАТІВ З КУРСУ «ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ»

I. Мета та значення реферату при вивченні «Основ економічної теорії»

Реферат – одна з форм навчальної та науково-дослідної роботи студентів.

Мета написання реферату полягає в тому, щоб навчити студентів пов'язувати теорію з практикою, користуватися літературою, використовувати статистичні дані, привчати до вміння висловлювати свої думки і робити самостійні висновки, щодо проблеми, яка розглядається у роботі.

Написання рефератів переслідує **цілі** не лише поглибленого вивчення курсу, але й дає можливість розвитку у студентів навичок роботи з бібліографією, монографіями, дослідженнями, журнальними статтями і т.п.

Окрім того, написання рефератів потребує від студентів правильного використання наукового апарату при оформленні зносок, бібліографічного списку використаної літератури, розробки плану роботи і т.п.

Найкращі реферати можуть стати основою для написання студентських наукових робіт, які представляють на конкурс чи на наукові студентські конференції ВУЗів.

Слово «реферат» має подвійне значення: з одної боку, воно припускає стисле висловлення наукової роботи, книги, статті. З другої – доклад на задану тему, який зроблений на основі критичного огляду літератури та інших джерел. Реферат студентів відповідає другому значенню цього слова.

Студент здійснює роботу над рефератом під керівництвом викладача. Для того щоб підготувати реферат, який відповідає вимогам, студент повинен використовувати не лише теоретичні знання, але й фактичний матеріал, який характеризує діяльність господарських суб'єктів. Якщо робота відповідає усім вимогам, викладач оцінює її позитивно та повідомляє про це студента. Незадовільно виконаний реферат підлягає переробці відповідно до зауважень керівника. Після позитивної оцінки підготовлений реферат, як правило, захищається студентом на семінарських заняттях.

II. Структура реферату

Реферат повинен мати наступну структуру:

- план
- вступ
- викладення основного змісту теми
- висновки
- список використаної літератури

Титульний аркуш реферату містить:

- відомчу підпорядкованість вищого навчального закладу, де виконаний реферат;
- найменування вищого навчального закладу, де виконаний реферат;

- найменування кафедри, де виконаний реферат;
- тему реферату;
- дані про студента (-ку), яким (-ою) виконаний реферат (вказується курс, факультет, шифр академічної групи, прізвище, ім'я, по-батькові студента);
- дані про викладача, який консультував, перевіряв реферат (вказується науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по-батькові викладача);
- місто та рік виконання реферату.

План подають на початку реферату. Він містить найменування усіх розділів, зокрема вступу, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У **вступі** автор повинен розкрити актуальність обраної проблеми, ступінь її розробленості та сформулювати задачі, які ставляться та розглядаються у рефераті.

В **основній частині** розкривається сутність теми та викладаються основні теоретичні та методологічні положення, проблемні питання, дискусійні аспекти теми, науково обґрунтовані соціально-економічні рішення, світовий досвід тощо.

У **висновках**, які випливають із матеріалів реферату, містяться обґрунтовані пропозиції щодо вирішення поставленого завдання.

Далі подається **список використаних** у роботі **джерел**, складений у певній послідовності.

III. Послідовність написання та загальні вимоги до реферату

Робота студента над рефератом складається з наступних етапів:

- вибір теми на основі тематики, розробленої кафедрою;
- збір інформаційного матеріалу;
- підготовка й написання реферату;
- захист реферату на семінарі або конференції.

Розробка обраної теми починається з ознайомлення з відповідною літературою. Але спочатку, перш ніж приступити до її підбору, доцільно намітити план роботи з літературою і загальний попередній план реферату.

Попередній план реферату складається з 3 – 4 питань, у процесі роботи він корегується та конкретизується.

План – це логічна основа реферату, від правильного його складення залежить структура, зміст, логічний зв'язок частин.

Доцільно попередньо намічений план реферату узгодити на консультації з викладачем кафедри економічної теорії, який веде семінарські заняття або з лектором курсу.

План не слід дуже деталізувати, в ньому перераховуються загальні, центральні питання теми в логістичній послідовності. Глави можна не розбивати на параграфи. Перелік загальних питань закінчується висновком або

стислими висновками, які представляють узагальнення важливих положень, розглянутих у рефераті.

Закінчивши роботу з попереднім планом, студент починає роботу з бібліографією. Значно допомогти студенту при ознайомленні з бібліографією можуть бібліотечні каталоги (алфавітний, систематичний, предметний); бібліографічні провідники (обліково-реєстраційні, науково-додаткові, рекомендаційні, критичні); довідкова література (енциклопедії, словники, предметні провідники в працях окремих науковців-економістів), а також навчально-реєстраційні та критико-бібліографічні видавництва; різні бібліографічні посібники з окремих галузей знань.

При роботі з рефератом необхідно уважно вивчити літературу, яка відповідає темі, включаючи монографії, статистичні збірники, матеріали, які публікуються в журналах: «Економіка України», «Вопросы экономики», «Экономист», «Мировая экономика и международные отношения», «США – экономика, политика, идеология», «Статистика України», «Эксперт», «Компаньон», «Коммерсант», «Корреспондент» та інші.

Важливим при написанні роботи є також вміння записувати інформацію. Найбільш розповсюджені дві форми запису та зберігання матеріалу – конспектування та ведення картотеки. Вони не виключають, а в ряді випадків доповнюють одне одного.

Коли студент у достатньому ступені накопичив та вивчив матеріал з відповідної теми, він приступає до його систематизації й розробці більш докладного плану реферату. Уважно переглядаючи свій конспект або записи на картках, він розташовує матеріал у тій послідовності, яка на його думку найбільш доцільна. Одночасно студент фіксує власні думки, які він вважає необхідними висловити в тексті реферату.

Наступним етапом написання реферату є робота над вступом. У *вступі* необхідно показати значення, актуальність обраної проблеми, обґрунтувати причини вибору теми. Окрім того, слід відмітити, в яких роботах видатних науковців-економістів розглядаються ці проблеми, сформулювати загальну мету, яка ставиться у рефераті.

В *загальній частині* роботи необхідно більше уваги приділити глибокому теоретичному освітленню як теми в цілому, так і окремих її питань, правильно пов'язати теоретичні положення з практикою. Висловлення повинно здійснюватись у відповідності зі складеним планом.

Реферат повинен бути написаний доступною мовою, без повторів, скорочень, протиріч між окремими положеннями.

IV. Загальні вимоги до оформлення реферату

Велике значення має правильне оформлення реферату.

Реферат друкують на комп'ютері з одного боку аркуша білого паперу формату А4, виконуючи наступні вимоги:

- Текстовий редактор – MS Word 97.
- Шрифт основного тексту – Times New Roman.

- Розмір шрифту (кегель) – 14.
- Міжрядковий інтервал – 1,5.
- Розташування – книжне.
- Береги тексту: зверху – 2,5; знизу – 2,5; ліворуч – 3,5; праворуч – 1,5(см).

–Обсяг основного тексту – 20-25 сторінок друкованого тексту.

–Електронна копія роботи на електронному носії у вигляді файлу з ім'ям реферат.doc., структура і зміст якого повністю відповідає друкованому варіанту, включаючи титульний аркуш.

Чорновий варіант роботи слід ретельно відредагувати і лише після цього надрукувати на комп'ютері без скорочення слів, вставок, перекреслювань. Граматичні чи стилістичні помилки виключаються. Друкарські помилки, описки, неточності, виявлені після роздрукування роботи, можна виправити підчищенням або зафарбовуванням білою фарбою і нанесенням на тому ж місці виправленого тексту машинописним способом. Допускається не більше двох виправлень на одній сторінці.

Заголовки структурних частин курсової роботи «ПЛАН», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Відстань між заголовком і текстом повинна дорівнювати 3-4 інтервалам.

До загального обсягу основного тексту не входять список використаних джерел та додатки, але всі сторінки зазначених елементів підлягають нумерації.

Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок роботи. На титульному аркуші номера сторінок *не ставлять*, на наступних сторінках *номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці*.

Реферат повинен бути написаний розбірливо. Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу огляду літератури слід наводити **цитати**. Науковий етикет вимагає точного відтворення цитованого тексту, бо найменше скорочення може спотворити зміст, закладений автором. Текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням авторських особливостей написання. Кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело.

В кінці реферату приводиться список використаної літератури.

Список використаних джерел – це елемент бібліографічного апарата, який містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків.

Відомості про джерела, які включені до списку, треба подавати відповідно до вимог державних стандартів: ГОСТ 7.1-84 «Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления», ДСТУ 3582-

97 «Інформація та документація. Скорочення слів в українській мові в бібліографічному описі. Загальні вимоги та правила».

Джерела у списку розміщують наступним чином:

– на перше місце в списку виносяться законодавчі та нормативні акти, а саме Конституція України, закони України, укази Президента України, рішення та постанови Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, а також виступи та доповіді державних діячів України;

– інша література вказується в алфавітному порядку прізвищ перших авторів, або заголовків.

Основні вимоги до оформлення списку використаних джерел можна представити в наступному вигляді.

✓ При вказанні літературного джерела – монографії, підручника, навчального посібника, де один, два, або три автора – необхідно подати інформацію в наступному порядку:

1. прізвище та ініціали авторів;
2. заголовок (назва);
3. назва друкованого видання: монографія, підручник, навч. посібник;
4. місце видання;
5. назва видавництва;
6. рік видання;
7. кількість сторінок.

✓ При посиланні на літературні джерела, укладачами яких є колектив авторів, інформацію подають у наступному порядку:

1. заголовок (назва);
2. назва друкованого видання, наприклад: підручник, навч. посібник;
3. ініціали та прізвища авторів і (або) керівника творчого (наукового) колективу, за редакцією якого видана праця;
4. місце видання;
5. назва видавництва;
6. рік видання;
7. кількість сторінок.

Наприклад: Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи). /За ред. акад. НАН України В.М.Гейця. – К.: Логос, 1999. – 500с.

✓ При посиланні на складові частини книги, енциклопедії, збірника або журналу вказують: авторів статті, заголовок і лише після цього – повне описання джерела, яке включає в себе назву книги або журналу, рік, номер журналу, сторінки, на яких розміщена стаття.

✓ При внесенні у список статті, опублікованої в газеті, подається така інформація:

- 1) автор статті;
- 2) назва статті;
- 3) назва газети;
- 4) рік, число, місяць видання;
- 5) сторінки, на яких розміщена стаття.

Після написання та оформлення роботи студент повинен показати її керівнику з кафедри економічної теорії. Таким чином, підготовка до захисту роботи включає виправлення помилок та недоліків, вивчення додаткових джерел, вказаних рецензентом, осмислення написаного, готовність пояснити будь-які наведені положення.

Закінчуючи підготовку до виступу з рефератом на семінарському занятті, корисно прочитати увесь його текст «для себе». Це закріпить матеріал у пам'яті і дозволить під час виступу або зовсім не заглядати в конспект (план, текст), або звести повертання до нього до мінімуму.

При *захисті реферату* задача студента – показати поглиблене розуміння теоретичних аспектів конкретної теми, сучасного стану економічної проблеми чи питання, що розглядалося.

Після розглядання реферату в групі робота студента оцінюється викладачем і приймається рішення про подальшу розробку цієї теми автором для написання конкурсної роботи. Якщо реферат не задовольняє вимоги керівника, то з рахунком зауважень його необхідно переробити.

ПОШИРЕНА ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ З «ОСНОВ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ»

Економічна теорія: предмет, метод та еволюція

- Економічна теорія Стародавнього світу (Китай, Індія, Греція, Єгипет, Рим)
- Економічні теорії та концепції у трактуванні християнських проповідників
- Трактування предмету економічної теорії різними економічними школами
- Взаємозв'язок економічної теорії з іншими науками
- Економічна теорія та економічна політика
- Економічна теорія і формування сучасного економічного мислення

Суспільне виробництво: сутність, фактори, результати

- Потреби людини, їх види та засоби задоволення
- Інформація як фактор виробництва
- Трактування факторів виробництва у марксистській та маржиналістській теорії: спільне та різне
- Гуманізація виробництва
- Мотиви та стимули виробничої діяльності людини
- Проблеми обмеженості та рідкості економічних ресурсів суспільства
- Сучасні тенденції розвитку структури виробництва

Економічні системи і власність

- Економічна теорія прав власності
- Економічні інтереси та їх зв'язок з відносинами власності
- Місце власності в процесі реформування економіки
- Значення та роль приватної власності в забезпеченні економічної динаміки суспільства
- Методи зміни форм власності в сучасній економіці
- Роль та значення державної власності в ринковій економіці

Товарне виробництво як основа організації ринкової економіки

- Становлення та розвиток товарного виробництва на Україні: минуле та майбутнє
- Економічна теорія товару, її розвиток
- Електронні гроші та форми їх використання
- Координуюча та регулююча роль ціни

Основні риси ринкової економіки. Ринок та конкуренція

- Ринок: зміст, функції і типологія
- Інфраструктура ринку: сутність, походження й основні елементи
- Історичний процес формування і розвитку ринку
- Тіньовий ринок як фактор порушення ринкової рівноваги

Основи аналізу ринкового попиту та пропозиції

- Ринкова ціна та її види
- Дефіцитний ринок: причини виникнення і наслідки
- Еластичність попиту та пропозиції, їх основні види
- Форми монополій та їх еволюція
- Практичне значення концепції еластичності попиту
- Переваги та недоліки досконалої конкуренції

Поведінка споживача на ринку товарів

- Система переваг споживача та її основні елементи
- Кардиналістська та ординалістська теорії аналізу корисності
- Моделювання поведінки споживача в умовах обмеженості ресурсів

Економічна теорія фірми

- Сутність підприємництва та його роль в соціально-економічному розвитку суспільства
- Підприємницький тип поведінки та економічної діяльності. Людський капітал
- Малий бізнес: характерні риси, закордонний досвід та проблеми становлення на Україні
- Бізнес-план як основа успіху діяльності фірми
- Моделі кругообігу капіталу в трактуванні різними економічними школами
- Показники та шляхи покращення використання основних активів
- Організаційно-правові форми підприємства
- Матеріальне та моральне зношування капіталу

Витрати виробництва і прибуток

- Трактування витрат виробництва представниками різних економічних шкіл
 - Граничні витрати та їх роль у формуванні стратегії фірми
 - Витрати виробництва в короткостроковому та довгостроковому періоді
 - Загальний, середній і граничний доход - критерії ефективної поведінки фірми.
- Умови максимізації прибутку
- Економічний прибуток та його роль в ефективному функціонуванні фірми
 - Монопольний прибуток: сутність, джерела, межі

Ринок ресурсів і формування доходів

- Особливості землі як фактору виробництва
- Проблеми становлення фермерства в Україні
- Еволюція поглядів економістів на розуміння сутності заробітної плати
- Ціна робочої сили на ринку праці
- Сучасні форми доходів найманої праці в промислово розвинутих країнах
- Проблеми вартості робочої сили в галузях економіки сучасної України

Базові поняття макроекономіки. Сукупний попит та пропозиція

- Національне рахівництво та прогнозування пропорцій
- Загальноприйняті міжнародні статистичні методи виміру макроекономічних показників
- Структура національної економіки
- Особливості економічних процесів на макрорівні
- Сутність СНР та її відмінність від БНГ
- Роль держави у перерозподілі доходів
- Динаміка ВВП в Україні
- ВВП та суспільний добробут

Макроекономічна рівновага і нестабільність

- Структури та фази циклу ділової активності. Прогнозування економічної активності
- Методи державного регулювання зайнятості в Україні
- Методи розрахунку інфляційних процесів в економіці
- Критерії економічного зростання
- Соціально-економічні наслідки інфляції
- Соціально-економічні наслідки безробіття та методи боротьби з нею

Макроекономічна політика держави

- Доходи та видатки державного бюджету, їх структура та значення в економічному зростанні виробництва
- Особливості сучасної грошово-кредитної політики перехідної економіки України
- Функції держави в ринковій економіці
- Сутність фінансів та їх функції
- Комерційні банки та їх функції
- Роль валюти в міжнародній торгівлі
- Соціально-економічна сутність системи сучасного світового господарства
- Особливості дії економічних законів на рівні світової економіки
- Глобалізація економічних процесів та її наслідки для людства
- Еволюційний розвиток світової економіки та інтеграція України

НАВЧАЛЬНИЙ ТЕСТОВИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ТРЕНІНГ

Запропонований тестовий та практичний комплекс охоплює всі теми нормативної робочої програми з курсу «Економічна теорія». Дидактичною основою даного тренінгу є принцип рефлексії, який дозволяє студентам здійснювати самостійну перевірку знань понятійно-категоріального апарату даного курсу.

Тема 1. Економічна теорія, предмет, метод, еволюція

1. Економічна теорія, яка виражала інтереси торгової буржуазії епохи первісного накопичення капіталу, - це:

- а) меркантилізм; б) фізіократизм; в) маржиналізм.

Відповідь: а), саме меркантилісти були ідеологами торгової буржуазії XVI - XVIII ст.

2. Термін «економікс» отримав всезагальне признание після того, як був використаний в працях:

- а) Жана-Батиста Сея; б) Джона Стюарта Мілля;
в) Альфреда Маршалла; г) Джона Мейнарда Кейнса.

Відповідь: в). Своє нове ім'я економічна теорія отримала в книзі видатного англійського економіста, основоположника неокласичного напрямку, глави «кембріджської школи» Альфреда Маршалла, яка вийшла у 1890 році й називалась «Принципи економічної науки» (Principles of economics).

3. Макроекономіка визначається як галузь економічної теорії, яка вивчає:

- а) роль держави в економіці;
б) глобальні тенденції економічного розвитку людства;
в) процеси, які відбуваються в національній економіці у цілому;
г) ті ж проблеми, що і політична економія в первісному розумінні цього терміну.

Відповідь: в), рівень макроекономічного аналізу відноситься цілком до економіки.

4. Повне використання усіх ресурсів на кривій виробничих можливостей показує будь-яка:

- а) точка, яка лежить поза межами кривої виробничих можливостей;
б) точка, яка лежить у середині області виробничих можливостей;
в) точка, яка лежить на кривій виробничих можливостей;

Відповідь: в), оскільки від'ємний нахил ізокванти відображає обернено пропорційний зв'язок використання факторів виробництва, а випуклість до початку координат характеризує взаємозамінність цих факторів.

5. Виробнича функція показує:

- а) які витрати необхідно понести для виробництва певного обсягу продукції;
- б) найбільш вигідний для фірми випуск при заданих цінах на ресурси;
- в) максимальну кількість продукту, яку можна отримати при використанні різних співвідношень ресурсів;
- г) мінімальну кількість продукції, яку можна отримати, використовуючи дане співвідношення ресурсів.

Відповідь: в), виробнича функція описує максимальний обсяг продукції, який підприємство може виробити для кожного можливого сполучення факторів виробництва.

Завдання А.

Припустимо, що фірма вважає свій прибуток максимальним коли вона виробляє 40 млн. одиниць продукції. Кожна з наданих в таблиці технологій дозволяє виробляти бажаний обсяг продукції.

Ресурси	Ціна за одиницю ресурсу, тис. грн.	Технологія		
		№1	№2	№3
Труд	3	5	2	3
Земля	4	2	4	2
Капітал	2	2	4	5
Підприємницькі здібності	2	4	2	4

Яку технологію і чому обере фірма за даних цін на ресурси?

Розв'язок.

$$TC = P_L L + P_K K + P_M M + \dots + P_N N,$$

де P – ціни факторів виробництва, L, K, M, N – фактори виробництва.

Технологія 1. $TC = 5 \cdot 3 + 2 \cdot 4 + 2 \cdot 2 + 4 \cdot 2 = 35$ тис. грн.

Технологія 2. $TC = 2 \cdot 3 + 4 \cdot 4 + 4 \cdot 2 + 2 \cdot 2 = 34$ тис. грн.

Технологія 3. $TC = 3 \cdot 3 + 2 \cdot 4 + 5 \cdot 2 + 4 \cdot 2 = 35$ тис. грн.

За даних цін на ресурси фірма обере технологію №2, оскільки у цьому випадку витрати фірми на ресурси найнижчі і складають 34 тис. грн.

Завдання Б.

Середньорічна вартість основних виробничих фондів підприємства збільшилася з 40 до 45 млн.гр.од., а випуск продукції за цей час зріс з 42 до 50 млн.гр.од. Як змінилися показники фондоозброєності та фондоємності?

Розв'язок.

$$\text{Фондоозброєність} = Q / F,$$

де Q - кількість створеного продукту в натуральному чи грошовому виразі, F – використання основних виробничих фондів.

$$\text{Фондоємність} = 1 / \text{Фондоозброєність}$$

$$\text{ФОзбр 1} = 42 / 40 = 1,05;$$

$$\text{ФОзбр 2} = 50 / 45 = 1,1 \text{ (збільшилася на } 0,05)$$

$$\text{ФЄ 1} = 1 / 1,05 = 0,95;$$

$$\text{ФЄ 2} = 1 / 1,1 = 0,9 \text{ (зменшилася на } 0,05)$$

Завдання В.

У господарстві вироблено 40 тис. т зерна на суму 100 тис. грн. Матеріальні витрати становлять 20 тис. грн. Розрахуйте матеріалоємність та матеріаловіддачу продукції.

Розв'язок.

$$\text{Матеріалоємність} = M / Q,$$

де Q - кількість створеного продукту в натуральному чи грошовому виразі, M – використання сировини, матеріалів, енергії.

$$\text{Матеріаловіддача} = Q / M$$

$$\text{МЄ} = 20 \text{ тис. грн.} / 100 \text{ тис. грн.} = 0,2$$

$$\text{МВ} = 100 \text{ тис. грн.} / 20 \text{ тис. грн.} = 5$$

Тема 3. Економічні системи і власність

1. Економічна система вирішує наступні питання:

- а) що, де, для кого;
- б) що, як, для кого та які темпи зростання;
- в) коли, чому, де і хто;
- г) які причини безробіття та інфляції.

Відповідь: б), саме ці питання вважаються основними у процесі взаємодії економічних агентів господарської системи.

2. Припустимо, що усі ресурси в економічній системі використовуються таким чином, що нарощувати виробництво одного продукту можна лише скорочуючи виробництво іншого. Економіст називає таку ситуацію:

- а) ефективною;
- б) неефективною;
- в) адміністративно-командною системою;
- г) економічною кризою.

Відповідь: а). Описану економічну проблему вирішує модель «виробничих можливостей», яка дозволяє визначити ефективне використання ресурсів.

3. Яка з названих цілей не є задачею економічної системи:

- а) визначити, як треба проводити товари та послуги;
- б) забезпечити достатнє економічне зростання;
- в) визначати розподіл результатів виробництва між людьми;
- г) визначати розподіл власності на ресурси.

Відповідь: а). Економічна система розглядає сукупність відносин між людьми у процесі їх економічної діяльності, а не вирішує конкретну задачу мікрорівня.

4. Критеріями розмежування типів економічних систем виступають:

- а) форма власності на ресурси;
- б) тип координаційного механізму;
- в) рівень добробуту членів суспільства;
- г) вірні відповіді а і б.

Відповідь: г). Класифікація господарських систем у світовій економічній літературі здійснюється за цими двома признаками.

5. Власність - це:

- а) відношення людини до речі;
- б) сама річ;
- в) відносини між людьми з приводу привласнення речей.

Відповідь: а), в). Оскільки власність можна розглядати як з точки зору юридичного аспекту, характеристика, якого надана у відповіді а), так і з економічної точки зору, описаній у відповіді в).

Тема 4. Товарне виробництво як основа організації ринкової економіки

1. Функції грошей полягають в тому, що:

- а) гроші виступають мірилом вартості та накопичення скарбів;
- б) гроші являються засобом обігу та засобом платежу;
- в) гроші виступають як світові гроші;
- г) гроші являються засобом обігу, засобом виміру вартості та засобом накопичення.

Відповідь: г). Саме ця відповідь повністю охоплює усі функції грошей, які вони виконують.

2. *Натуральне господарство – це така форма організації економіки, за якої:*

- а) продукти праці виробляються для обміну на ринку;
- б) існує замкненість виробників;
- в) продукти виробляються для власного споживання;
- г) існує спеціалізація виробників на виробництві якогось продукту.

Відповідь: б), в). Із перелічених рис натуральному господарству відповідають саме ці: замкненість в межах господарської одиниці виробництво для власного споживання.

3. *Що з переліченого є необхідною передумовою існування товарного виробництва?*

- а) суспільний поділ праці;
- б) наявність розвиненої системи машин;
- в) концентрація виробництва на великих підприємствах;
- г) розвинена грошова система;
- д) виробництво додаткового продукту.

Відповідь: а), д). Саме ці умови обумовлюють та вимагають появу інших форм обміну ніж при натуральному господарстві.

4. *Чим товар відрізняється від продукту?*

- а) здатний задовольняти потреби людини;
- б) здатний обмінюватися на інші товари;
- в) є продуктом людської праці;
- г) правильна відповідь відсутня.

Відповідь: б), тому що товар – це продукт праці та природи, який виготовлений для обміну та продажу на ринку.

5. *Яку функцію виконують кредитні гроші:*

- а) засіб обігу;
- б) засіб платежу;
- в) засіб нагромадження;
- г) всі відповіді невірні.

Відповідь: б). Такі види кредитних грошей як вексель, чек, депозитні гроші та електронні гроші можуть виконувати лише функцію платежу.

Завдання А.

Яка кількість грошей необхідна для обігу, якщо сума цін усіх товарів – 500 млрд. гр. од.; сума цін товарів, проданих у кредит 150 млрд.; платежі, строк оплати яких наступив – 100 млрд.; взаємопогашені платежі – 50 млрд.; середня кількість обертів – 5. Як зміниться ця потреба, якщо швидкість обігу грошей становитиме:

- а) 8;
- б) 4.

Розв'язок

$$D = (TC - K + P - BP) / O,$$

де D – кількість грошей, необхідних для товарного обігу; TC – сума цін товарів, що реалізуються у цьому році; K – сума цін товарів, які продані у кредит; P – сума платежів за борговими зобов'язаннями; BP – сума взаємопогашених платежів; O – середнє число обертів за рік кожної грошової одиниці.

$$D = \frac{500 - 150 + 100 - 50}{5} = 80 \text{ млрд. грош. од.}$$

$$\text{а) } D = \frac{500 - 150 + 100 - 50}{8} = 50 \text{ млрд. гр. од. (грошей в обігу буде потрібно на 3 млрд. менше)}$$

$$\text{б) } D = \frac{500 - 150 + 100 - 50}{4} = 100 \text{ млрд.гр.од. (грошей в обігу буде потрібно на 2 млрд. більше)}$$

Тема 5. Основні риси ринкової економіки. Ринок та конкуренція

1. До умов виникнення ринку відносять:

- а) суспільний розподіл праці;
- б) поява грошей;
- в) економічна відокремленість товаровиробників, яка заснована на приватній власності;
- г) виникнення централізованих держав;
- д) зародження обміну.

Відповідь: а), в). Умовами виникнення ринкових відносин вважаються: суспільний поділ праці, відокремленість товаровиробника.

2. Що входить до інфраструктури ринка:

- а) банки;
- б) ярмарок;
- в) валютні біржі;
- г) біржі праці;
- д) магазини роздрібної торгівлі;
- е) аукціони;
- ж) усі відповіді вірні.

Відповідь: ж). Усі ці заклади та організації забезпечують функціонування ринку, тобто входять до її інфраструктури.

3. В моделі кругообігу домогосподарства:

- а) виступають суб'єктами на ринку ресурсів;
- б) виступають суб'єктами на ринку продуктів;
- в) виступають суб'єктами на ринку доходів;
- г) вірні відповіді а та б.

Відповідь: г. Оскільки домогосподарства виступають одночасно суб'єктом і на ринку продуктів і на ринку ресурсів.

4. Конкуренція – це:

- а) боротьба виробників за отримання максимального прибутку;
- б) боротьба споживачів за право купувати товари за більш низькою ціною;
- в) економічна боротьба за досягнення найкращих результатів на будь якому поприщі;
- г) рухома сила ринку;
- д) система норм та правил, які визначають поведінку функціонуючих економічних суб'єктів;
- є) усі відповіді вірні;
- ж) усі відповіді невірні.

Відповідь: є). Так як саме усі відповіді висвітлюють сутність економічної конкуренції.

5. Що з нижче перерахованого вважається рисою лише досконалої конкуренції?

- а) фірми не володіють ринковою владою;
- б) фірми максимізують прибуток;
- в) фірми отримують економічний прибуток у довгостроковій перспективі;
- г) лінія попиту представляє собою лінію середньої виручки фірми.

Відповідь: а), оскільки ринкова влада кожної конкурентної фірми незначна і складає біля одного відсотку.

Тема 6. Основи аналізу ринкового попиту та пропозиції

1. На ринковий попит не впливають:

- а) доходи споживачів;
- б) ціни на взаємопов'язані товари;
- в) ціни на ресурси;
- г) чисельність споживачів.

Відповідь: в), ціни на ресурси впливають на ринкову пропозицію.

2. Переміщення точки ринкової кон'юнктури вздовж кривої попиту може бути викликано:

- а) зміною доходів споживача;
- б) зміною переваг та смаків споживачів;

- в) зміною цін на товари, які взаємопов'язані з даним при споживанні;
- г) усі відповіді вірні;
- д) усі відповіді невірні.

Відповідь: д), переміщення точки ринкової кон'юнктури вздовж кривої попиту може бути викликане зміною нецінових детермінант пропозиції, що спричиняють рух кривої праворуч або ліворуч вздовж кривої попиту. Відповіді а), б), в) – це нецінові фактори попиту, які спричиняють зрушення кривої попиту, вздовж кривої пропозиції.

3. Якщо скорочення ціни на товар, на один відсоток призводить до збільшення обсягу попиту на нього на два відсотки, тоді цей попит:

- а) нееластичний;
- б) еластичний;
- в) одиночної еластичності;
- г) абсолютно нееластичний;
- д) абсолютно еластичний.

Відповідь: б), при еластичному попиті зміна ціни на 1% призводить до зміни обсягу попиту більше, ніж на 1 %.

4. Зменшення цін на матеріали, необхідні для виробництва товару А, викличе:

- а) зрушення кривої попиту угору (або вправо);
- б) зрушення кривої пропозиції угору (або вліво);
- в) зрушення кривих попиту й пропозиції угору;
- г) зрушення кривої пропозиції вниз (або вправо).

Відповідь: г), зменшення цін на матеріали призводить до зниження витрат виробництва та до зростання пропозиції товару А, що відображається зрушенням кривої пропозиції вправо.

5. Яким чином можна побудувати криву ринкового попиту при наявності даних про попит індивідуальних споживачів:

- а) шляхом підсумку обсягів попиту при кожній ціні;
- б) шляхом підсумку цін при кожному обсязі попиту;
- в) обрати максимальний попит одного зі споживачів;
- г) як середнє арифметичне індивідуальних попитів.

Відповідь: а), ринковий попит знаходиться як сума усіх індивідуальних попитів при кожній ціні.

Завдання А.

а) Побудуйте криві попиту та пропозиції на ринку міксерів, користуючись даними таблиці;

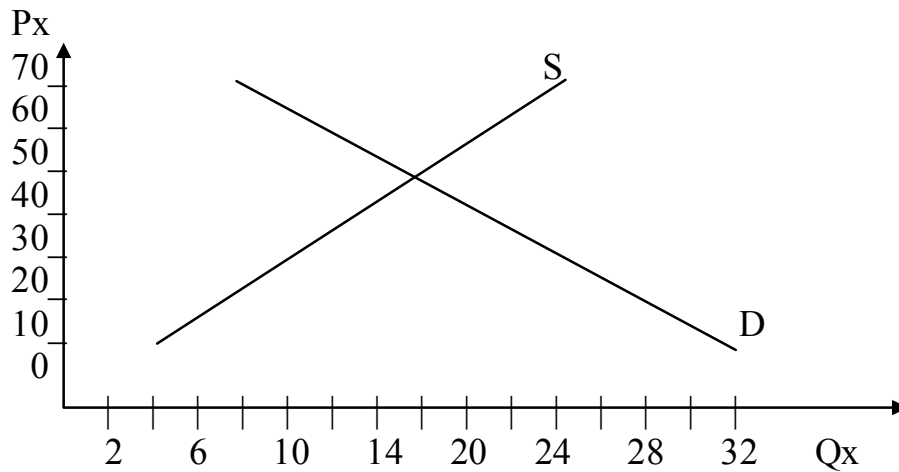
Дайте відповіді на питання:

- б) Яка рівноважна ціна на ринку міксерів?
- в) Який рівноважний обсяг купівлі-продажу міксерів?
- г) Якщо ціна міксерів складає 30 грн., яка буде величина дефіциту на цьому ринку?

д) Якщо ціна на міксери зросте до 60 грн., яка величина надлишку на цьому ринку?

Ціна (грн.)	Обсяг попиту (тис. шт.)	Обсяг пропозиції (тис. шт.)
10	32	4
20	28	7
30	24	10
40	20	13
50	16	16
60	12	19
70	8	22

Розв'язок.

б) 50 грн.

в) 16 тис. шт.

г) дефіцит складає 14 тис. шт. (24 тис. шт. – 10 тис. шт.)

д) надлишок дорівнює 7 тис. шт. (19 тис. шт. – 12 тис. шт.)

Завдання Б.

В таблиці подано обсяг попиту на морозиво при різних рівнях цін.

Ціна за порцію (грн.)	Обсяг попиту (тис. порцій)	Витрати (виторг) (тис. грн.)	Коефіцієнти Ер
2,1	10		
1,8	20		
1,5	30		
1,2	40		
0,9	50		
0,6	60		
0,3	70		

- а) Визначити витрати на морозиво за кожного значення ціни, здобуті дані записати в таблицю.
 б) Розрахуйте коефіцієнт цінової еластичності попиту для всіх наданих інтервалів ціни, здобуті дані запишіть в таблицю.
 в) За якого значення ціни виторг буде максимальний?
 г) За якого значення ціни коефіцієнт цінової еластичності попиту дорівнює 1?
 д) За якого значення ціни попит еластичний? Нееластичний?

Розв'язок.

- а) Витрати (виторг) = P (ціна) * Q (обсяг попиту)
 б) $E_p = (\Delta Q / \Delta P) * (P_0 / Q_0)$
 в) При ціні = 1,20 грн.
 г) При ціні = 1,20 грн., тому що виторг максимальний у точці одиничної еластичності.
 д) Попит еластичний, якщо ціна вище 1,20 грн. Попит нееластичний, якщо ціна менша за 1,20 грн.

Ціна за порцію (грн.)	Обсяг попиту (тис. порцій)	Витрати (виторг) (тис. грн.)	Коефіцієнти E_p
2,1	10	21	7
1,8	20	36	3
1,5	30	45	1,67
1,2	40	48	1
0,9	50	45	0,6
0,6	60	36	0,3
0,3	70	21	-

Завдання В.

Функція попиту на даний товар має вигляд: $Q_d = 12 - P$; функція пропозиції $Q_s = -3 + 4P$. Визначить рівноважну ціну та рівноважний обсяг купівлі – продажу.

Розв'язок.

Рівноважна ціна та рівноважний обсяг купівлі – продажу встановлюється, якщо $Q_d = Q_s$.

$$12 - P = -3 + 4P$$

$$15 = 5P$$

$$P = 3 - \text{рівноважна ціна.}$$

$$Q_d = 12 - P = 12 - 3 = 9 \text{ (од.)}$$

$$Q_s = -3 + 4P = -3 + 4 \cdot 3 = 9 \text{ (од.)}$$

$$\text{Рівноважний обсяг купівлі – продажу} = 9 \text{ (од.)}$$

Тема 7: Поведінка споживача на ринку товарів

1. Серед наступних тверджень одне є несправедливим. Вкажіть на нього:

- а) кожна точка на кривій байдужості означає комбінацію двох товарів;
- б) кожна точка бюджетної лінії означає різну комбінацію двох товарів;
- в) усі точки на кривій байдужості означають однаковий рівень задоволення потреб;
- г) усі точки бюджетної лінії означають однаковий рівень грошового доходу;
- д) усі точки кривої байдужості означають однаковий рівень грошового доходу.

Відповідь: д), усі точки кривої байдужості означають комбінації двох товарів, які приносять споживачу однаковий рівень задоволення потреб.

2. Який з наступних переліків значень загальної корисності ілюструє закон спадної граничної корисності:

- а) 300, 400, 500, 600;
- б) 300, 550, 850, 1200;
- в) 300, 500, 1700, 9700;
- г) 300, 350, 370, 380;
- д) 300, 450, 550, 700.

Відповідь: г), значення граничної корисності дорівнюють 50, 20 та 10, що відповідають закону спадної граничної корисності.

3. Теорія поведінки споживача передбачає, що споживач прагне максимізувати:

- а) різницю між загальною та граничною корисністю;
- б) загальну корисність;
- в) середню корисність;
- г) граничну корисність;
- д) кожен з названих величин.

Відповідь: б), споживач прагне отримати максимальне задоволення потреб при даному рівні доходу та цін.

4. Зміна ціни одного з товарів за інших рівних умов:

- а) приведе до паралельного зміщення бюджетної лінії;
- б) викличе зміну нахилу бюджетної лінії;
- в) не змінить положення бюджетної лінії.

Відповідь: б), оскільки нахил бюджетної лінії залежить від цін товарів.

5. Припустимо, що споживач має дохід, який дорівнює 8 гр. од. Ціна товару $X=1$ гр. од., а ціна товару $Y=0,5$ гр. од. Яка з наступних комбінацій товарів знаходиться на бюджетній лінії споживача:

- а) $8X$ та $1Y$;
- б) $7X$ та $1Y$;
- в) $6X$ та $6Y$;
- г) $5X$ та $6Y$;
- д) $4X$ та $4Y$.

Відповідь: г), оскільки, якщо комбінація товарів знаходиться на бюджетній лінії, то споживач витрачає увесь свій дохід ($I = P_x \cdot Q_x + P_y \cdot Q_y$, тобто $8 = 1 \cdot 5 + 0,5 \cdot 6$).

Завдання А.

Розрахуйте граничну корисність для кожної одиниці товару і заповніть таблицю:

Кількість одиниць товару	Загальна корисність (TU)	Гранична корисність (MU)
0	0	
1	5	
2	9	
3	12	
4	13	
5	13	

Дайте відповіді на питання: Як змінюється гранична корисність із придбанням кожної наступної одиниці товару? З дією якого закону це пов'язано?

Розв'язок.

Кількість одиниць товару	Загальна корисність (TU)	Гранична корисність (MU)
0	0	-
1	5	5
2	9	4
3	12	3
4	13	1
5	13	0

Граничну корисність розраховано за формулою: $MU_x = \Delta TU_x / \Delta Q_x$.

Цей приклад ілюструє дію 1-го закону Госсена, про що свідчить спадна тенденція граничної корисності.

Завдання Б.

Дані, подані в таблиці, характеризують криву байдужості споживача. Побудуйте цю криву, позначаючи кількість товару X на вертикальній вісі, а кількість товару Y - на горизонтальній.

Виходячи з того, що ціни товарів X та Y складають відповідно 2грн. і 4 грн., а споживач збирається витратити 32 грн., додайте до свого графіку відповідну бюджетну лінію.

Яку комбінацію товарів X та Y купить споживач?

В якій ситуації опиниться споживач, якщо ціна на товар X зросте до 4 грн.? Позначте це на графіку.

Одиниці товару X	Одиниці товару Y
16	1
10	3
6	8
4	16

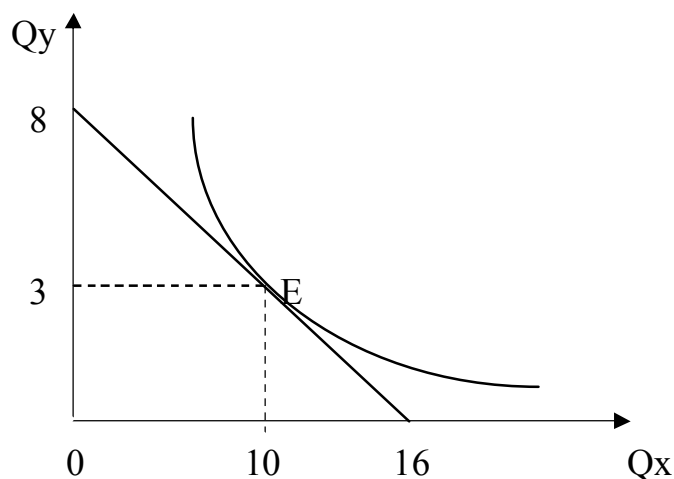
Розв'язок.

Бюджетну лінію можна побудувати, використовуючи рівняння

$$I = P_x \cdot Q_x + P_y \cdot Q_y$$

Споживач придбає 10 одиниць товару X та 3 одиниці товару Y (точка, де крива байдужості торкається бюджетної лінії).

Якщо ціна на товар X зросте до 4 грн., то споживач не зможе придбати жодну з комбінацій, які знаходяться на даній кривій байдужості.

Тема 8. Економічна теорія фірми

1. Якщо виробництво здійснюється в інтересах окремого індивідуума, то це:

- а) колективна власність та колективне привласнення;
- б) приватна власність та приватне привласнення;
- в) суспільна власність та суспільне привласнення;
- г) усі відповіді невірні.

Відповідь: б).

2. Яке поняття порушує логіку такого переліку?

- а) кооператив;
- б) підприємство, власником якого є одна особа;
- в) акціонерне товариство;
- г) колективне сільськогосподарське підприємство;
- д) товариство з обмеженою відповідальністю.

Відповідь: б). Інші підприємства відносять до колективної форми підприємництва.

3. Володар облигації це:

- а) співвласник компанії;
- б) кредитор, який отримує дивіденд;
- в) кредитор, який отримує фіксований відсоток;
- г) усі відповіді невірні.

Відповідь: в), оскільки облигація – це боргове зобов'язання компанії за яким сплачують фіксований відсоток.

4. Державні підприємства поділяються на наступні групи:

- а) бюджетні підприємства;
- б) приватні підприємства;
- в) державні компанії;
- г) акціонерні товариства;
- д) змішані компанії.

Відповідь: а), в) та д).

5. Амортизація дозволяє підприємству здійснювати:

- а) розширене відтворення;
- б) відтворення основних фондів;
- в) розширене відтворення основних та оборотних фондів.

Відповідь: в). Амортизація дозволяє відновити основні фонди, які було зношено у процесі виробництва.

Завдання А.

Підприємство купило мікроавтобус вартістю 32 тис. грн. За технічними даними термін його служби – 10 років. Визначте величину річних амортизаційних відрахувань. За скільки років спишеться його вартість, якщо буде застосована подвійна ставка прискореної амортизації?

Розв'язок

$$\text{Річні амортизаційні відрахування} = \text{Норма амортизації} * \text{Вартість основних фондів} / 100\%$$

Якщо термін служби 10 років, то норма амортизації – 10 %.

$$\begin{aligned} \text{Величина річних амортизаційних відрахувань} &= 10 \% * 32 \text{ тис. грн.} / 100 \% = \\ &= 3,2 \text{ тис. грн.} \end{aligned}$$

При застосуванні подвійної ставки прискореної амортизації вартість буде списана за 5 років.

Завдання Б.

На фондовій біржі продаються дві акції за номінальною ціною 200 дол. кожна. Перша акція приносить володарю 20 дол. щорічно, друга – 25 дол. Банк за вкладені 200 дол. сплачує 10% річних. Розрахувати курс, за яким будуть продаватися перша і друга акції.

Розв'язок

$$\text{Курс акції} = \text{дивіденд} / \text{ставка позичкового відсотку} * 100\%$$

$$\text{Курс 1 акції} = 20 \text{ дол.} / 10 \% * 100\% = 200 \text{ дол.}$$

$$\text{Курс 2 акції} = 25 \text{ дол.} / 10 \% * 100\% = 250 \text{ дол.}$$

Завдання В.

Підприємство виробило продукції на 60 тис. грн., прибуток від її реалізації 15 тис. грн. Якою буде величина річного прибутку при часі обороту капіталу підприємства – 4 місяці?

Розв'язок

Чим швидше обертається капітал підприємства, тим більший прибуток буде отриманий. Якщо час обороту капіталу 4 місяці,

$$\text{то швидкість обороту} = 12 \text{ міс.} / 4 \text{ міс.} = 3 \text{ обороти на рік}$$

$$\text{Величина річного прибутку} = 15 \text{ тис. грн.} * 3 \text{ об.} = 45 \text{ тис. грн.}$$

Завдання А.

Фірма несе постійні витрати у розмірі 45 дол. Дані про середні змінні витрати у короткостроковому періоді (SAVC) подано у таблиці. Визначить середні постійні, середні сукупні, сукупні та граничні витрати у короткостроковому періоді.

Обсяг виробництва (шт.)	1	2	3	4	5	6
SAVC	17	15	14	15	19	29

Розв'язок.

$$\text{SAFC} = \text{SFC} / Q;$$

$$\text{SATC} = \text{SAFC} + \text{SAVC};$$

$$\text{SATC} = \text{STC} / Q \implies \text{STC} = \text{SATC} * Q;$$

$$\text{SMC} = \Delta \text{STC} / \Delta Q$$

Q	SAVC	SAFC	SATC	STC	SMC
1	17	45	62	62	17
2	15	22,5	37,5	75	13
3	14	15	29	87	12
4	15	11,25	26,25	105	18
5	19	9	28	140	35
6	29	7,5	36,5	219	79

Завдання Б.

В таблиці надано значення витрат за різних рівнів випуску продукції. Заповніть таблицю.

Q	TC	VC	ATC	MC	AVC	AFC	FC
1		5		-		9	
2			9				
3					4		
4	22						
5							
6		27		8			

Розв'язок.

$$\text{TC} = \text{FC} + \text{VC};$$

$$\text{AFC} = \text{FC} / Q; \implies \text{FC} = \text{AFC} * Q$$

$$\text{ATC} = \text{AFC} + \text{AVC};$$

$$\text{ATC} = \text{TC} / Q \implies \text{TC} = \text{ATC} * Q;$$

$$\text{MC} = \Delta \text{TC} / \Delta Q$$

Q	TC	VC	ATC	MC	AVC	AFC	FC
1	14	5	14	-	5	9	9
2	18	9	9	4	4,5	4,5	9
3	21	12	7	3	4	3	9
4	22	13	5,5	1	3,25	2,25	9
5	28	19	5,6	6	3,8	1,8	9
6	36	27	6	8	4,5	1,5	9

Тема 10. Ринок ресурсів і формування доходів

1. Що таке процент, який позичальник сплачує кредитору за банківську позику:

- а) зарплата банківських службовців;
- б) ціна товарів, що набувається на займані кошти;
- в) ціна грошей, що надається у якості кредиту.

Відповідь: в), відсоткова ставка за кредит ще має назву «ціна грошей».

2. В якій економічній школі вперше аналізується відтворення і розподіл доходу у сільському господарстві:

- а) меркантилізм;
- б) фізіократи;
- в) англійська класична політекономія;
- г) марксизм;
- д) кейнсіанство;
- є) маржиналізм.

Відповідь: б), фізіос - природа і кратос - влада. Звідси походить назва школи.

3. Якою є причина виникнення диференціальної ренти:

- а) монополія приватної власності на землю;
- б) наявність різних за родючістю та місце розташуванням земель;
- в) обмеженість земель;
- г) монополія на землю як об'єкт господарювання.

Відповідь: г)

4. Від чого залежить співвідношення між номінальною та реальною заробітною платою:

- а) рівня цін;
- б) величини податків;
- в) кількості відпрацьованого часу;
- г) якості роботи трудівника;
- д) величини номінальної зарплати.

Відповідь: а).

5. Від яких факторів залежить ціна землі:

- а) розміру ренти; б) ставки позичкового відсотку;
в) попиту на землю; г) пропозиції землі.

Відповідь: а), б), оскільки ціна землі = рента / позичковий відсоток.

Завдання А.

Якщо ціни зросли на 10 %, а зарплата – на 8 %, то як і на скільки змінилася реальна зарплата?

Розв'язок

Номінальна заробітна плата – це сума грошей, яку отримує робітник за виконану роботу.

Реальна заробітна плата – кількість споживчих благ та послуг, яку робітник може придбати за свою номінальну зарплату за даного рівня цін після відрахування податків.

Зростання цін зменшує реальну зарплату на 10 %, зростання номінальної збільшує її на 8 %, разом – реальна зарплата зменшується на 2 %.

Завдання Б.

Існує три ділянки землі однакової площі. На кращій ділянці отриманий врожай зерна 25ц, на середній – 22ц, а на найгіршій – 20ц. Ринкова ціна за 1ц – 50 грошових одиниць. Розрахувати диференціальну ренту на кожній ділянці.

Розв'язок

Диференціальна земельна рента – надлишковий доход у землеробстві, який має фіксований довгостроковий характер. Вона пов'язана з високою родючістю і ближчим місцерозташуванням до ринку збуту. Її отримують власники кращих і середніх за якістю ділянок.

Диф. рента на найгіршій ділянці дорівнює 0.

Диф. рента на середній за якістю ділянці = $(22 - 20) * 50$ гр. од. = 100 гр. од.

Диф. рента на кращій за якістю ділянці = $(25 - 20) * 50$ гр. од. = 250 гр. од.

Завдання В.

Якою буде ціна земельної ділянки, якщо щорічно вона забезпечує доход 36 тис. дол., а ставка позичкового відсотку банків становить 10%? Як зміниться ціна цієї ж ділянки, якщо в неї буде вкладений додатковий капітал у розмірі 45 тис. дол. і це дозволить щорічно отримувати доход в 50 тис. дол.?

Розв'язок

Ціна землі ґрунтується на доході, який вона приносить своєму власнику, - ренті.

Ціна землі = рента / позичковий відсоток * 100%

Ціна землі = 36 тис. дол. / 10 % * 100% = 360 тис. дол.

Якщо вкладений капітал дозволить отримувати 50 тис. дол.,

то **ціна землі** = 50 тис. дол. / 10 % * 100% = 500 тис. дол.

Тема 11. Базові поняття макроекономіки. Сукупний попит і пропозиція

1. Номінальний ВВП визначається:

- а) в експортних цінах;
- б) за ринковими поточними цінами;
- в) за базовими (незмінними) цінами;
- г) за цінами попереднього періоду.

Відповідь: б), згідно прийнятої у СНР методики підрахунку ВВП.

2. Додана вартість товару - це:

- а) валова продукція підприємства мінус поточні матеріальні витрати;
- б) валова продукція підприємства мінус поточні матеріальні витрати, з включенням відрахувань на амортизацію та заробітної плати;
- в) сума сплаченої на підприємстві заробітної плати за вироблену протягом року продукцію.

Відповідь: б), тому що додана вартість включає реальний внесок підприємства у створення конкретного продукту.

3. Який з вказаних доходів не враховується при підрахунку ВВП:

- а) заробітна плата продавця;
- б) пенсія колишнього робітника заводу;
- в) орендна плата за будинок;
- г) стипендія, що отримує студент з приватного фонду.

Відповідь: б) та г), ці доходи відносяться до трансфертних платежів і не враховуються у ВВП.

4. Припустимо, що ВВП збільшився з 660 млрд. грн. до 875 млрд. грн., а дефлятор ВВП – з 110 до 25. За таких умов величина реального ВВП:

- а) не зміниться;
- б) збільшиться;
- в) зменшиться;
- г) не можна визначити на основі поданих даних.

Відповідь: б), тому що у першому випадку реальний ВВП становить 600 млрд. грн. ($660/110 \cdot 100$), а у другому - 700 млрд. грн. ($875/125 \cdot 100$).

5. Особистий дохід – це:

- а) сума заощаджень приватних осіб;
- б) весь дохід, призначений на особисті споживчі витрати після сплати податків;
- в) дохід, отриманий домашніми господарствами протягом даного року;
- г) дохід, отриманий власниками економічних ресурсів.

Відповідь: в), згідно визначення за СНР.

Завдання А.

За даними таблиці розрахуйте обсяг ВВП методами доходів та витрат, розрахуйте інші показники системи національних рахунків.

Рахунок	Сума млн. дол.	Рахунок	Сума млн. дол.
1. Споживчі витрати	245	9. Дивіденди	16
2. Трансфертні платежі	12	10. Заробітна плата	221
3. Орендна плата	14	11. Непрямі податки бізнесу	18
4. Амортизація	27	12. Чистий експорт	3
5. Відсоток за капітал	13	13. Індивідуальні податки	26
6. Внески на соціальне страхування	20	14. Податок на прибуток корпорацій	19
7. Прибуток від власності	31	15. Чисті інвестиції	33
8. Державні закупки товарів та послуг	72	16. Нерозподілені прибутки корпорацій	21

Розв'язок.

1. Обсяг ВВП, розрахований методом витрат:

$$ВВП = C + Ig + G + NE$$

$$ВВП = 245 + (27 + 33) + 72 + 3 = 380 \text{ млн. дол.}$$

Обсяг ВВП, розрахований доходним методом:

$$ВВП = W + R + i + A + T_n + p$$

$$ВВП = 221 + 14 + 13 + 27 + 18 + 31 + (19 + 16 + 21) = 380 \text{ млн. дол.}$$

2. $ЧНП = ВВП - A$

$$ЧНП = 380 - 27 = 353 \text{ млн. дол.}$$

3. $НД = ЧНП - T_n$

$$НД = 353 - 18 = 335 \text{ млн. дол.}$$

4. $ОД = НД - \text{виплати на соціальне страхування} - \text{податок на прибуток корпорацій} - \text{нерозподілений прибуток корпорацій} + \text{трансфертні платежі}$

$$ОД = 335 - 20 - 21 - 19 + 12 = 287 \text{ млн. дол.}$$

5. $ДКВ = ОД - \text{індивідуальні податки}$

$$ДКВ = 287 - 26 = 261 \text{ млн. дол.}$$

Завдання Б.

Які з перерахованих нижче доходів Ви включили б до ВВП?

- а) доход (заробітна плата) вчителя;
- б) доход від продажу Вашого старого холодильника зразку 1980 року;
- в) грошовий переказ Вам від бабусі, яка живе в іншому місті;
- г) продаж Вашого ваучера у метро;
- д) доход власника автозаправочної станції.

Розв'язок.

До складу ВВП включають факторні доходи – а) та д).

Б), в) та г) – невиробничі угоди, які не включають до ВВП.

Тема 12. Макроекономічна рівновага і нестабільність

1. Якщо рівноважний рівень цін падає, а виробництво зростає, то це спричинило:

- а) зміщення кривої сукупного попиту праворуч;
- б) зміщення кривої сукупного попиту ліворуч;
- в) зміщення кривої сукупної пропозиції праворуч;
- г) зміщення кривої сукупної пропозиції ліворуч;
- д) усі попередні відповіді невірні.

Відповідь: в), якщо при незмінному сукупному попиті сукупна пропозиція зростає під впливом нецінових факторів, це призведе до падіння рівноважного рівня цін та зростання обсягу виробництва.

2. Робітник, який звільнився за власним бажанням і входить до складу робочої сили, але поки що не знайшов роботу, потрапляє до категорії безробітних, які охоплені:

- а) структурною формою безробіття;
- б) циклічною формою безробіття;
- в) інституціональною формою безробіття;
- г) фрикційною формою безробіття.

Відповідь: г), згідно визначення фрикційної форми безробіття.

3. В умовах повної зайнятості рівень структурного безробіття становить величину, що:

- а) менша 2%;
- б) дорівнює 0;
- в) менша за рівень циклічного безробіття;
- г) усі відповіді невірні.

Відповідь: г). Рівень безробіття за умов повної зайнятості складають фрикційне та структурне безробіття, а % співвідношення цих форм безробіття може бути будь-яке.

4. Під час інфляції:

- а) номінальний ВВП зростає такими ж темпами, як і реальний ВВП;
- б) номінальний ВВП зростає швидше, ніж реальний ВВП;
- в) номінальний ВВП зростає повільніше, ніж реальний ВВП;
- г) їх зростання не пов'язане одне з одним.

Відповідь: б), тому що інфляція означає підвищення рівня цін у поточному році в порівнянні з минулим; номінальний ВВП вимірюється у поточних цінах, а реальний ВВП - у базових.

5. Яке з перелічених нижче понять не відноситься до фаз ділового циклу:

- а) депресія;
- б) піднесення;
- в) безробіття;
- г) криза.

Відповідь: в). До фаз ділового циклу відносять: кризу, депресію, поживлення та піднесення.

Завдання А.

У країні зайняте населення складає 68,5 млн. чол., а економічно активне – 73,96 млн. чол. Знайдіть кількість безробітних та їх частку в економічно активному населенні.

Розв'язок.

Робоча сила = зайняті + безробітні

Кількість безробітних = 73,96 – 68,5 = 5,46 млн. чол.

$$\text{Рівень безробіття} = \frac{\text{кількість безробітних}}{\text{робоча сила}} \times 100$$

Рівень безробіття = 5,46 / 73,96 * 100 = 7,4%

Завдання Б.

Фактичний ВВП в n -му році дорівнював 100000 (умовних грошових одиниць). Природний рівень безробіття в цьому ж році дорівнював 7%, а фактичний рівень безробіття – 9%. Яким би мав бути потенційний обсяг виробництва в n -му році за законом Оукена.

Розв'язок.

Визначаємо перевищення фактичного рівня безробіття над природним:
9% - 7% = 2%

За **законом Оукена** визначаємо відставання номінального ВВП від потенційного. Воно дорівнює 5%, тобто номінальний ВВП складає 95% від потенційного.

$$\left. \begin{array}{l} \text{(Потенційний ВВП)} \quad X \quad - 100\% \\ \text{(Фактичний ВВП)} \quad 100000 - 95\% \end{array} \right\} X = 105263 \text{ (у.г.о.)}$$

Завдання В.

Як зміниться величина реального доходу, якщо:

- а) номінальний дохід підвищився на 10%, а рівень цін зріс на 7%;
- б) номінальний дохід дорівнює 30 тис. дол., а індекс цін у цьому ж році складав 106.

Розв'язок.

- а) реальний дохід збільшився на 3% (10% - 7%);
- б) $\text{Індекс цін} = \text{Номінальний дохід} / \text{Реальний дохід} * 100$
Реальний дохід = 30 тис. дол. / 106 * 100 = 28,3 тис. дол.

Тема 13. Макроекономічна політика

1. Необхідність державного регулювання економіки Дж. Кейнс пояснює тим, що:

- а) в ринковій економіці макроекономічна рівновага не встановлюється ні при яких умовах;
- б) в ринковій економіці макроекономічна рівновага встановлюється при неповному використанні ресурсів;
- в) ринкова система породжує ряд процесів, які оцінюються як «помилка» ринку;
- г) усі відповіді невірні.

Відповідь: б), тому держава повинна регулювати економічні процеси.

2. До функцій держави в ринковій економіці не відноситься:

- а) законотворча діяльність;
- б) підтримка конкуренції;
- в) встановлення цін на продукцію приватного сектору;
- г) антициклічне регулювання економіки.

Відповідь: в), ціни у ринковій економіці встановлюються при взаємодії попиту та пропозиції.

3. Урядова політика в галузі витрат та оподаткування називається:

- а) монетарною політикою;
- б) політикою розподілу доходів;
- в) фіскальною політикою;
- г) політикою, заснованою на кількісній теорії грошей.

Відповідь: в), виходячи з визначення фіскальної політики.

4. Державний борг – це сума попередніх:

- а) державних витрат;
- б) бюджетних дефіцитів;
- в) бюджетних надлишків за відрахуванням бюджетних дефіцитів;
- г) бюджетних дефіцитів за відрахуванням бюджетних надлишків.

Відповідь: г), це сума нагромаджених дефіцитів бюджету за відрахування надлишків бюджету.

5. Однією з реальних проблем державного боргу є:

- а) зростання частки заощаджень за всіх рівнів доходу кінцевого використання;
- б) зростання стимулів підвищення ефективності виробництва;
- в) відтік частини національного доходу за межі країни;
- г) зменшення диференціації у доходах населення.

Відповідь: в), ця проблема пов'язана з обслуговуванням зовнішнього державного боргу.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПІДГОТОВКИ
ТА НАПИСАННЯ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ
З «ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ»
студентам заочної форми навчання**

Контрольній роботі надається важливе значення в навчальному процесі. Вона є однією з форм самостійної роботи студентів-заочників. Виконання цих робіт сприяє більш глибокому, самостійному вивченню предмета і водночас є однією з форм перевірки знань студентів.

Робота над підготовкою контрольної вчить студентів: підбирати та аналізувати законодавчі та нормативні акти, конкретний фактичний матеріал; узагальнювати економічні явища; пов'язувати теоретичні положення з їх практичним застосуванням, осмислювати та оцінювати економічні події.

Контрольна робота повинна виконуватися в строгій відповідності до методичних рекомендацій та вимог кафедри щодо їх оформлення.

Контрольна робота виконується за варіантами, складеними відповідно до робочої програми дисципліни. При виборі варіанту студенти керуються наведеними завданнями, при цьому обираючи такий варіант, який відповідає його номеру в списку групи. Кожний варіант складається з трьох частин.

Перша частина включає два теоретичні питання. Виклад кожного питання роботи починається з суті справи, з постановки запитання, з в'яснення змісту, який аналізує економічне явище чи процес. Потім необхідно перейти до характеристики притаманних цьому процесу рис та особливостей, показати всю різноманітність форм його проявів, відобразити його становлення і розвиток. Положення роботи не повинні бути декларованими. Кожну з них потрібно підкріплювати науковою аргументацією; системою доказів і роз'яснень, досвідом з практики. Важливо підкреслити різні точки зору з даної проблеми і висловити свою точку зору.

Після написання тексту роботи студент повинен ще раз прочитати і детально відредагувати, ліквідувавши повторення, покращивши окремі формулювання, в роботі не допускаються не літературні скорочення.

Друга частина включає п'ять тестових завдань множинного вибору з однією правильною відповіддю.

Третя частина включає одне практичне завдання.

Основну літературу студент може взяти із списку до відповідної теми. Додаткову літературу він підбирає самостійно. Більшість статей з основних проблем публікується в журналах: «Економіка України», «Вопросы экономики», «Российский экономический журнал», «Мировая экономика и международные отношения», «Експерт», «Компаньйон» та інші, а також у періодичній пресі. Вивчення літератури потрібно починати з детального ознайомлення законів, з відповідними законодавчими та нормативними актами, підручників, книжок, монографій, статей в журналах і газетах.

В кінці роботи надається (приводиться) список літератури в наступному порядку:

1. Законодавчі і нормативні акти.

2. Доповіді та матеріали Верховної Ради, Уряду країни.
3. Книги, монографії.
4. Статті.
5. Інші матеріали та матеріали періодичних видань

Критерії оцінювання контрольної роботи

Контрольна робота оцінюється в діапазоні від 0 до 60 балів (включно).

Кожне виконане теоретичне завдання оцінюється в діапазоні від 0 до 10 балів.

10-9 балів отримує студент, що виявив усебічне, систематичне і глибоке знання навчально-програмного матеріалу, усвідомив взаємозв'язок основних понять завдання, виявив творчі здібності в розумінні, викладенні і використанні навчально-програмного матеріалу.

8-7 балів отримує студент, що показав повне знання навчально-програмного матеріалу, показав систематичні знання з дисципліни на рівні аналітичного відтворення, але припускає несуттєві помилки, неточності у висновках.

6-5 балів отримує студент, що виявив поверхові знання основного навчально-програмного матеріалу, припускає помилки, не точно формулює висновки.

4-0 балів отримує студент, який має пробіли в знаннях основного навчально-програмного матеріалу.

Кожне правильно виконане тестове завдання (з однією правильною відповіддю) оцінюється 2 балами.

Правильно виконане практичне завдання оцінюється 20 балами.

Для оцінювання в балах завдання практичної частини пропонується користуватися критеріями наведеними у таблиці.

Таблиця

Критерії оцінювання практичного завдання	Відповідна кількість балів за завдання
Отримані відповідь є правильною і обґрунтованою.	20 балів
Отримана відповідь суттєво наближена до правильного кінцевого результату, але є недостатньо обґрунтованою або розв'язання містить незначні недоліки.	16-19 балів
Записано правильний хід розв'язування завдання, але в процесі допущені помилки логічного або обчислювального характеру.	11-15 балів
В результаті розв'язання завдання знайдено лише частину правильної відповіді.	6-10 балів
Розпочато розв'язування завдання, але в процесі допущенні помилки у застосуванні необхідного твердження або формули.	1-5 балів
Розв'язання не відповідає жодному з наведених вище критеріїв.	0 балів

Виправлення і закреслення в оформленні розв'язання завдань практичної частини, якщо вони зроблені акуратно, не є підставою для зниження оцінки.

Отримання результату в діапазоні від 40 до 60 балів за контрольну роботу – це підведення підсумків самостійної роботи студента й отримання права допуску до екзамену (заліку) з економічної теорії.

КОНТРОЛЬНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Варіант 1.

1. Виникнення та основні етапи розвитку економічної теорії. Економічні закони та економічні категорії, їх класифікація.
2. Цілі, структура та фактори розвитку національної економіки.
3. Яка із шкіл економічної теорії була історично першою:
 - а) марксизм;
 - б) меркантилізм;
 - в) кейнсіанство;
 - г) класична політична економіка.
4. Серед наступних тверджень одне є несправедливим. Вкажіть на нього:
 - а) кожна точка на кривій байдужості означає комбінацію двох товарів;
 - б) усі точки на кривій байдужості означають однаковий рівень задоволення потреб;
 - в) усі точки бюджетної лінії означають однаковий рівень грошового доходу;
 - г) усі точки кривої байдужості означають однаковий рівень грошового доходу.
5. Закон попиту припускає, що:
 - а) перевищення пропозиції над попитом викличе зниження ціни;
 - б) якщо доходи споживача зростають, він купує більше товарів;
 - в) крива попиту має позитивний нахил;
 - г) коли ціна товару падає, то обсяг товару, який споживач бажає та має можливість придбати зростає.
6. Макроекономіка досліджує економічні процеси на рівні:
 - а) підприємства;
 - б) галузі виробництва;
 - в) окремого ринку;
 - г) національної економіки.
7. Особистий дохід – це:
 - а) вартість вироблених товарів та послуг за рік;
 - б) дохід отриманий домогосподарствами на протязі цього року;
 - в) весь дохід, призначений для особистих витрат, після сплати податків;
 - г) ВВП мінус амортизація.

8. У даному році природний рівень безробіття складав 7%, а фактичний – 12%. Використовуючи закон Оукена, визначить величину відставання обсягу ВВП у %. Якщо фактичний ВВП у тому ж році = 800 млрд. дол., який обсяг продукції було недовироблено?

Варіант 2.

1. Предмет та функції економічної теорії. Методи економічного аналізу.
2. Основні макроекономічні показники. Методика обчислення основних макроекономічних показників.
3. До оборотних фондів не відноситься:
 - а) предмети праці;
 - б) незавершене виробництво;
 - в) фонд оплати праці;
 - г) засоби праці.
4. Якщо скорочення ціни на товар, на один відсоток призводить до збільшення обсягу попиту на нього на два відсотки, тоді цей попит:
 - а) нееластичний;
 - б) еластичний;
 - в) одиночної еластичності;
 - г) абсолютно нееластичний.
5. Ізокванта має:
 - а) спадний характер;
 - б) випуклість до початку координат;
 - в) правильні а) і б);
 - г) не має вказаних властивостей.
6. Номінальний ВВП визначається за цінами:
 - а) попереднього року;
 - б) поточного року;
 - в) наступного року;
 - г) базового року.
7. З якою метою створюється амортизаційний фонд на підприємстві?
 - а) для поновлення оборотних коштів підприємства;
 - б) для поновлення зношених засобів виробництва;
 - в) для додаткового розширення виробництва товарної продукції;
 - г) для розширення капіталовкладень.
8. За даними, що пропонуються в таблиці, розрахуйте:
 - а) обсяг винагородження за працю наймитів;
 - б) обсяг чистого експорту;
 - в) обсяг чистих приватних інвестицій;
 - г) ВВП двома методами;
 - д) ЧНП, національний дохід, особистий дохід, дохід кінцевого використання.

Рахунок	Сума, млрд.\$	Рахунок	Сума, млрд.\$
1. експорт	367	10. податки на прибутки корпорацій	88
2. дивіденди	60	11. трансфертні платежі	320
3. амортизація	307	12. відсоток за капітал	201
4. заробітна плата	1442	13. прибуток індивід. власників	132
5. державні закупки товарів та послуг	577	14. споживчі витрати	1810
6. рента	33	15. імпорт	338
7. непрямі податки	255	16. внески на соціальне страхування	148
8. додаткові виплати до зарплати	280	17. нерозподілений прибуток корпорацій	55
9. валові інвестиції	437	18. індивідуальні податки	372

Варіант 3.

1. Позитивна та нормативна економічна теорія. Економічна теорія та економічна політика.

2. Розрахунок ВВП за доходами.

3. Держава у системі змішаної економіки:

- а) використовує тільки методи непрямого впливу на поведінку економічних суб'єктів;
- б) використовує методи прямого і непрямого впливу;
- в) держава прагне позбавитися методів адміністративного регулювання;
- г) надає перевагу не втручанню.

4. Середні загальні витрати виробництва продукції досягають мінімального значення при тому обсязі продукції, коли:

- а) $AVC = FC$;
- б) прибуток буде максимальним;
- в) $MC = AVC$;
- г) $MC = ATC$.

5. Припустимо, що товари X та Y – взаємозамінні. Зниження ціни на товар X, за інших рівних умов, спричиняє:

- а) зростання ціни товару Y;
- б) зменшення попиту на товар Y;
- в) зростання попиту на товар Y;
- г) вірна відповідь не наведена.

6. Робітники, які хотіли б працювати, але припинили пошук роботи:

- а) враховуються у величині фрикційного безробіття;

- б) враховуються у величині безробіття очікування;
- в) більше не враховуються у складі робочої сили;
- г) отримують виплати у відповідності із законодавством про мінімальний заробіток.

7. У якому випадку зміна ціни та обсягу ВВП буде відбуватися в одному напрямку, якщо крива AD зміститься праворуч або ліворуч.

- а) це зрушення відбувається на горизонтальному відрізку кривої сукупної пропозиції;
- б) це зрушення відбувається на вертикальному відрізку кривої сукупної пропозиції;
- в) це зрушення відбувається на проміжному відрізку кривої сукупної пропозиції;
- г) економіка відчуває депресію.

8. У таблиці подано дані про витрати і доходи деякої фірми.

- а) якими є постійні витрати фірми?
- б) Заповніть таблицю.
- в) За яких значень ціни та обсягу виробництва прибуток є максимальним?

Q	VC	TC	ATC	MC	P	TR	MR
0	0	140			200	0	
1	110			110	175		
2		320				300	
3		366			135		
4	250					480	
5		445			105		
6	360				90		

Варіант 4.

1. Сутність, цілі та місце виробництва в економічній системі. Матеріальне та нематеріальне виробництво.

2. Розрахунок ВВП за видатками. Номінальний та реальний ВВП.

3. Натуральне господарство – це така форма організації економіки, за якої:

- а) продукти праці виробляються для обміну на ринку;
- б) існує економічна відокремленість виробників;
- в) продукти виробляються для власного споживання;
- г) існує спеціалізація виробників при виробництві конкретного продукту.

4. Рівновага споживача на карті байдужості – це:

- а) будь-який перетин бюджетної лінії і кривої байдужості;
- б) будь-яка точка на найвищій кривій байдужості;

2. Ринок праці. Визначення сутності заробітної плати. Номінальні і реальна заробітна плата.

3. Назвіть, що з наведених положень є вартістю товару:

- а) праця товаровиробника; б) якість товару;
в) кількість витраченої праці; г) корисність товару.

4. На ринковий попит не впливають:

- а) доходи споживачів; б) ціни на взаємопов'язані товари;
в) ціни на ресурси; г) чисельність споживачів.

5. Крива абсолютно нееластичного попиту являє собою:

- а) вертикальну лінію; б) горизонтальну лінію;
в) пряму лінію зі спадним характером;
г) криву лінію з позитивним нахилом.

6. Тривалість економічного циклу складає:

- а) 1 рік; б) 5 років;
в) 10 років; г) не можна дати однозначної відповіді.

7. Інфляцію витрат можна проілюструвати:

- а) зрушенням кривої сукупної пропозиції вліво;
б) зрушенням кривої сукупної пропозиції вправо;
в) зрушенням кривої сукупного попиту вліво;
г) зрушенням кривої сукупного попиту вправо.

8. Заповнити таблицю.

Стадії економічного процесу	Ціна проміжної або кінцевої продукції	Додана вартість
1. "Фірма-1" добуває сировину	...200	
2. "Фірма-2" доставляє сировину на переробку	...250	
3. "Фірма-3" переробляє сировину у конструкційний матеріал	...400	
4. "Фірма-4" доставляє конструкційний матеріал виробнику кінцевої продукції	...500	
5. "Фірма-5" виробляє кінцеву продукцію	...800	
6. "Фірма-6" доставляє кінцеву продукцію оптовому продавцю	...900	
7. "Фірма-7" роздрібний продавець кінцевої продукції	...1000	
Загальна вартість продаж		-
Разом додана вартість	-	

Варіант 6.

1. Пропозиція. Крива пропозиції. Фактори, які впливають на пропозицію.
2. Економічне зростання та структурні зрушення в економіці. Концепції економічного зростання.
3. Що з переліченого є необхідною передумовою існування товарного виробництва?
 - а) суспільний поділ праці;
 - б) наявність розвиненої системи машин;
 - в) концентрація виробництва на великих підприємствах;
 - г) розвинена грошова система.
4. Закон спадної граничної корисності полягає в тому, що:
 - а) усі блага мають для споживача різну корисність і тому їх можна розташувати у порядку зменшення цієї корисності;
 - б) необхідно споживати спочатку найбільш корисні блага, а потім – усі інші;
 - в) корисність від споживання наступної порції блага завжди менше, ніж корисність попередньої порції;
 - г) чим більше споживання певного блага, тим більша корисність останніх одиниць товару.
5. Постійні витрати фірми – це:
 - а) витрати на ресурси за цінами, що діяли в момент їх придбання;
 - б) мінімальні витрати виробництва будь-якого обсягу продуктів за найбільш сприятливих умов виробництва;
 - в) витрати, які несе фірма навіть у тому випадку, якщо продукція не виробляється;
 - г) жодна з відповідей невірна.
6. За яких умов виникає безробіття?
 - а) за умов збігання пропозиції робочої сили з попитом на неї;
 - б) за умови, що на ринку праці попит на робочу силу менший від її пропозиції;
 - в) за умови, що економіка країни перебуває у кризовому стані;
 - г) за умови, що на ринку праці попит на робочу силу більший від її пропозиції;
7. Зрушення кривої сукупного попиту праворуч на кривій сукупної пропозиції не може відображувати:
 - а) підвищення рівня цін і реального обсягу ВВП одночасно;
 - б) підвищення рівня цін при відсутності зростання реального обсягу ВВП;
 - в) зростання реального обсягу ВВП при відсутності підвищення цін;
 - г) підвищення рівня цін і падіння реального обсягу ВВП одночасно.
8. У таблиці подано обсяг попиту на морозиво за різних рівнів ціни.
 - а) заповніть таблицю;

- б) накреслить криву попиту;
 в) побудуйте криву витрат на морозиво, позначивши суму витрат на вертикальній осі, а величину попиту – на горизонтальній;
 г) за якого значення ціни виторг буде максимальний?
 д) за яких значень ціни попит еластичний, нееластичний, одиничної еластичності?

Ціна за порцію (дол.)	Обсяг попиту (тис. порцій)	Витрати (виторг) (тис. дол.)	Ер
2,1	10		
1,8	20		
1,5	30		
1,2	40		
0,9	50		
0,6	60		
0,3	70		

Варіант 7.

- Економічна ефективність виробництва та її показники: продуктивність праці, фондівдача, матеріалоемність.
- Еластичність попиту та пропозиції, фактори, що впливають на еластичність.
- Норма позичкового відсотку – це:
 - встановлений державою максимальний розмір плати за кредит;
 - відношення позичкового проценту до розміру позики;
 - різниця між сумою грошей, яка повертається, та позиченою;
 - усі відповіді вірні.
- Якщо споживач обирає комбінацію благ, яка зображена точкою, що розташована на площі, обмеженою бюджетною лінією, то він:
 - максимізує корисність;
 - хоче придбати більше товарів, ніж дозволяє його бюджет;
 - не повністю використовує свій бюджет;
 - знаходиться в стані рівноваги.
- Які з наступних виразів представляють собою загальні витрати?
 - ΔMC ;
 - $VC - FC$;
 - $VC + FC$;
 - $FC + VC + MC$.
- Об'єкти макроекономічного аналізу характеризують:
 - агреговані величини;
 - ймовірні величини;
 - порівняльні величини;
 - відносні величини.

7. Чисті інвестиції – це:

- а) вартість використаних засобів виробництва;
- б) величина чистого прибутку;
- в) відновлена вартість виробничих потужностей мінус амортизація;
- г) збільшення основних фондів.

8. Розрахувати ВВП, ЧНП, національний дохід та особистий дохід (млрд. грн.), якщо відомо, що трансфертні платежі = 18; непрямі податки = 3; прибуток корпорацій = 41; внески на соціальне страхування = 6; дохід кінцевого використання = 65; амортизація = 7; дивіденди = 14, а індивідуальні податки = 9.

Варіант 8.

1. Поняття та типи економічних систем.

2. Сукупний попит. Фактори, що його визначають.

3. Яка з перелічених властивостей не характерна для ресурсів?

- а) обмеженість;
- б) різноманітність;
- в) безмежність;
- г) корисність.

4. Переміщення точки ринкової кон'юнктури вздовж кривої попиту може бути викликано:

- а) зміною доходів споживача;
- б) зміною переваг та смаків споживачів;
- в) зміною цін на товари, які взаємопов'язані з даним при споживанні;
- г) усі відповіді невірні.

5. У короткостроковому періоді:

- а) усі витрати постійні;
- б) змінні витрати зростають швидше, ніж постійні;
- в) витрати поділяються на постійні та змінні;
- г) усі витрати виступають як неявні.

6. Доход кінцевого використання – це:

- а) заробітна плата плюс поточні заощадження;
- б) особистий дохід мінус індивідуальні податки та неподаткові платежі;
- в) заробітна плата основна та додаткова;
- г) сума коштів, яка складається із заробітної плати, ренти та доходу у формі відсотку за капітал.

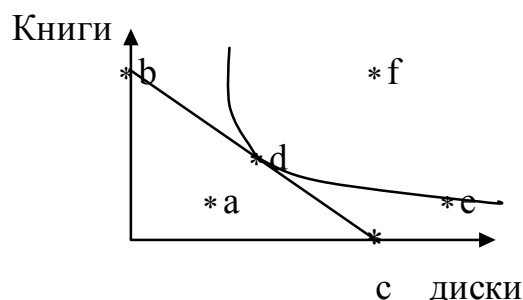
7. Як співвідносяться ВВП, розрахований по потоку витрат, і ВВП, розрахований по потоку доходів:

- а) ВВП по доходам дорівнює ВВП за витратами;

- б) ВВП по доходам більше ВВП за витратами в умовах економічного зростання;
- в) співвідношення між ВВП по доходам та витратам залежить від темпів інфляції за період, який аналізується;
- г) ВВП по доходам більше ВВП за витратами в умовах економічного падіння.

8. Споживач А вирішує, яким чином розподілити свій дохід між купівлею книг та дисків. Рис. показує його бюджетну лінію та криву байдужості. Визначить наступні точки:

- а) точку, де А максимізує свої потреби;
- б) точку, де А купує тільки диски;
- в) точку такого набору, обравши який, А не витратив би весь свій дохід, призначений на купівлю зазначених товарів;
- г) точку, де А отримує таке саме задоволення, що і в точці d, але яке виходить за межі бюджетних можливостей;
- д) точку, де А купує тільки книги;
- е) точку, яка відображає більш кращій набір, аніж той, що подано у точці d, але який виходить за межі бюджетних можливостей споживача А.

Варіант 9.

1. Закон спадної граничної корисності та його використання при поясненні поведінки споживача.
2. Виробництво і попит на економічні ресурси. Ціноутворення і використання ресурсів.
3. Яке з визначень власності як економічної категорії правильне:
 - а) це відносини між людьми з приводу привласнення певних речей;
 - б) це матеріальні та нематеріальні цінності, які привласнюються;
 - в) це сукупність вольових та економічних відносин з приводу розпорядження певними речами;
 - г) усі відповіді вірні.
4. Раціональна поведінка споживача полягає у тому, що:
 - а) споживач робить лише те, за що йому платять;
 - б) споживач турбується не лише про себе, але й за суспільство;

- в) споживач намагається отримати максимум задоволення при обмеженому доході;
 г) споживач порівнює усі варіанти вибору і зупиняється на найкращому.

5. Зменшення цін на матеріали, необхідні для виробництва товару А, викличе:

- а) зрушення кривої попиту угору (або вправо);
 б) зрушення кривої пропозиції угору (або вліво);
 в) зрушення кривих попиту й пропозиції угору;
 г) зрушення кривої пропозиції вниз (або вправо).

6. Втративши роботу через спад в економіці робітник потрапляє до категорії безробітних, охоплених:

- а) фрикційною формою безробіття;
 б) структурною формою безробіття;
 в) циклічною формою безробіття;
 г) усі попередні відповіді невірні.

7. Крива сукупного попиту виражає відношення між:

- а) рівнем цін та сукупними витратами на купівлю товарів та послуг;
 б) рівнем цін та виробленим ВВП в реальному виразі;
 в) рівнем цін, який визнають покупці, та рівнем цін, який задовольняє покупців;
 г) обсягами виробленого та вжитого ВВП в реальному виразі.

8.

- а) побудуйте криві попиту та пропозиції на ринку міксерів, користуючись даними таблиці.

Ціна (дол.)	Обсяг (тис. од.)	
	попиту	пропозиції
10	32	4
20	28	7
30	24	10
40	20	13
50	16	16
60	12	19
70	8	22

- б) яка рівноважна ціна на ринку міксерів?
 в) який рівноважний обсяг купівлі-продажу міксерів?
 г) якщо ціна міксерів складає 30 дол., яка буде величина дефіциту на цьому ринку?
 д) якщо ціна на міксери зросте до 60 дол., яка буде величина надлишку на цьому ринку?

Варіант 10.

1. Основні проблеми мікроекономіки. Ринок як система. Модель кругообороту ринкової економіки.
2. Визначення ціни та обсягу виробництва в умовах досконалої та недосконалої конкуренції.
3. Чим товар відрізняється від продукту?
 - а) здатний задовольняти потреби людини;
 - б) здатний обмінюватися на інші товари;
 - в) є продуктом людської праці;
 - г) усі відповіді вірні.
4. Якщо попит і пропозиція на товар збільшується, то:
 - а) ціна товару збільшиться;
 - б) збільшиться рівноважний обсяг товару;
 - в) ціна товару залишиться стабільною;
 - г) добробут суспільства зросте.
5. Цінова еластичність вертикальної кривої попиту:
 - а) дорівнює нулю;
 - б) нескінченно велика;
 - в) дорівнює 1;
 - г) дорівнює 0,1.
6. Проміжний відрізок на кривій сукупної пропозиції:
 - а) має позитивний нахил;
 - б) має негативний нахил;
 - в) зображений вертикальною лінією;
 - г) зображений горизонтальною лінією.
7. Який сектор не відноситься до макроекономічних суб'єктів:
 - а) підприємницький сектор;
 - б) сектор домашніх господарств;
 - в) державний сектор;
 - г) сільськогосподарський сектор.
8. 1) Фактичний ВВП в n-му році дорівнював 800 тис. (у.г.о.). Природний рівень безробіття в цьому ж році дорівнював 6%, а фактичний рівень безробіття – 9%. Яким би мав бути потенційний обсяг виробництва в n-му році за законом Оукена?
 - 2) Яким був реальний ВВП, якщо рівень цін становив 128, а номінальний = 800 тис. у.г.о.?

Варіант 11.

1. Типи та форми власності, їх історичний розвиток. Об'єктивна необхідність різноманіття форм власності.

2. Підприємництво: сутність, види та характерні риси. Функції підприємця в економіці.

3. В чому єдність законів природи і суспільства:

- а) носять об'єктивний характер;
- б) не залежать від діяльності людей;
- в) проявляються через економічну діяльність людей;
- г) є вічними.

4. Товари X та Y – товари-замінники. Зростання ціни на товар X призводить до:

- а) збільшення обсягу попиту на товар X;
- б) зрушенню кривої попиту на товар Y ліворуч;
- в) зменшенню кількості проданого товару Y;
- г) всі відповіді невірні.

5. Ординалістський підхід до аналізу поведінки споживача на відміну від кардиналістського:

- а) передбачає можливість кількісного визначення величини корисності;
- б) не вимагає вимірювання величини корисності;
- в) не враховує суб'єктивної оцінки споживачем корисності благ;
- г) не враховує бюджетних обмежень споживача.

6. Якщо з національного доходу відняти податки на прибутки корпорацій, нерозподілений прибуток та внески на соціальне страхування, а потім додати чисті трансфертні платежі, то отримана сума – це:

- а) особистий дохід;
- б) ВВП;
- в) ЧНП;
- г) дохід кінцевого використання.

7. Які види праці не створюють національного доходу:

- а) праця науковця в заводській лабораторії;
- б) праця селянина - фермера;
- в) праця служителя культу;
- г) праця юриста – адвоката.

8. За даними таблиці розрахуйте обсяг ВВП методами доходів та видатків, а також інші показники системи національних рахунків.

Рахунок	Сума, млн.дол.	Рахунок	Сума, млн.дол.
1. споживчі витрати	245	9. дивіденди	16
2. трансфертні платежі	12	10. заробітна плата	221
3. орендна плата	14	11. непрямі податки бізнесу	18
4. амортизація	27	12. нерозподілені прибутки корпорацій	21
5. внески на соціальне страхування	20	13. індивідуальні податки	26

6. відсоток за кредит	13	14. податок на прибуток корпорацій	19
7. прибуток від власності	31	15. державні закупки товарів, послуг	72
8. чистий експорт	3	16. чисті приватні інвестиції	33

Варіант 12.

1. Ринкова рівновага. Можливі наслідки порушення ринкової рівноваги для економіки.
2. Економічна політика, її основні цілі.
3. Економічна політика – це:
 - а) заходи, спрямовані на вирішення економічних проблем;
 - б) конкуренція різних економічних ідей;
 - в) здатність управляти економічними процесами;
 - г) здатність приймати ефективні господарські рішення.
4. Зміна ціни одного з товарів за інших рівних умов:
 - а) приведе до паралельного зміщення бюджетної лінії праворуч;
 - б) приведе до паралельного зміщення бюджетної лінії ліворуч;
 - в) викличе зміну кута нахилу бюджетної лінії;
 - г) не змінить положення бюджетної лінії.
5. На збільшення попиту на товар X впливає зниження ціни:
 - а) цього товару;
 - б) товару – замітника;
 - в) доповнюючого товару;
 - г) товару, що ніяк не пов'язаний з товаром X.
6. Під час піднесення держава:
 - а) збільшує державні витрати;
 - б) збільшує грошову пропозицію;
 - в) збільшує інвестиції;
 - г) збільшує ставки оподаткування.
7. Коли положення економіки відповідає кейнсіанському відрізку кривої сукупної пропозиції, зростання сукупного попиту приведе:
 - а) до підвищення цін, але не вплине на динаміку ВВП у реальному виразі;
 - б) до підвищення обсягу ВВП у реальному виразі, але не вплине на рівень цін;
 - в) до підвищення рівня та обсягу ВВП у реальному виразі;
 - г) до підвищення цін і скорочення обсягу ВВП у реальному виразі.

8. Припустимо, що постійні витрати фірми складають 60 дол., а змінні наведено в таблиці. Заповніть всю таблицю.

Q	VC	TC	AFC	AVC	ATC	MC
0	0					
1	45					
2	85					
3	120					
4	150					
5	185					

Варіант 13.

1. Форми суспільного виробництва. Характеристика натурального і товарного виробництва.

2. Закон попиту: ефект заміщення та ефект доходу.

3. Що з названого не є кредитними грошми:

- а) чек;
- б) банкнота;
- в) вексель;
- г) депозит.

4. Ціна попиту – це:

- а) мінімальна ціна, яку споживач згоден заплатити за даний товар;
- б) максимальна ціна, яку споживач згоден заплатити за певну кількість товару;
- в) максимальна ціна, за якою продавці реалізують товар на ринку;
- г) мінімальна ціна реалізації товару продавцем.

5. Середні змінні витрати – це різниця між:

- а) середніми сукупними та граничними витратами;
- б) змінними та середніми витратами;
- в) середніми постійними та граничними витратами;
- г) середніми сукупними та середніми постійними витратами.

6. Які з перерахованих величин не використовуються при визначенні обсягу національного доходу?

- а) прибуток корпорації;
- б) державні трансфертні платежі;
- в) відсотки, які сплачують підприємці за капітал та кредит;
- г) доход з ренти.

7. Інфляція пропозиції може виникнути в результаті:

- а) зростання дефіциту державного бюджету;
- б) збільшення дефіциту платіжного балансу країни;
- в) підвищення заробітної плати;
- г) збільшення чистого експорту.

8. За даними таблиці розрахуйте:

- а) обсяг ВВП методами доходів та видатків;
- б) обсяг ЧНП;
- в) обсяг національного доходу

Рахунок	Сума, млрд. дол.	Рахунок	Сума, млрд. дол.
1. відсоток за кредит	12	8. державні закупки товарів та послуг	90
2. валові інвестиції	55		
3. заробітна плата	216	9. чисті приватні інвестиції	45
4. прибуток корпорацій	113	10. доходи від власності	21
5. непрямі податки	22	11. трансфертні платежі	23
6. рентні платежі	20	12. споживчі витрати	260
7. чистий експорт	9	13. податок на прибуток корпорацій	50

Варіант 14.

1. Класифікація витрат виробництва.

2. Циклічність економіки. Причини, види, фази економічних циклів.

3. Проводити емісію грошей має право:

- а) комерційний банк;
- б) Національний банк;
- в) спеціалізований банк;
- г) інвестиційні банки.

4. Що може викликати падіння попиту на товар X:

- а) зменшення доходів споживача;
- б) підвищення цін на товари – субститути товару X;
- в) очікування зростання цін на товар X;
- г) спад пропозиції товару X.

5. Якщо еластичність попиту на товар становить 2,5 і ціна знижується від 2 грн. до 1,8 грн., то:

- а) обсяг попиту підвищився на 2,5%;
- б) обсяг попиту знизився на 2,5%;
- в) обсяг попиту підвищився на 25%;
- г) правильна відповідь не наведена

6. Поняття «інвестиції» у національному обчисленні ВВП містить:

- а) вартість куплених упродовж року акцій;
- б) збільшення основних фондів на кінець року порівняно з початком року;
- в) державні трансфертні платежі;
- г) товари тривалого використання, куплені населенням упродовж року.

7. Згідно з законом Оукена, 2%-не перевищення фактичного рівня безробіття над його природним рівнем означає, що відставання фактичного обсягу ВВП від реального складає:

- а) 2%;
- б) 3%;
- в) 4%;
- г) 5%.

8. Функція попиту на даний товар має вигляд: $Q_d = 12 - P$; функція пропозиції $Q_s = -3 + 4P$. Визначить рівноважну ціну та рівноважний обсяг купівлі – продажу.

Варіант 15.

1. Економічна сутність товару. Трудова і альтернативні теорії вартості товару.

2. Прибуток фірми: нормальний та економічний. Умова максимізації прибутку.

3. Представники якого напрямку в економічній науці вважали торгівлю джерелом багатства нації?

- а) фізіократи;
- б) меркантилізм;
- в) класична політична економіка;
- г) маржиналізм.

4. Гранична корисність – це:

- а) максимальний рівень корисності, який може отримати споживач;
- б) корисність, яку споживач отримує від споживання додаткової одиниці блага;
- в) максимальна корисність, яку можна отримати від споживання даної кількості блага;
- г) максимальний рівень корисності, якого можна досягти при витратах даної суми грошей.

5. Сукупний дохід фірми від продажу продукції становить 5 млн. грн., зовнішні витрати фірми = 3 млн. грн., внутрішні витрати = 1,5 млн. грн. Бухгалтерський прибуток становить:

- а) 4,5 млн. грн.;
- б) 3,5 млн. грн.;
- в) 2 млн. грн.;
- г) 0,5 млн. грн.

6. Зміни яких показників найбільше сприяють інфляції попиту?

- а) зростання індивідуальних податків;
- б) зростання граничної схильності до заощаджень;
- в) зростання доходу кінцевого використання;
- г) зростання відсоткової ставки.

7. Зниження величини сукупного попиту – результат:

- а) ефекту реальних касових залишків;
- б) ефекту імпортних закупок;
- в) ефекту процентної ставки;
- г) усі попередні відповіді вірні.

8. У даному році природний рівень безробіття складав 5%, а фактичний – 9%. Використовуючи закон Оукена, визначить величину відставання обсягу ВВП у %. Якщо фактичний ВВП у тому ж році дорівнював 500 млрд. дол., який обсяг продукції був недовироблений через безробіття? Яким буде фактичний ВВП, якщо фактичний рівень безробіття зросте на 1%.

Варіант 16.

1. Сутність і функції грошей. Сучасні грошові системи.

2. Безробіття та інфляція як випадки макроекономічної нестабільності.

3. Натуральний обмін – це:

- а) обмін результатами праці між натуральними господарствами;
- б) прямий обмін продуктами праці;
- в) обмін лише матеріальними благами;
- г) усі відповіді вірні.

4. На лінії виробничих можливостей зростання виробництва одного виду продукту поєднується:

- а) зі зменшенням виробництва іншого виду продукту;
- б) із зростанням виробництва іншого виду продукту;
- в) із постійним обсягом виробництва іншого виду продукту;
- г) можливий будь-який з вказаних варіантів.

5. Точки перетину бюджетної лінії з осями координат характеризуються тим, що:

- а) знаходячись у цій ситуації, споживач не витрачає весь свій дохід;
- б) знаходячись в цій ситуації, споживач весь свій дохід витрачає на один із товарів;
- в) знаходячись у цій ситуації, споживач нічого не витрачає;
- г) їх положення не залежить від цін на товари.

6. Якщо обсяг реального ВВП знизився на 6%, а кількість населення в тому ж році скоротилась на 3%, то:

- а) реальний ВВП на душу населення знизився;
- б) реальний ВВП на душу населення збільшився;
- в) реальний ВВП збільшився, а номінальний - зменшився;
- г) ціни упали на 3%.

7. Крива сукупної пропозиції висловлює відношення між:

- а) рівнем цін та споживаним обсягом ВВП у реальному виразі;
- б) рівнем цін та виробленим обсягом ВВП у реальному виразі;
- в) рівнем цін, по яким виробники бажають продавати, а покупці – купувати товари;
- г) спожитим та виробленим обсягом ВВП у реальному виразі.

8. У таблиці подано три набори байдужості двох товарів: продуктів харчування (F) та розваг (H), кожний з яких визначає різний рівень корисності.

Набір 1 (крива байдужості IC2)		Набір 2 (крива байдужості IC2)		Набір 3 (крива байдужості IC3)	
H	F	H	F	H	F
2	40	10	40	12	45
4	34	12	35	14	40
8	26	14	30	16	35
12	21	17	25	18	30
17	16	20	20	21	25

Накресліть три криві байдужості. Нанести на побудований графік бюджетну лінію за умови, що дохід студента дорівнює 30 дол., $P_H = 1$ дол., $P_F = 50$ центів. Чи можете ви зараз визначити споживчий набір, що надає максимальну користь?

Варіант 17.

1. Умови виникнення товарного виробництва. Економічна сутність товару. Властивості товару.

2. Бюджетна лінія. Криві та карта байдужості. Визначення рівноважного становища споживача на ринку товарів.

3. Якщо економічна влада централізована, ринок не виконує функцію регулятора економіки, а в поведінці економічних суб'єктів загальний інтерес домінує над приватним, то це:

- а) ринкова економіка;
- б) змішана економіка;
- в) традиційна економіка;
- г) командна економіка.

4. Криві байдужості не мають наступних властивостей:

- а) крива байдужості, яка лежить вище іншої кривої, представляє собою ті набори товарів для споживача, який має меншу перевагу;
- б) криві байдужості мають від'ємний нахил;
- в) криві байдужості ніколи не перетинаються;
- г) криві байдужості випуклі до початку координат.

5. Що з наведеного нижче характеризує товар Гіффена:

- а) зі зниженням ціни даного блага обсяг попиту на нього зростає;
- б) зі зростанням ціни даного блага обсяг попиту на нього скорочується;
- в) зі зниженням ціни даного блага обсяг попиту на нього скорочується;
- г) зміна ціни даного блага не впливає на обсяг попиту на нього.

6. Яке із сполучень видів інфляції в економіці будь-якої країни має найбільш тяжкі соціально-економічні наслідки:

- а) збалансована, очікувана;
- б) незбалансована, галопуюча та очікувана;
- в) незбалансована, галопуюча та неочікувана;
- г) гіперінфляція, незбалансована та неочікувана.

7. Класичний варіант кривої AD передбачає, що у довгостроковому періоді зміни сукупного попиту:

- а) здійснюють вплив на обсяг випуску, але не на рівень цін;
- б) здійснюють вплив на рівень цін, але не на обсяг випуску;
- в) не здійснюють впливу на рівень цін та на випуск;
- г) здійснюють вплив як на рівень цін, так і на обсяг випуску.

8. Постійні витрати фірми становлять 100 тис. грн., а середні валові витрати за обсягу виробництва $Q = 20$ тис. шт. на місяць – 12 грн/шт. Розраховано, що за подальшого розширення виробництва даної продукції граничні витрати складатимуть

Q, тис. шт.	МС, грн.
20	-
25	9,1
30	11,5
40	16,2

- а) Розрахуйте середні валові витрати за обсягу виробництва $Q_4 = 40$ тис. шт.
- б) Які будуть середні змінні витрати за обсягу виробництва $Q_4 = 40$ тис. шт.

Варіант 18.

1. Сутність і функції грошей. Закони грошового обігу.

2. Зайнятість і безробіття. Типологія безробіття. Проблеми забезпечення повної зайнятості.

3. Процес привласнення корисного ефекту від споживання блага відображає категорія:

- а) користування;
- б) володіння;
- в) управління;
- г) розпорядження.

4. Зміна попиту та зміна обсягу попиту відрізняються тим, що:

- а) зміна попиту відбувається під впливом зміни ціни;
- б) зміна попиту відбувається при зміні факторів, які його визначають, окрім ціни даного товару;
- в) зміна обсягу попиту відбувається у результаті змін нецінових факторів;
- г) зміна обсягу попиту відображається у зміщенні кривої попиту.

5. Коефіцієнт цінової еластичності показує:

- а) реакцію покупця на зміну ціни;
- б) ступінь зміщення кривої попиту внаслідок зміни доходу;
- в) нахил кривої попиту;
- г) повернення підприємцями своїх фіксованих витрат.

6. Крива сукупної пропозиції висловлює відношення між:

- а) рівнем цін та споживаним обсягом ВВП у реальному виразі;
- б) рівнем цін та виробленим обсягом ВВП у реальному виразі;
- в) рівнем цін, по яким виробники бажають продавати, а покупці – купувати товари;
- г) спожитим та виробленим обсягом ВВП у реальному виразі.

7. Національний дохід – це:

- а) інвестиції мінус заощадження;
- б) вартість предметів тривалого користування та послуг;
- в) особистий дохід плюс індивідуальні податки мінус чисті субсидії державним підприємствам;
- г) рента, заробітна плата, % за капітал, доходи від власності і прибуток корпорацій.

8. Дані, подані в таблиці, характеризують криву байдужості споживача. Побудуйте цю криву, позначаючи кількість товару X на вертикальній вісі, а кількість товару Y - на горизонтальній.

Виходячи з того, що ціни товарів X та Y складають відповідно 2грн. і 4 грн., а споживач збирається витратити 32 грн., додайте до свого графіку відповідну бюджетну лінію.

Яку комбінацію товарів X та Y купить споживач?

В якій ситуації опиниться споживач, якщо ціна на товар X зросте до 4 грн.? Позначте це на графіку.

Одиниці товару X	Одиниці товару Y
16	1
10	3
6	8
4	16

Варіант 19.

1. Капітал фірми. Кругооборот і оборот капіталу. Основний і оборотний капітал.

2. Внутрішні, зовнішні; постійні, змінні, сукупні, середні та граничні витрати виробництва.

3. Економічна категорія – це:

- а) поняття, що відбиває сутнісний бік економічного явища;
- б) поняття, занесене до економічної енциклопедії;
- в) слово іноземного походження, що характеризує той або інший стан економіки;
- г) слово, що використовується в економічній науці.

4. Конкуренція – це:

- а) боротьба виробників за отримання найбільшого прибутку;
- б) боротьба споживачів за право купувати товари за більш низькими цінами;
- в) економічні змагання в досягненні найкращих результатів;
- г) усі відповіді вірні.

5. У точці мінімальних середніх витрат граничні витрати є:

- а) більшими, ніж середні витрати;
- б) меншими, ніж середні витрати;
- в) рівними середнім витратам;
- г) мінімальними.

6. Робітники, які хотіли б працювати, але припинили пошук роботи:

- а) враховуються у величині фрикційного безробіття;
- б) враховуються у величині безробіття очікування;
- в) більше не враховуються у складі робочої сили;
- г) отримують виплати у відповідності із законодавством про мінімальний заробіток.

7. Яке поняття з перерахованих нижче не відноситься до фаз ділового циклу:

- а) інфляція;
- б) депресія;
- в) спад;
- г) підйом.

8. У таблиці наведені індекси цін за роки. Розрахуйте темпи інфляції для кожного року. Визначить зміни реального доходу у %, якщо:

- а) номінальний дохід у 2-му році порівняно з 1-м збільшився на 15%;
- б) у 3-му році порівняно з 2-м збільшився на 7%;
- в) у 4-му році порівняно з 3-м збільшився на 6%.

Рік	Індекс цін	Темп інфляції
1	100	-
2	113	
3	120	
4	130	

Варіант 20.

1. Еластичність попиту, фактори, що впливають на неї. Взаємозв'язок типів еластичності попиту та виторгу підприємства.

2. Зовнішньоторговельна політика держави.

3. Які потреби становлять основу «піраміди Маслоу»:

- а) самореалізація;
- б) фізіологічні;
- в) намагання уникнути ризику;
- г) потреби у визнанні.

4. Товар Гіффена – це:

- а) нижчий товар зі значною питомою вагою у бюджеті споживача;
- б) товар, для якого не виконується закон попиту, і крива попиту є висхідною;
- в) товар, для якого ефект доходу перевищує ефект заміни;
- г) всі відповіді вірні.

5. Яким чином можна побудувати криву ринкового попиту при наявності даних про попит індивідуальних споживачів:

- а) шляхом підсумовування обсягів попиту за кожного рівня ціни;
- б) шляхом підсумовування цін при кожному обсязі попиту;
- в) обрати максимальний попит одного зі споживачів;
- г) як середнє арифметичне індивідуальних попитів.

6. Якщо досліджується економіка, як цілісна система, то це аналіз:

- а) мікроекономічний;
- б) макроекономічний;
- в) позитивний;
- г) нормативний.

7. Особистий дохід – це:

- а) вартість вироблених товарів та послуг за рік;
- б) дохід отриманий домогосподарствами на протязі цього року;
- в) весь дохід, призначений для особистих витрат, після сплати податків;
- г) ВВП мінус амортизація.

8. В таблиці подано дані про обсяг пропозиції на ринку товару X.

Обсяг пропозиції (од.)	Ціна (дол.)	Коефіцієнти E_S
0	2	
2	4	
4	6	
6	8	
8	10	
10	12	
12	14	
14	16	

Розрахуйте коефіцієнти цінової еластичності пропозиції та запишіть їх у таблицю.

Варіант 21.

1. Поняття ринку, ринкової системи, найважливіші структурні елементи ринкової економіки. Типи, форми та функції ринку.
2. Ринок землі та земельна рента. Види ренти. Ціна землі.
3. Якими рисами не характеризується товарне виробництво:
 - а) суспільний поділ праці;
 - б) універсалізація праці;
 - в) продукти виробляються не для власного споживання, а для продажу;
 - г) економічні зв'язки між виробництвом і споживанням опосередковані грошима.
4. Кардиналістська модель поведінки споживача:
 - а) не потребує кількісного визначення величини корисності;
 - б) не потребує порівняння корисності різних благ;
 - в) не вимагає незалежності корисностей різних благ однієї від іншої;
 - г) передбачає можливість визначення кількісної величини корисності.
5. Еластичність пропозиції залежить головним чином від:
 - а) числа товарів – субститутів даного продукту;
 - б) періоду часу на протязі якого продавці можуть пристосуватися до змін ціни;
 - в) того, чи є даний товар предметом першої необхідності, чи предметом розкоші;
 - г) частки доходу споживача, яка направлена на покупку даного товару.
6. Яка з цих величин не включається у ВВП, розрахований методом витрат?
 - а) валові інвестиції;
 - б) витрати споживачів + інвестиції + державні витрати;
 - в) чистий експорт товарів та послуг;
 - г) заробітна плата.
7. Якщо фірми почнуть усі свої прибутки сплачувати акціонерам у формі дивідендів, то у національних рахунках зросте показник:
 - а) ВВП;
 - б) чистих інвестицій;
 - в) амортизації;
 - г) особистого доходу.
8. За даними таблиці розрахуйте:
 - а) обсяг ВВП за потоком доходів;
 - б) обсяг ВВП за потоком витрат;
 - в) обсяг ЧНП;
 - г) обсяг національного доходу.

Рахунок	Сума млрд.дол.	Рахунок	Сума млрд.дол.
1. Процент за кредит	12	8. Чистий експорт	9
2. Валові інвестиції	55	9. Доходи від власності	21
3. Заробітна плата	216	10. Чисті приватні інвестиції	45
4. Прибуток корпорації	113	11. Споживчі витрати	260
5. Непрямі податки	22	12. Трансфертні платежі населенню	23
6. Рентні платежі	20	13. Державні закупки товарів та послуг	90
7. Податки на прибуток корпорацій	50		

Варіант 22.

- Основні моделі ринку: чиста конкуренція, чиста монополія, монополістична конкуренція, олігополія.
- Сукупна пропозиція; фактори, що її визначають.
- Назвати показники економічної ефективності:
 - фондоємність;
 - умови праці;
 - екологічна безпека виробництва;
 - змістовність праці.
- Одиночну еластичність попиту характеризує коефіцієнт цінової еластичності:
 - $0 < E_D^P < 1$;
 - $1 < E_D^P < \infty$;
 - $E_D^P = 0$;
 - правильна відповідь не наведена.
- Якщо середні змінні витрати скорочуються із зростанням виробництва, то:
 - скорочуються постійні витрати;
 - скорочуються сукупні витрати;
 - $AC > MC$;
 - $MC < AVC$.
- Економічне зростання вимірюється, як:
 - збільшення реального обсягу національного виробництва за певний період часу;
 - збільшення реального обсягу національного виробництва на душу населення за певний період часу;
 - вірно а), б);
 - усі відповіді невірні.
- Збільшення сукупного попиту приведе до зростання рівноважного реального ВВП і рівня цін, якщо зрушення кривої сукупного попиту відбуваються на:
 - кейнсіанському, проміжному і класичному відрізках кривої AS;
 - проміжному відрізку кривої AS;
 - класичному відрізку кривої AS;
 - кейнсіанському відрізку кривої AS.

8. В таблиці подано дані про сукупні витрати фірми у довгостроковому періоді.

Обсяг виробництва (шт. / тижд.)	Витрати (дол.)		
	сукупні	середні	граничні
0	0		
1	32		
2	48		
3	82		
4	140		
5	228		
6	352		

а) визначить величину довгострокових середніх витрат та довгострокових граничних витрат. Побудуйте криві довгострокових середніх та граничних витрат;

б) при яких обсягах виробництва діє позитивний ефект масштабу? Негативний?

в) визначте мінімальний ефективний масштаб виробництва для цієї фірми.

Варіант 23.

1. Інфраструктура ринкового господарства та її роль в функціонуванні ринкової економіки.

2. Інфляція: сутність, фактори та соціально-економічні наслідки.

3. Яка з функцій грошей найуразливіша для інфляції?

а) засіб обігу;

б) міра вартості;

в) засіб нагромадження;

г) засіб платежу.

4. Який з наступних переліків значень граничної корисності ілюструє закон спадної граничної корисності:

а) 200, 150, 100, 50;

б) 200, 300, 400, 500;

в) 200, 200, 200, 200;

г) 200, 250, 270, 280.

5. Який з наступних виразів представляє собою загальні витрати:

а) $(AFC + AVC) \times Q$;

б) $(AFC + AVC)$;

в) $(FC + AVC)$;

г) $(MC + AVC) \times Q$.

6. Валові інвестиції облічуються при розрахунку:

а) ВВП методом доходів;

б) ВВП методом витрат;

в) ЧНП;

г) доходу кінцевого використання.

7. У моделі «сукупний попит - сукупна пропозиція» зростання сукупного попиту приведе:

а) до зростання граничної схильності до заощаджень;

- б) до зростання реального обсягу виробництва на кейнсіанському відрізку кривої AS;
- в) до зростання реального обсягу виробництва на класичному відрізку кривої AS;
- г) до зростання цін на кейнсіанському відрізку кривої AS.

8. В таблиці подано обсяг попиту на товар X при різних рівнях цін.

Ціна за од (грн.)	Обсяг попиту (од.)	Виторг (грн.)	Коефіцієнти Ер
12	40		
9	60		
6	80		
3	100		
0	120		

- а) Визначити виторг за кожного значення ціни, здобуті дані записати в таблицю.
- б) Розрахуйте коефіцієнт цінової еластичності попиту для всіх наданих інтервалів ціни, здобуті дані запишіть в таблицю.
- в) За якого значення ціни попит еластичний? Нееластичний?

Варіант 24.

1. Власність в системі суспільного виробництва. Економічні та юридичні аспекти власності.
2. Макроекономічна рівновага. Параметри макроекономічної рівноваги.
3. Економічні закони відрізняються від законів природи тим, що вони:
 - а) об'єктивні;
 - б) суб'єктивні;
 - в) діють лише у людському суспільстві;
 - г) нічим не відрізняються.
4. До недоліків ринку досконалої конкуренції відноситься:
 - а) низький обсяг виробництва;
 - б) високий рівень витрат на рекламу;
 - в) нестабільність цін;
 - г) низький рівень витрат на НДВКР.
5. Товари X та Y – субститути. Зростання ціни товару X, за інших рівних умов, спричиняє:
 - а) зменшення обсягу продажу товару Y;
 - б) зниження ціни на товар Y;
 - в) зрушення кривої попиту на товар X;
 - г) всі відповіді невірні.

6. Якщо держава встановлює більш жорсткі вимоги до зберігання навколишнього середовища, це викличе:

- а) зростання витрат виробництва на одиницю продукції та зрушення кривої сукупної пропозиції ліворуч;
- б) зростання витрат виробництва на одиницю продукції та зрушення кривої сукупного попиту праворуч;
- в) падіння витрат виробництва на одиницю продукції та зрушення кривої сукупного попиту ліворуч;
- г) падіння витрат виробництва на одиницю продукції та зрушення кривої сукупного попиту праворуч.

7. Відрахування на споживання капіталу – це:

- а) чисті інвестиції;
- б) чисті іноземні інвестиції;
- в) амортизація;
- г) фонди, які можуть використовуватися для закупки товарів для споживання.

8. Дані наступної таблиці характеризують криві байдужості споживача, який розподіляє свій тижневий дохід 40 грн. між продуктами харчування та розвагами. Ціна одиниці продуктів харчування (товар X) становить 1 грн., а ціна розваг (товар Y) – 2 грн. Криві байдужості позначені як U1 та U2.

U 1		U 2	
Кількість товарів, одиниць			
Товар X	Товар Y	Товар X	Товар Y
10	25	5	25
15	15	10	15
20	10	15	10
30	7,5	20	7,5
-	-	30	5

- 1. Накресліть криві байдужості та бюджетну лінію.
- 2. Визначте, який набір продуктів харчування та розваг є оптимальним для споживача. Чи задовольняє ваша відповідь умові рівноваги споживача.

Варіант 25.

- 1. Фактори виробництва. Виробнича функція.
- 2. Ринок капіталу та позичковий відсоток. Фактори, що визначають величину позичкового відсотка. Підприємницький дохід і економічний прибуток.
- 3. Власність – це:
 - а) відношення людини до речі;
 - б) сама річ;
 - в) відносини між людьми з приводу привласнення речей;
 - г) вірні відповіді а, в.

4. Надлишок пропозиції:

- а) призводить до зростання ціни;
- б) призводить до зменшення ціни;
- в) не здійснює ніякого тиску на ціну;
- г) стимулює покупців до купівлі товару.

5. Базова формула для обчислення коефіцієнта цінової еластичності попиту – це відношення:

- а) абсолютного зниження обсягу попиту до абсолютного підвищення ціни;
- б) відносної зміни обсягу попиту до відносної зміни ціни;
- в) абсолютного зниження ціни до абсолютного підвищення обсягу попиту;
- г) відносної зміни ціни до відносної зміни обсягу попиту.

6. Чисті інвестиції облічуються при розрахунку:

- а) ВВП методом доходів;
- б) ВВП методом витрат;
- в) ЧНП;
- г) доходу кінцевого використання.

7. Якщо упродовж року фізичний обсяг національного продукту не змінився, а ціни за цей період подвоїлися, тоді:

- а) реальний ВВП подвоївся, а номінальний ВВП не змінився;
- б) реальний ВВП не змінився, а номінальний ВВП подвоївся;
- в) і реальний, і номінальний ВВП подвоїлися;
- г) реальний ВВП зменшився наполовину, а номінальний ВВП подвоївся.

8. Побудуйте модель AD – AS і визначте графічним методом рівноважний обсяг реального ВВП і рівень цін, якщо динаміка сукупного попиту за визначений період характеризується такими даними (ВВП – у млрд. грн., рівень цін – у відсотках).

ВВП	100	280	450	700	930	1070
Рівень цін	200	175	150	140	130	110

а динаміка сукупної пропозиції визначається такими показниками:

ВВП	90	300	500	550	600	600
Рівень цін	75	90	100	150	180	210

а) як зміняться параметри макрорівноваги, якщо сукупний попит зменшується, а економка характеризується проміжним відрізком сукупної пропозиції;

б) як зміняться параметри макрорівноваги, якщо сукупна пропозиція збільшується під впливом нецінових факторів.

Покажіть графічно ці зміни.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Виникнення та основні етапи розвитку економічної теорії.
2. Предмет економічної теорії.
3. Фундаментальна проблема економіки. Крива виробничих можливостей.
4. Методи економічного аналізу.
5. Функції економічної теорії.
6. Позитивна та нормативна економічна теорія.
7. Економічні закони та економічні категорії, їх класифікація.
8. Економічна теорія та економічна політика.
9. Сутність, цілі та місце виробництва в економічній системі.
10. Матеріальне та нематеріальне виробництво.
11. Потреби та їх класифікація.
12. Фактори виробництва.
13. Виробнича функція.
14. Економічна ефективність виробництва та її показники: продуктивність праці, фондівіддача, матеріалоемність.
15. Поняття економічної системи.
16. Три основні питання економіки та способи їх вирішення.
17. Типи економічних систем.
18. Власність в системі суспільного виробництва.
19. Економічні та юридичні аспекти власності.
20. Типи та форми власності, їх історичний розвиток.
21. Об'єктивна необхідність різноманіття форм власності.
22. Форми суспільного виробництва.
23. Характеристика натурального і товарного виробництва.
24. Умови виникнення товарного виробництва.
25. Економічна сутність товару. Властивості товару.
26. Трудова і альтернативні теорії вартості товару.
27. Сутність і функції грошей.
28. Сучасні грошові системи. Закони грошового обігу.
29. Основні проблеми мікроекономіки.
30. Ринок як система.
31. Поняття ринку, ринкової системи, найважливіші структурні елементи ринкової економіки.
32. Типи, форми та функції ринку.
33. Модель кругообороту ринкової економіки.
34. Основні моделі ринку: чиста конкуренція, чиста монополія, монополістична конкуренція, олігополія.
35. Інфраструктура ринкового господарства та її роль в функціонуванні ринкової економіки.
36. Ринкова ціна та закони її динаміки.
37. Види цін.
38. Попит. Закон попиту.

39. Цінові та нецінові фактори попиту.
40. Пропозиція. Крива пропозиції.
41. Фактори, які впливають на пропозицію.
42. Еластичність попиту та пропозиції, фактори, що впливають на еластичність.
43. Ринкова рівновага. Рівноважна ціна.
44. Можливі наслідки порушення ринкової рівноваги для економіки.
45. Закон спадної граничної корисності та його використання при поясненні поведінки споживача.
46. Закон попиту: ефект заміщення та ефект доходу.
47. Бюджетна лінія.
48. Криві та карта байдужості.
49. Визначення рівноважного становища споживача на ринку товарів.
50. Підприємництво: сутність, види та характерні риси.
51. Функції підприємця в економіці.
52. Внутрішнє та зовнішнє середовище підприємництва.
53. Фірма – основа національної економіки, її організаційно-правові форми.
54. Капітал фірми. Кругообіг і оборот капіталу.
55. Основний і оборотний капітал.
56. Управління діяльністю фірми.
57. Менеджмент і його функції. Бізнес-план.
58. Маркетинг: сутність, функції, принципи.
59. Витрати виробництва: сутність і види, економічні витрати.
60. Внутрішні, зовнішні, постійні, змінні та сукупні витрати.
61. Середні та граничні витрати виробництва.
62. Прибуток фірми: нормальний та економічний.
63. Поведінка фірми в короткостроковому та довгостроковому періоді.
64. Умова максимізації прибутку.
65. Визначення ціни та обсягу виробництва в умовах досконалої та недосконалої конкуренції.
66. Виробництво і попит на економічні ресурси.
67. Ціноутворення і використання ресурсів.
68. Ринок праці. Визначення сутності заробітної плати. Номінальні і реальна заробітна плата.
69. Ринок землі та земельна рента. Види ренти. Ціна землі.
70. Ринок капіталу та позичковий відсоток. Фактори, що визначають величину позичкового відсотка.
71. Підприємницький дохід і економічний прибуток.
72. Цілі, структура та фактори розвитку національної економіки.
73. Основні макроекономічні показники.
74. Методика обчислення основних макроекономічних показників.
Розрахунок ВВП по доходах та видатках.
75. Номінальний та реальний ВВП.
76. Сукупний попит і сукупна пропозиція, фактори, що їх визначають.
77. Макроекономічна рівновага. Параметри макроекономічної рівноваги.

78. Економічне зростання та структурні зрушення в економіці.
79. Концепції економічного зростання.
80. Циклічність економіки. Причини, види, фази економічних циклів.
81. Безробіття та інфляція як випадки макроекономічної нестабільності.
82. Зайнятість і безробіття. Типологія безробіття. Проблеми забезпечення повної зайнятості.
83. Інфляція: сутність, фактори та соціально-економічні наслідки.
84. Економічна політика, її основні цілі.
85. Функції держави в економіці.
86. Державне регулювання економіки.
87. Монетарна політика.
88. Структура сучасної банківської системи.
89. Фіскальна політика. Державний бюджет країни.
90. Зовнішньоторговельна політика держави.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Перевірка та оцінювання знань студентів з навчального курсу «Економічна теорія» здійснюється при застосуванні поточного, проміжного та підсумкового контролю, які стимулюють ефективну самостійну роботу і забезпечують об'єктивне оцінювання рівня їх знань.

Лекційні, семінарські і практичні заняття, а також самостійна і індивідуальна робота дають можливість оцінити знання та навички студентів. Перевірка знань студентів з «Економічної теорії» проводиться наступними методами:

– *поточний контроль*, який включає оцінювання знань студентів під час опитування на семінарських та практичних заняттях; використанням поточних тематичних тестів; виконання домашнього завдання.

– *проміжний контроль* дає можливість оцінити знання на основі блочно-модульних тестів та проведені письмових контрольних робіт.

– *підсумковий контроль*, який здійснюється у процесі проведення письмового іспиту з усього курсу.

Об'єктами поточного контролю знань студентів є:

а) систематичність та активність роботи на семінарських (практичних) заняттях;

б) виконання завдань для самостійного опрацювання;

При контролі систематичності та активності роботи на семінарських (практичних) заняттях оцінці підлягають: рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах на семінарських і практичних заняттях; активність при обговоренні питань, що винесені на семінарські (практичні) заняття тощо.

Оцінювання студентів під час практичних та семінарських занять проводиться за наступними критеріями: розуміння, ступінь засвоєння теоретичного матеріалу та методології проблем, які розглядаються; ступінь засвоєння фактичного матеріалу дисципліни; знайомство з основною та додатковою літературою, а також із сучасною літературою вітчизняних та зарубіжних науковців; уміння поєднувати теорію з практикою при розгляданні ситуацій, розв'язанні задач, проведені розрахунків тощо при виконанні завдань; логіка, структура, стиль викладу матеріалу при виступах в аудиторії, вміння захищати свою позицію та здійснювати узагальнення інформації, отриманої з доповідей студентів.

При контролі виконання завдань для самостійного опрацювання оцінці підлягають: самостійне опрацювання тем в цілому чи окремих питань; проведення розрахунків; написання рефератів, есе; підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів, підготовка реферативних матеріалів з публікацій тощо.

Об'єктами проміжного контролю знань студентів є робота з виконання модульних (контрольних) завдань. При виконанні модульних (контрольних) завдань оцінці підлягають теоретичні знання та практичні навички, яких набули студента після опанування певного модуля. Модульний контроль проводиться у формі тестів, відповідей на теоретичні питання, розв'язання практичних завдань

під час проведення контрольних робіт, виконання індивідуальних завдань, розв'язання виробничих ситуацій (кейсів) тощо.

За рішенням кафедри студентам, які брали участь в позанавчальній науковій діяльності – в роботі конференцій, підготовці наукових публікацій тощо – можуть присуджуватись додаткові бали за результати поточного контролю. При цьому загальна кількість балів, що вноситься до відомості за поточну роботу не може перевищувати 60 балів (у випадку, коли студенти складають іспит з дисципліни).

Результати поточного контролю знань студентів у цілому (з урахуванням систематичності та активності роботи і виконання модульних завдань) оцінюються в діапазоні від 0 до 30 балів за кожний модуль, з яких:

- за роботу на семінарських заняттях – від 0 до 5 балів (окремо оцінюються за п'ятибальною шкалою виступи та загальна активність в ході семінарських занять);

- підготовка реферату – від 0 до 5 балів

- за самостійну роботу – від 0 до 5 балів (окремо оцінюються за п'ятибальною шкалою підготовка тем для самостійного вивчення та виконання домашніх завдань);

- за індивідуальну роботу (написання есе, підготовка до олімпіад, конференцій та ін.) – від 0 до 5 балів

- за виконання модульної контрольної роботи – від 0 до 10 балів.

Кількість балів з основних видів робіт з курсу виставляється як підсумок поточних оцінок, одержаних протягом семестру.

Оцінювання знань студентів під час семінарських занять проводиться за п'ятибальною шкалою за наступними критеріями:

- 1) розуміння, ступінь засвоєння теорії та методології проблем, що розглядаються;

- 2) ступінь засвоєння фактичного матеріалу курсу;

- 3) обізнаність з основною (обов'язковою) і додатковою літературою, а також із сучасною вітчизняною та зарубіжною літературою з питань, що розглядаються;

- 4) уміння поєднувати теорію з практикою при розв'язанні ситуаційних задач, винесених на розгляд в аудиторії;

- 5) логіка, структура, стиль викладання матеріалу при виступі в аудиторії, вміння захищати свою позицію та здійснювати узагальнення інформації, отриманої з доповідей інших осіб.

5 балів може бути отримано студентом за відповідну його участь в аудиторних заняттях усім п'ятьом зазначеним критеріям. Відсутність тієї або іншої складової знижує оцінку на відповідну кількість балів.

При проведенні поточного тематичного тестування визначається рівень знань студентів з теоретичних питань курсу. Мінімальна кількість правильних відповідей студента на тестове завдання з теми курсу, що дозволяє оцінити результати тестування позитивно, має бути більше 70% від загальної кількості запитань тестового завдання.

Виконання домашніх завдань є невід'ємною частиною засвоєння курсу. Оцінювання виконання домашніх завдань здійснюється за п'ятибальною шкалою. Особлива увага при цьому приділяється якості та самостійності виконання завдання, своєчасності складання завдань викладачу (згідно з графіком навчального процесу).

Елементом контролю знань студентів є контрольні роботи за окремими модулями дисципліни. Для проміжного контролю дисципліна «Економічна теорія» поділена на два модулі (на один модуль, коли студенти складають залік з дисципліни). Написання контрольної роботи є обов'язковим для кожного студента. Критеріями, які дозволяють оцінити виконання контрольної роботи позитивно є:

- відповіді на запитання повинні бути достатньо повними і показувати глибоке засвоєння студентом програмного матеріалу дисципліни;
- відповідь має містити альтернативні трактування тих чи інших економічних категорій;
- ситуаційні завдання мають бути розв'язані методично правильно і з належним поетапним поясненням.

Якщо за результатами поточного контролю студент отримав менше 40 балів, він не допускається до іспиту.

Об'єктом контролю знань студентів у формі іспиту є результати виконання письмових екзаменаційних завдань. Перелік та зміст екзаменаційних завдань, критерії їх оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до студентів на початку семестру. Якщо навчальним планом передбачено складання заліку, то студенти виконують підсумкову семестрову роботу.

Результати іспиту (підсумкової семестрової роботи) оцінюються в діапазоні від 0 до 40 балів.

Рівню 40-32 балів відповідає виявлення всебічного системного і глибокого знання програмного матеріалу; засвоєння основної та додаткової літератури; чітке володіння понятійним апаратом, методами, методиками та інструментами, передбаченими програмою дисципліни; уміння використовувати їх для розв'язання як типових, так і нетипових практичних ситуацій; виявлення творчих здібностей у розумінні, викладі і використанні навчально-програмного матеріалу.

31-25 балів ставиться, якщо студент повністю засвоїв навчальний матеріал, знає основну літературу, викладає матеріал у логічній послідовності, робить певні узагальнення і висновки, але не наводить практичних прикладів у контексті тематичного теоретичного матеріалу або допускається незначних помилок у формулюванні термінів, категорій.

25-20 балів ставиться у випадках, коли студент засвоїв в основному матеріал лекційного курсу, дає неповну відповідь на поставлене теоретичне запитання, допустився грубих помилок при розв'язанні практичних ситуаційних завдань.

Якщо відповіді студента оцінені менше ніж у 20 балів, він отримує незадовільну оцінку за результатами іспиту та незадовільну загальну

підсумкову оцінку. У цьому разі отримані результати поточного контролю не враховуються.

Загальна підсумкова оцінка з дисципліни складається з суми балів за результатами поточного контролю знань (за умови, що студент набрав 40 балів і вище) та за виконання завдань, що виносяться на іспит (за умови, що студент набрав 20 балів і вище).

До залікової екзаменаційної відомості заносяться сумарні результати в балах поточного контролю та іспиту (загальна підсумкова оцінка).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З КУРСУ « ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ »

Основна література

1. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І. Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка. Макроекономіка). Навч. пос. 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 688 с.
2. Політекономія: Підручник / за ред. Ю.В. Ніколенка. – Київ: ЦУЛ, 2003 – 412 с.
3. Основи економічної теорії: Підручник /А.А.Чухно, П.С.Єщенко, Г.Н.Климко та ін., За ред. А.А.Чухна. -К.: Вища школа, 2001.-606 с.: іл.
4. Экономическая теория: Учебник для вузов / Под редакцией проф. И.П. Николаевой.- М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002.- 510 с.

Додаткова література

1. Бобров В.Я. Основи ринкової економіки: Підручник, К.: Либідь, 1995. – 320 с.
2. Воробьёв Е.М., Гриценко А.А., Ким М.Н. Экономическая теория. Учеб. пособие, – Харьков: Фортуна-пресс, 1997. – 411 с.
3. Задоя А.А., Петруня Ю.Е. Основы экономической теории: Учебное пособие.- М.: Рыбари, 2000.- 479 с.: ил.
4. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика.: в 2-х т./Пер. с англ. 11-го изд. – М.: Республика, 1992 – 799 с.
5. Общая экономическая теория: (политэкономия): Учеб./Под общ. ред. В.И.Видяпина, Г.П.Журавлёвой. – М.: Промо-Медиа, 1995. – 608 с.
6. Основи економічної теорії. /За ред. С.В.Мочерного. – К.: Видавничий центр “Академія”, 1998 – 464 с.
7. Основи економічної теорії. Підручник: у 2-х кн. /За ред. Ю.В.Ніколенка. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1998. – 272 с.
8. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник./За ред. Г.Н.Климка, В.Н.Нестеренка. – 2-е вид., К.: Вища школа, 1997. – 743 с.
9. Основи економічної теорії: Тести. Задачі. Кросворди. /За ред. С.В.Мочерного, О.А. Устенка. – К.: ВЦ «Академія», 1998. – 256 с..
10. Самуельсон П. Економіка: Підручник, – Львів: Світ, 1993. – 493 с.
11. Учебник по основам экономической теории (экономика)/Под ред. В.Камаева. – М.: «Владос», 1994. – 384 с.
12. Федоренко Н.М., Чвала Н.А. Основи економічної теорії: Курс лекцій. – Харків: ХДУХТ, 2007. – 115с.
13. Экономическая теория /Под ред. А.И.Добрынина, Л.С.Тарасевича: Учеб. для вузов /Гос. ун-т эконом. и финансов. – 3-е издание, СПб: Изд. СПб ГУЭФ. Изд. ПитерКом, 1999. – 544 с.
14. Економічна теорія: Початковий курс./ В.О.Білик та ін. – К.: Вища школа, 1992. – 278 с.
15. Экономика: Учеб./Под ред. А.С.Булатова. – М.: БЕК, 1994. – 632 с.